

Istoria se întoarce acasă: centrul și provincia în disputele muzeale din La Belle Époque

Andi MIHALACHE

Cuvinte cheie: muzeologie, antichități, politici culturale, identitate regional, istorie locală

Periplu istoriografic

Despre localismele moderne s-a scris în măsura în care acestea au generat „locuri ale memoriei”, participanții la celebrele volume coordonate de Pierre Nora, *Les lieux des mémoire*, recapitulându-le povestea din diverse unghiuri. Ne gândim la Édouard Pommier, Dominique Poulot, Françoise Bercé și Thierry Gasnier, patru nume de marcă, ale căror idei le vom rezuma într-un succint expozeu istoriografic¹. Le adăugăm și alte contribuții, neincluse în tomurile mai sus pomenite, cum ar fi Odile Parsis-Barubé, cu cea mai complexă analiză a localismului francez. Vom mai menționa, în trecere, și opiniile altor trei specialiști ai problemei, Stéphane Gerson, Glenn Penny și Eric Storm.

1) După Édouard Pommier², secolul XVIII nu se limita la suveranitatea tradițională a scriiturii, pedagogia aceluși timp insistând pe probitatea lucrului palpabil, din cauză că exemplificările pe care acesta le facilita se bazau pe ideea că *obiectele concrete sunt argumente prin ele însele*. Învățământul de atunci fiind dominat de mistica utilității sociale, subliniază Pommier, se considera că deprinderea desenului într-un cadru organizat era obligatorie nu numai pentru cei interesați de o carieră artistică, ci și pentru artizani sau manufacturieri: antrenarea mâinii și a privirii era esențială pentru obținerea unor mărfuri de cea mai bună calitate, afirmă Pommier. Școlile în care se preda desenul presupuneau însă constituirea unor colecții de modele și mulaje după care învățăceii să-și poată exersa

¹ Prezentul articol este doar o punere în temă care nu valorifică toate sursele avute la dispoziție. Am decis să ne axăm mai întâi pe informațiile din arhiva Muzeului Național de Antichități, cercetată între anii 2011 și 2013, prin bunăvoința colegilor Roxana Dobrescu și Radu Băjenaru, cercetători la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București. Dezvoltarea *muzeului* la intersecția epistemelor moderne în evoluție și chiar în conflict va constitui obiectul unei alte intervenții.

² Édouard Pommier, *Naissance des musée de province*, în Pierre Nora (coord.), *Les lieux des mémoire*, tome 1, Paris, Gallimard, 1997, p. 1471-1513.

îndemânările. O simplă necesitate didactică forma, potrivit lui Pommier, niște muzee *sui generis*, care stau la originile fenomenului muzeal localist³. Același istoric găsește și premisele juridice ale muzeificărilor spontane: confiscarea bunurilor clerului, ale emigranților și ale Coroanei, dublată însă de nevoia de a le proteja de vandalismul revoluționar, a pretins inventarierea lor; odată salvate de „egoismul” proprietarilor, își schimbau statutul, devenind valori culturale naționale de care trebuiau să se bucure toți cetățenii⁴. Urma adunarea lor la Paris și apoi redistribuirea în provincii, după principiul egalității cetățenești, francezii de pretutindeni fiind deopotrivă îndreptățiți să beneficieze de averile confiscate. Muzeele regionale create în acest context nu primeau însă cele mai bune exponate: marile valori erau reținute în capitală, care le dădea o putere de reprezentare suplimentară. Provincialii revendicau totuși o realocare echitabilă, pentru că latura didactică a muzeelor locale era tot mai mult concurată de noua lor misiune, de a vizualiza, etapă cu etapă, întreaga istorie a artei, constată Pommier. Achizițiile muzeelor din afara Parisului nu se puteau deci limita la exponatele primite aleatoriu – ca o consecință a lipsei de spațiu din Louvre – , revendicându-se, în consecință, mari capodopere sau copii ale acestora.

Pommier spune că opoziția față de decentralizarea muzeală îi determina pe erudiții locali să se concentreze pe descoperirea și repertorierea bunurilor din zona în care trăiau, reacționând totodată la tentativele capitalei de a-și adjuceca exponatele regionale mai importante. Dacă Parisul le dădea o interpretare despecificată și suprazonală, provincia vedea în ele însemnele unei identități aparte, dar deschise totuși, în care toți conaționali să se regăsească⁵. Mergându-se pe principiul „un popor vechi

³ Trimiterea în provincie a unor opere de artă ori a unor copii, pentru constituirea unor muzee locale, avea trei rațiuni: 1) educativă, fiecare cetățean având dreptul să cunoască evoluția artei de-a lungul secolelor; 2) economică, adică atragerea turiștilor doritori să vadă capodoperele deținute de muzeele din țară; 3) didactică, folosirea acelor opere de artă ca material didactic în școlile de meserii și de ingineri (Vezi, Vincent Pomarède, „À l’origine des musées en région: le décret Chaptal (1801) et les concessions de la Restauration”, în *Les dépôts de l’État au XIXe siècle. Politiques patrimoniales et destins d’œuvres*, Paris, Musée de Louvre, 2008, p. 60-62).

⁴ Vezi capitolul „The Musée Central of des Arts”, în Andrew McClellan, *Inventing the Louvre. Art, Politics, and the Origins of the Modern Museum in Eighteenth-Century Paris*, Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press, 1994, 124-154.

⁵ În faza lui „impulsivă”, localismul ridică excepționalismul la rangul de mare merit. Fiecare regiune avea un trecut în care trebuia să-și afle o identitate; una care nu se rupea de evoluția generală, dar se impunea ca un termen de comparație de neocolit; se apela la el constant, dacă se simțea nevoia unor diferențieri,

într-o lume nouă”, națiunea franceză devenea, în fiecare punct al teritoriului său, proprietara istoriei pe care și-o reconstitua în noile muzee locale, conchide Édouard Pommier.

2) După informațiile date de Dominique Poulot⁶, centraliștii și localiștii își furau reciproc argumentele. Primele reacții anticentraliste păreau antivandalice, deși Muzeul lui Alexandre Lenoir își justifica existența tocmai prin campania salvaționistă pe care o promova. În opinia lui Dominique Poulot, *Muzeul monumentelor franceze* preschimba pietrele tombale din fetișuri ale memoriei genealogice în repere cronologice depersonalizate, complet subordonate periodizărilor academice ale istoriei. Tot el recunoaște că lăcașul cu pricina era o soluție la dificultățile curioșilor de a se deplasa peste tot prin țară, aducându-le sub ochi specii de monumente altminteri necunoscute. Practic, dislocarea unor vestigii sabota călătoriile culte, literatura voiajului pitoresc pierzându-și sursele de inspirație, spun localiștii. De aici și proliferarea mulajelor cu destinație documentară, dată fiind propensiunea lor antigeografică: ele anulează distanța fizică față de original, făcându-le să „călătorească” oriunde acesta era dorit. Numai că o observație de bun simț submina mica filosofie a ubicuizării prototipului: dacă originalul rămânea în capitală, era prea puțin probabil că cineva pornea la drum ca să-i contemple mulajul din provincie.

Nemulțumirile mai apăreau și din cauza regimului vizual în care vestigiile erau încadrate în spațiul heteronomic al muzeului; li se fura semnificatul primar și comemorativ, epitafurile transformându-se, observă Poulot, din fetișuri familiale în repere cronologice sociale. Muzeul parizian falsifica destinația obiectelor colecționate: intrate în vitrine, ele își pierdeau rostul pentru care fuseseră gândite; nu mai aminteau de contextul creării lor, istoricizându-și creatorii⁷. Aglomerarea aleatorie de obiecte nu s-a născut

etapizări, redefiniri. Și neavând la dispoziție evenimente care să concureze marile rupturi impuse de la centru, localiștii se orientau spre ceea ce provincia avusese durabil, remarcându-se oricând prin cutume, folclor, mentalități. Este ceea ce Paul Leuilliot numește *istorie diferențială*, contrară cursului dominant al istoriei naționale. De unde și una din trăsăturile inevitabile ale istoriei locale: ea refuză aprioric sintezele, viziunile supraistorice și toate filosofii alergice la contra-exemple (Vezi, Paul Leuilliot, „Problèmes de la recherche: V. Défense et illustration de l’histoire locale”, în *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, 22e année, nr. 1, 1967, p. 162-164).

⁶ Dominique Poulot, „Alexandre Lenoir et les musées des monuments français”, în Pierre Nora (coord.), *op. cit.*, p. 1515-1543.

⁷ Era concepția momentului, Dominique Poulot subliniind-o într-o carte a sa: „L’acte iconoclaste par excellence este la destruction, totale ou partielle, exécutée in situ, qui annihile le message originel de l’œuvre: la démolition de la Bastille en fournit le meilleur exemple” (Vezi, Dominique Poulot, *Une histoire du*

așadar din neîndemânările provinciale, politica acumulărilor nelimitate forțând finalmente muzeele centrale să cedeze celorlalte orașe originale mai puțin trebuitoare. Concepute inițial ca mausoleu, apte să compileze gesturi eroice și artefacte deosebite, muzeele Parisului aveau la început *un rol evocator, nu restitativ*. Obiectele erau tratate așadar cu reverență, statutul lor de „memorial” comunicând direct cu pietatea ce înconjura de obicei imortalitatea eroului, adaugă Dominique Poulot. *Bric à brac*-ul muzeal din secolul XIX nu era o scăpare a centraliștilor hrăpăreți ori a localiștilor neinstruiți, așezămintele cu pricina bazându-se pe un vizitator deja informat, care corelează exponatele cu cele citite dinainte. Obiectele aduse la muzeu își regăseau cu greu trecutul, alienarea lor datorându-se convingerii că simpla lor conservare părea de ajuns. Fiecare dintre ele trebuia să amintească un întreg sau un context pe care curiosul urma să și-l închipuie, până când, la început de secol XX, veni și vremea ca imaginația să capituleze în fața conservării *in situ*⁸. Acest gen conservare „pe loc” se năștea, cel puțin în Franța, *à contre cœur*, nu dintr-o concepție prestabilită ci, dimpotrivă, din războiul memorial pe care îl stârnea muzeul lui Lenoir⁹. Acesta era disipat în timpul Restaurației, prin readucerea pietrelor tombale la Saint Denis, redându-se acelor artefacte vechiul lor trecut și destinația originară.

3) Din studiul semnat Françoise Bercé¹⁰, aflăm că influența anticarismului englez s-a exercitat mai întâi asupra refugiaților veniți în Albion de teama ghilotinelor Revoluției. După liniștirea lucrurilor, ei aduceau în Franța, și mai ales în foarte apropiata Normandie, un tip aparte de curiozitate științifică, dominată de interesul pentru geologie și botanică, arheologia venind abia pe locul trei, dar cu predominantă mai mult etnografică decât istorică, precizează Bercé. În orice caz, științele naturii trezeau marea pasiune pentru străfunduri temporale, cât mai îndepărtate de originile biblice/acceptate ale Lumii; stimulau deci lungirea lanțurilor cauzale și diversificarea argumentațiilor. Aducând în istorie spații nepopulate de vreun eveniment sau vreo raritate anume, societățile savante

patrimoine en Occident, XVIIIe-XXIe siècle. Du monument aux valeurs, Paris, Presses Universitaires de France, 2006, p. 83).

⁸ Vezi capitolul „S'inscrire dans le local”, în Dominique Poulot, *Une histoire des musées de France, XVIIIe-XXe*, Paris, Éditions La Découverte, 2005, p. 130-139.

⁹ Idem, „Musées et guerres de mémoires: pédagogie et frustration mémorielle”, în Pascal Blanchard & Isabelle Veyrat-Masson, *Les guerres de mémoires. La France et son histoire. Enjeux politiques, controverses historiques, stratégies médiatiques*, Paris, Éditions La Découverte, 2010, p. 231-232.

¹⁰ Françoise Bercé, „Arcisse de Caumont et les sociétés savantes”, în Pierre Nora (coord.), *op. cit.*, p. 1545-1573.

din timpul Restaurației alergau după mirajul cunoașterii totale, cercetând configurația solului, diferențele de teren, plantele și animalele fosile ori vii, tradițiile, dialectele, practicile agricole sau meșteșugărești, genealogiile familiale, monumentele civile sau militare, inscripțiile din regiune¹¹. Enumerând aceste preocupări, Françoise Bercé vine cu o ipoteză interesantă: după ce Carl von Linné (1707-1778) dăduse o clasificare a ființelor vii, Arcisse de Caumont (1801-1873) o aplica în istoria artei; ideea „unității de compoziție” era preluată de la biologul care o observase în natură, unde orice vietate semnală o gradualizare a dezvoltării sale tipologice și o complexitate progresivă, dobândită de fiecare specie. Bercé schițează o analogie cu medicina: aidoma unui anatomist care evidențiază rolul fiecărei articulații din coloana vertebrală, Caumont descria evoluția în timp a ferestrelor, rozaselor, contraforților și bolților, ordonate cronologic în funcție de rafinarea crescândă a ornamentației și de „creșterea” acelor componente de la simplu la complex. Cu toate că savanții locali excelau în vulgarizările militante, organicismul viziunii lor asupra istoriei Pământului și a vietăților care l-au populat statuau ideea potrivit căreia începuturile noastre veneau de peste tot și de foarte departe; nu existase un debut unic și universal-valabil, micile patrii ale francezilor avându-și fiecare propria geneză, pe care stratigrafia o demonstra cu tot mai multe roci și cristale. Astfel, în virtutea unor relații cauză-efect de mare întindere temporală, complet paralele cu acelea susținute în mediile pariziene, regiunile își construiau un trecut cu o coerență interioară, cu „rădăcini” bine înfipte în solul cu o structură anume. În imaginarul științific al primelor decenii ale veacului XIX, geologia întreținea mitul cercetării absolute, luate de la zero, din inima Pământului. Iar stratigrafia permitea dezvoltarea unui adevăr „cu adâncime”, mai relevant decât acela „de suprafață”, al perieghazelor, consacrand o idee de istoricitate cu bătaie foarte lungă, depășind oricum anul de la Facerea Lumii.

În acest peisaj, arheologia începea ca o cercetare a universului teluric, între vârstele milenare ale Pământului făcându-și treptat loc și primii oameni și silexurile lor; abia apoi bătea și ceasul războaielor galo-romane. Se știe că schițele geologilor erau utilizate de Boucher de Perthes pentru a

¹¹ Dând drept exemplu muzeul local de la Vieux Chinon, rezultat al unei mișcări regionaliste din 1904, Chantal Georgel sesizează că, la sfârșitul secolului XIX, muzeele provinciale erau centrate mai mult pe etnografie decât pe istorie, vizualizarea unor vechi moduri de viață fiind mai facilă decât cronologizarea inerente muzeelor de istorie. În plus, arheologia franceză nu își definitivase încă statutul, oscilând între prezentările estetizante, aferente artelor frumoase, și expozeurile tipologizante, îndatorate geologiei, botanicii, zoologiei etc. (Vezi, Chantal Georgel, „L’Histoire au musée”, în Christian Amalvi (sous la direction de), *Les lieux de l’histoire*, Paris, Armand Colin, 2005, p. 125).

demonstra existența omului antediluvian¹². Totuși, Françoise Bercé nu pierde din vedere că, respins la început de confracții francezi, credincioși încă preceptelor lui Cuvier¹³, primea suportul naturalistului englez Charles Lyell, care confirma contemporaneitatea elefantului fosil cu pietrele de silex cioplit. Alți savanți englezi veneau apoi la Abbeville, confirmând teoriile lui Boucher de Perthes. Atitudinea francezilor față de compatriotul lor ne indică mai multe lucruri, creionând o evoluție ulterioară a arheologiei preistorice din Hexagon, una sub așteptări dacă o comparăm cu aceea din Germania secolului XIX. Moderându-și clasicismul, nemții se arătau mai sensibili față de rămășițele care nu aparțineau antichității greco-romane, acceptându-le drept „naționale”. Conciliau mai multe trecuturi, vorbind, cum precizează Alain Schnapp, de antichități „romano-germane”. *Esențial este însă că*

¹² Vezi capitolul „Des antiquités celtiques aux antiquités antédiluviennes”, în Claudine Cohen & Jean Jacques Hublin, *Boucher de Perthes, 1788-1868. Les origines romantiques de la préhistoire*, Paris, Éditions Belin, 1989, p. 123-137.

¹³ Studiind diferite animale care trecuseră dintr-o eră geologică în alta, Georges Cuvier (1769-1832) considera că ele nu suferiseră schimbări majore, convingerea lui căpătând numele de *fixism*. Deși a fondat paleontologia, știința fosilelor, din care evoluționismul și-a extras multe argumente, Cuvier a refuzat ideea că speciile moderne ar deriva cumva din cele mai vechi. În opinia sa, grupările imuabile de animale dispăreau la un moment dat, în urma unor catastrofe, fiind în locuite de altele. Pentru a explica totuși continuitatea vieții pe pământ, după moartea atâtor specii, Cuvier avea la dispoziție trei soluții logice: 1) stocul de specii este dat de la început, dar este epuizat pe parcurs; 2) o nouă creație compensează de fiecare dată disparițiile datorate unor dezastre naturale; 3) speciile se transformă, între variantele vechi și cele noi existând o continuitate temporală: Cuvier respingea ultima soluție, susținută, încă din 1809, de Jean Baptiste Lamarck (1744-1829), dar bine argumentată de Charles Darwin. Ripostând catastrofismului, Darwin credea în schimbările mici dar constante care se produc în viața speciilor. La rândul său, el perpetua de fapt ideile lui Charles Lyell (1797-1875), un alt adversar al lui Cuvier. Acesta arătase că marile prefaceri nu apar în urma unor cataclisme, ci din cauza unui șir uniform și neîntrerupt de schimbări, care creează decalaje între specii. Astfel se populariza, în plan social, asocierile dintre fixism și catastrofism, pe de o parte, și transformism dublat de gradualism, pe de alta (Vezi comentariile lui Hervé Le Guyader, „Catastrofismul”, în Dominique Lecourt (coord.), *Dicționar de istoria și filosofia științelor*, traducere de Laurențiu Zoicaș et alii, Iași, Polirom, 2005, p. 226-227). Unde era greșeala lui Cuvier? Ne-o definește Jean Paul Thomas, colaborator la dicționarul mai sus amintit: „Organele animalelor nu sunt juxtapuse, ele acționează unele asupra celorlalte, astfel încât anumite caracteristici de organizare se implică unele pe altele în mod necesar sau se exclud. Această lege a corelațiilor organice își găsește cea mai originală aplicație în posibilitatea reconstituirii, pornind de la un fragment de os, de exemplu forma unui dinte, a animalului căruia i-a aparținut” (Jean Paul Thomas, „Cuvier, Georges, 1769-1832”, în Dominique Lecourt (coord.), *op. cit.*, p. 416-417).

*recrutarea obiectelor de sorginte „barbară” revenea muzeelor lor locale, care primeau obiecte descoperite în apropierea lor*¹⁴. Francezii însă se cantonau în clasicismul lor *sans rivage*, studierea vestigiilor preistorice fiind lăsată în seama „amatorilor”.

În Anglia, rolul „Cenușăresei” a fost încredințat, potrivit lui Christopher Gerrard, arheologiei medievale; lăsată în seama anticarilor și amatorilor care extrăgeau din vestigii felurite genealogii, ea dădea o idee de continuitate trecutului local. Nu întâmplător, numărul șantierelor dedicate epocii preistorice era de 5-10 ori mai mare decât al șantierelor medieviste¹⁵. În a doua jumătate a secolului XIX, arheologia medievală britanică era oarecum izolată epistemic, în timp ce ramura ei preistorică colabora deja cu geologia, antropologia, biologia, zoologia¹⁶. Arheologii medieviști începeau să se intereseze de excavarea unor specii de obiecte obișnuite, cum ar fi cele din sfera olăritului, deosebindu-se astfel de amatori și comorari. Din păcate, nu foloseau încă acele artefacte în stratigrafii, contextualizări și datări arheologice, analizându-le ca niște istorici de artă: încântați să compare motivele decorative și să etapizeze evoluția acestora¹⁷!

Ocazionând polemici cu mare miză epistemică, provincia arăta că poate furniza trecuturi vechi dar esențiale, pe măsura spectaculoaselor istorii recente, generate în continuu de efervescenta pariziană. Din acest motiv, muzeele locale nu pot fi puse numai în seama redistribuirilor de la centru și a operelor de artă confiscate pe timpul Revoluției. Odată cu Restaurația, arată Françoise Bercé, vechea nobilime descoperea în calitatea de colecționar și de savant o posibilitate de a-și converti vechile privilegii de sânge în prestigii simbolice cu tentă meritocratică, utilitară, civică. Și cum abațiile și castelele devalizate aruncaseră pe piață o cantitate enormă de bunuri colecționabile, noua formă de onorabilitate pe care „foștii” o frecventau cel mai adesea, după 1815, consta în cumpărarea și salvarea cât mai multor exponate. Depozitate în clădiri de referință ale micilor orașe – sau în edificii afectate de Revoluție, cum ar fi biserici, care astfel erau recondiționate, precizează Bercé –, aceste achiziții puneau bazele unor muzee locale, evident ostile viitoarelor exproprieri în favoarea capitalei.

¹⁴ Alain Schnapp, „Archéologie et tradition academique en Europe aux XVIIIe et XIXe siècles”, în *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, 37e année, nr. 5-6, 1982, p. 773-774. Aceeași opinie, deloc măgulitoare pentru arheologia preistorică franceză, este emisă de Christian Delacroix, François Dosse & Patrick Garcia, *Les courants historiques en France, XIXe-XXe siècles*, Paris, Gallimard/Éditions Armand Colin, 2007, p. 114-115.

¹⁵ Christopher Gerrard, *Medieval Archaeology. Understanding traditions and contemporary approaches*, London & New York, Routledge, 2003, p. 51-55.

¹⁶ *Ibidem*, p. 55.

¹⁷ *Ibidem*, p. 58-59.

Donațiile particulare erau motivate chiar prin regulamentul de admitere în societățile științifice: în locul unor disertații poate îndoielnice ca probitate, se prefera ca fericitul neofit să dăruiască, în termen de 15 zile de la primirea lui în rândurile savanților din acel oraș, un obiect de valoare ce urma să fie expus în public. Adunându-se tot mai multe asemenea ofrande ale ambițioșilor dornici să se afirme în plan social, muzeele prindeau repede contur. „Amator” nu însemna atunci „diletant”, ci „om pasionat” la culme de o anumită latură a științei¹⁸. Inițial, se mima un anume universalism al preocupărilor, văzându-se un ascendent clar al finalităților didactice și estetice ale muzeului din prima jumătate a secolului XIX. Treptat însă, înmulțirea descoperirilor tipice unei regiuni reorientau selecționarea obiectelor, preferându-se mai degrabă acelea care etalau specificitatea împrejurimilor. Françoise Bercé vede că muzeele provinciale treceau pe nesimțite de la faza mimării, prin mulaje, a fascinantelor inventare de la Louvre, către etapa individualizării prin intermediul unor obiecte originale, reprezentative pentru zona cu pricina: muzeu de emailuri la Limoges, de fildeșuri la Dieppe, de tapiserii la Beauvais, de faianțe la Nevers și Rouen. Existând însă și reacții față de micul centralism regional, conservarea *in situ* se afirma finalmente drept cea mai decentă soluție de conservare a trecutului.

Între timp, colectarea și editarea izvoarelor istorice cunoșteau un grad sporit de specializare, o societate arheologică, de felul celei din Montpellier (1833), coagulându-se în jurul arhivelor comunale. Această activitate fusese expusă politizării, remarcă Bercé, în sensul că nobilii publicau surse pentru istoria clasei lor (armoriale, blazoane), iar reprezentanții burgheziei orléaniste căutau de zor francize, charte cu privilegii și cu străvechi cutume urbane, care făceau o bună imagine strămoșilor din Evul Mediu. În anii 1860-1870, apăreau societăți specializate în editarea izvoarelor, cu precizarea că tinerilor liberali și republicani de pe vremea Monarhiei din Iulie, prea eclecticici în preocupări, li se substituia o nouă generație, adesea catolică și conservatoare, axată pe

¹⁸ În portretul-robot al pasionatului de istorie locală intră câteva trăsături mai curând psihologice decât academice: fascinația pentru toate lucrurile inactuale, considerate superioare celor prezente; reanimarea trecutului, reînviat cu acribie în câteva din detaliile sale; refuzul teoretizărilor și al discuțiilor metodologice, orgoliul cantonării în subiecte cât mai bine delimitate; scrierea istoriei de dragul istoriei, trecutul zonei fiind mai degrabă regretat decât reconstituit, cu scopul ca visătorul să rămână pentru totdeauna în el (Vezi, Paul Leuilliot, „Histoire locale et politique de l’histoire”, în *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, 29e année, nr. 1, 1974, p. 141-145).

metoda monografică și pe investigarea minuțioasă a unor povești mărunte¹⁹. Cârcotașii pretindeau că această hiperspecializare era o formă de cenzură, încurajată chiar de Napoleon III, interesat să orienteze curiozitățile istoriografice spre subiecte locale, nepericuloase. După modelul taxonomic impus științelor naturale de Linné, arheologii creau un vocabular descriptiv și clasificator care înmulțea și complica simțitor istoriile de investigat, numărul mare al trecuturilor locale presupunând și un pluralism interpretativ, uneori polemic și incomod. După 1871, polivalența discursurilor s-a dovedit binevenită pentru eforturile de restructurare identitară pe care francezii și-o doreau. Înfrângerea în fața germanilor trebuia să fie doar una a Parisului, concluzionează Françoise Bercé, națiunea rămânând neînvingă în restul centrelor sale culturale. Patria murise într-un singur loc, în capitală, dar reînvia, pretutindeni, în provincie.

4) Thierry Gasnier²⁰ ne amintește că tot ceea ce mai știm astăzi despre istoria locală vine de departe, de la anticarii britanici grupați în mici societăți savante, prin mai toate orășelele Angliei. Iar felul lor de a se organiza și de a produce cunoaștere a trecut Canalul Mânecii, în Normandia franceză. La Caen, în 1834, Arcisse de Caumont înființa *La Société française d'archéologie*, exemplul său fiind urmat de anticarii picarzi, în 1836 și de cei bretoni, în 1843²¹. Predominanța cercetărilor retrospective se impunea după 1860, astfel încât societăți care nu aveau ca obiect de interes istoria ajungeau să i-o dedice cu precădere, atenționează Gasnier. După cum nota și Charles Olivier Carbonell, preocupările pentru trecut din epoca zisă „romantică” nu trebuie confundate cu istoriografia, purtând, ulterior, același apelativ²². În prima jumătate a veacului XIX, interesul pasionaților era concentrat pe cumulara rămășițelor și pe latura empirică a cercetării. Mult mai târziu, informațiile luau o formă istoriografică și discursivă, adesea excesivă. Dar transformarea vestigiilor în surse și apariția interpretărilor ce decurgeau din ele se producea abia în a doua jumătate a secolului XIX, când

¹⁹ Vezi subcapitolul *Bâtisseurs de l'histoire locale*, din studiul semnat de Louis Bergès, „Les archives départementales”, în Christian Amalvi (sous la direction de), *op. cit.*, p. 104-112.

²⁰ Thierry Gasnier, „Le local. Une et divisible”, în Pierre Nora (coord.), *Les lieux des mémoires*, tome 3, Paris, Gallimard, 1997, p. 3423-3477.

²¹ Ca să înțelegem epistema britanică adusă pe continent de foștii exilați francezi, putem consulta John Burrow, „Antiquarianism, Legal History and the Discovery of Feudalism”, capitol din idem, *A History of Histories. Epics, Chronicles, Romances and Inquiries from Herodotus and Thucydides to the Twentieth Century*, London, Penguin Books, 2009, p. 299-319.

²² Charles Olivier Carbonell, *Istoriografia*, traducere de Ileana Littera, București, Editura Grafoart, 2006, p. 101.

erudiția entuziastă a anticarului intra în conflict cu *metoda* rece a istoricului²³.

Despre istoria locală vorbim astăzi la peiorativ, dar dacă ne întoarcem în timp, vom vedea cum s-a ajuns la ideea că incongruențele culturale dădeau densitate acelor reprezentări despre teritoriul ce ne-a găzduit trecutul. În studiul său despre localism, Thierry Gasnier prezintă pe larg două tendințe contrarii, a căror confruntare a marcat întreg secolul XIX; prima, cea iacobină, milita pentru fuziunea tuturor diferențelor într-o identitate franceză supraregională; în raport cu ea, localismele erau privite ca reminiscențe paseiste și decrepite ale Vechiului Regim; cea de-a doua, afirmată îndeosebi după războiul franco-prusac din 1870-1871, constata că diversitatea culturală a Hexagonului putea fi un atú; capitala încetând să mai pară un model, noul proiect de țară căutat după căderea lui Napoleon III găsea în specificul fiecărei provincii o posibilă cale de urmat sau, măcar, o variantă de rezervă. După ce s-a crezut cu fanatism că națiunea trebuia să fie o sinteză și nu o simplă sumă a particularismelor regionale, s-a îmbrățișat teoria contrarie, potrivit căreia trecuturile variate dădeau un contur inconfundabil spațiului în care se consumaseră.

Din perspectivă revoluționară, localismul era perceput ca o etapă de început din biografia națiunii, dar una care se cerea depășită. Altminteri, era privit ca antirevoluționar, regalist, „de dreapta”, specificitățile de care băștinașii se atașaseră stricând unitatea de acțiune pe care iacobinismul o clama. Centralismul se definea ca exponent al civilizației și guvernării raționale, dușmanul său, localismul, fiind considerat, în schimb, un reflex atavic, barbar, anarhic. Părea instinctual, nu cultural, nuanțează Thierry Gasnier. De aceea, ne sugerează el, particularismele care nu intrau în schema administrativă a noilor departamente se desemnificau de la sine și își subminau sensul propriei existențe. Diferențierilor greu de surmontat dintre provincii, Revoluția le răspundea cu o abordare antropologică și uniformizantă, aplicată cândva teritoriilor de peste mări: ideologia constantelor comportamentale ale bunului sălbatic era transpusă deci acasă și aplicată țăranilor francezi²⁴. Paradoxal, redescoperirea omului generic, din

²³ *Ibidem*, p.112-117.

²⁴ Francezii au situat multă vreme etnografia în sectorul exotismelor, abia înființarea, în 1884, a Muzeului Trocadéro, prilejuind înființarea unui „interior breton” cu șapte manechine în costume din acea regiune. Nu era un gest recuperatoriu ori paseist, inițiativa corespunzând nu atât nevoii de trecut, cât unui gust al momentului (Vezi, Roland Schaer, *L'invention des musées*, Paris, Gallimard/Réunion des Musées Nationaux, 1993, p. 97). Moda bretonă făcuse, de altfel, „victime” și printre artiștii români precum Cecilia Cuțescu-Storck. Ea își amintește de atelierul său parizian („[...] înfrumusețat acum cu mobile bretone, obiecte de colecție și opere de artă”) unde amalgamarea obiectelor exclude

starea lui dintâi, găsea un punct de convergență cu ideologia rivală și vernaculară a anticarilor locali. După Gasnier, aceștia propuneau națiunii o altă istorie, una de compromis, egalitară și mitică: indiferent ce deveniseră peste secole, francezii trebuiau să conștientizeze că au fond comun, celtic. Prezentismului iacobin i se riposta cu inventarea unui alt model de trecut, dar unul cât mai îndepărtat și nedisputabil. Retorica republicană a „noului început” nu reușea să stopeze regrupările identitare idiomatice, zvâcnirile localiste transformându-se în ideologii bine coagulate. Anticarul învingea cetățeanul, ne asigură Thierry Gasnier, vechile autonomii provinciale din Evul Mediu sfidând noile organizări teritoriale din secolul XIX. Și aceasta cu atât mai mult cu cât donația făcută unui muzeu local creștea simțitor șansele donatorului de a deveni un notabil al urbei, poate chiar primar.

Gasnier vorbește despre o Franță care își găsea o nouă imagine de sine, reînnoindu-se prin specificul fiecăreia din provinciile sale. Căci multitudinea subdiviziunilor cultural-regionale era o compensație pluralistă față de tot ceea ce, în plan ideologic, păruse omogen, inevitabil, monocauzal, predeterminat. De oriunde se putea naște o Franță care să își ia revanșa. Alsacia și Lorena odată pierdute, reinventarierea tradițiilor locale fixa mai bine timpul în spațiu; astfel, specificitățile erau privite, odată cu Republica III, ca esențe primare și inalterabile ale identității franceze. Ca reacție față de modernismul urban al capitalei comuniste, se intensificau, după 1880, preocupările ruraliste pentru colectarea folclorului, costumelor și artei populare: când ceva ne lipsește, mitizăm acele lucruri despre care credem că sunt dintotdeauna ale noastre²⁵. Jelind Alsacia și Lorena, francezii refuzau realitatea într-o manieră cumva explicabilă: se atașau de alte trecuturi ideale, cu care „colonizau” teritoriile rămase. Sunt așadar

posibilitatea unor gusturi etnografic-identitare; atunci, în 1902, precumpăneau echivalențele dintre copilărie/simplitate/primitivism/adevăr (Vezi, Cecilia Cuțescu-Storck, *Fresca unei vieți*, București, Editura Vremea, 2006, p. 137). Oricum, mobilierul breton din stejar afumat reprezenta unul din trendurile începutului de secol XX. În Franța acest gust nu avea accente „etno” ci „primitiviste”, obiectele rudimentare trecând drept forme arhetipale, esențializate.

²⁵ Francezii au excelat însă în direcția deconstrucționistă a cercetării folclorului. De exemplu, Joseph Bédier (1864-1938) nega orice valoare a tradiției orale legate de evenimentele istorice medievale. Nu ar fi existat personaje de excepție și nici o epică destinată lor. Numai atunci când s-a afirmat că epica franceză a secolului XII ar fi de influență germană, naționalismul își intra în rol: Bédier adopta teza potrivit căreia legende eroice se născuseră simultan cu regatul francez ajuns la apogeu, ele devenind un model pentru întreaga cultură continentală (Vezi, Giuseppe Cocchiara, *Istoria folcloristicii europene. Europa în căutare de sine*, traducere de Michaela Șchiopu, București, Editura SAECULUM I.O., 2004, p. 257-258).

regiuni-emblemă, mai mult evocate și comemorate decât descrise și actualizate. Reamintirea istoriilor locale se subsuma unei strategii de reînsoșire a unui trecut mult variat și mai amplu. De aici se desprindea, conchide Gasnier, convingerea că nu există spații predestinate evenimentelor cruciale, istoria neavând un decor preferat, îndeobște parizian. Semnificațiile erau redistribuite în așa fel încât *Historia Magna* să facă, sistematic, turul Franței. Statisticile cerute de la centru, în ideea de a se inventaria bunurile și informațiile cu valoare istorică, sunt dublate încet-încet de un alt gen de scriitură, literatura de voiaj interior: ea creează convingerea că a scrie istorie locală presupune să vizitezi trecutul „la domiciliu”, acolo unde încă mai trăiește. Călătorul prelua însă punctul de vedere al localnicului, pentru ca istoria fosilizată prin chestionare seci, venite din capitală, să recapete actualitate, iar provincia să se poată descrie cu propriile cuvinte²⁶.

Thierry Gasnier spune că, inițial, muzeul local nu avea ca sarcină să adune resturile istoriei locale. Fiind creat de stat sau de municipalități în context revoluționar, prin răspândirea unor valori confiscate de la vechile elite, el funcționa mai mult ca muzeu de arte frumoase, rareori de științe naturale. El servea o concepție pedagogică, potrivit căreia muzeul trebuie să illustreze evoluția spiritului uman de-a lungul întregii sale istorii, întreținând o viziune despecificată, general-umană. Accepția pe care i-o dăm astăzi apare în timpul Restaurației, când societățile de arheologie își impuneau drept punct de vedere. Marile rupturi cu trecutul apropiat determinau reaproprieri febrile de evurile îndepărtate, iar efortul anticarilor se concentra pe descoperirea unor elemente de continuitate cu ele. Thierry Gasnier este de părere că anticarii aveau la dispoziție două variante: fie cumulau fără oprire substitute materiale ale istoriilor încă nescrise, fie se străduiau să cronologizeze/narativizeze cât de cât cioburile strânse. Fetișizând trecutul, erau mai puțin atrași de schimbarea sau evoluția lui, admirându-i mai mult persistențele, permanențele. Ca efect secundar, arheologia dedicată antichității celto-romane – practică adesea ca un peisagism savant – va intra și ea într-un con de umbră, odată cu interesul crescut pentru epocile următoare. În Franța, conceptul de muzeu local se definitiva abia la sfârșit de secol XIX și început de secol XX, când particularitatea unei zone era ilustrată cu cercetări suplimentare de etnografie, lingvistică, istorie naturală. Căci căutările duraseră decenii, eroii singulari estompându-se după crahul

²⁶ O cercetare minuțioasă despre geneza, anatomia, arhaismul și, totodată, noutatea chestionarului lansat în 1807 de așa-zisa Academie celtică (fondată în 1804) o datorăm Monei Ozouf, „L'invention de l'ethnographie française: le questionnaire de l'Académie celtique”, în *Annales. Économies. Sociétés, Civilisations*, 36e annés, nr. 2, 1981, p. 210-230.

din 1871 pentru a da prim-planul altuia, colectiv și neglijat, poporul. Mutația nu a fost deloc simplă, precizează Gasnier; a fost nevoie de ceva timp pentru ca imaginea negativă a satului reacționar și opac la modernizare să se schimbe – datorită estetizantului roman rustic – într-una pozitivă. Atât de disprețuită cândva pentru mizeriile ei, actualitatea universului rural era paseizată prin discurs, devenind „civilizație tradițională” și, totodată, emblemă identitară. Încurajându-se o nouă curiozitate a francezilor față de ei înșiși, ideologia localistă explica întregul prin părțile care îl făceau posibil; de aceea, noua unitate națională propăvăduită de a treia Republică urma să fie un loc geometric al diferențelor dintre „micile patrii”; iar limitele lor teritoriale nu mai erau definite administrativ, ci cultural și mai ales retrospectiv, timpul trecut dând individualitate spațiului prezent. În acest context, muzeul local începea sub forma unei colecții de artă, continua ca muzeu de arheologie, apoi de istorie, și își încheia evoluția ca păstrător al unor trăsături supraistorice, ce accentuau povestea locului: de la caracteristicile solului, faunei și florei până la obiceiurile, tradițiile și meseriile care singularizau o regiune. Mai degrabă se colectau exponate, conservarea lor lăsând, în continuare, de dorit.

O regiune este consacrată în conștiința colectivă atunci când imaginea ei conține deja destule locuri comune; și aceasta pentru că, în imaginarul Belle Epoque-ului, nu se impun regiunile intens explorate, ci acelea la modă, mai ușor de clișeizat prin cărți poștale, costume populare, atracții turistice. Toate produceau, în felul lor, simplificări de mare ajutor pentru practicile identificatorii: etnografia ne individualizează cel mai bine tocmai prin stereotipizare²⁷. Pentru că o zonă oarecare nu se putea remarca prin istoria sa politică, mai peste tot aceeași. Specificitatea ei se clarifica abia după apariția unei curiozități de tip antropologic față de teritoriile „altfel”; astfel, anticarii locali și chestionarele trimise de la centru vânau acele diferențe prin care regiunea se delimita de la sine, ca rezultat al unor tendințe de durată, „germinate” într-un fel anume. Scrierea *istoriei* devenea monopolul capitalei, rememorarea *trecutului* fiind o consolare de provincie²⁸.

²⁷ Înființarea muzeelor etnografice are la origini anumite evoluții din epistemele moderne, coroborate cu politicile coloniale sau cu strategiile de acreditare imagistică a statelor nou create în a doua jumătate a secolului XIX (Vezi, Mary Bouquet, *Museums. A Visual Anthropology*, London & New York, Berg, 2012, p. 63-92).

²⁸ Maurice Agulhon este de părere că localismul francez a pierdut mereu bătălia cu centralismul, explicația lui concentrându-se asupra faptului că Parisul s-a impus restului țării nu printr-o dictatură administrativă, ci printr-o hegemonie educațională. Odată intrat în școală, fiecare copil era învățat să creadă că orașul-

5) Stéphane Gerson, Glenn Penny și Eric Storm explică – primul pentru Franța, iar ceilalți doi pentru Germania – factorii care au descurajat ori au revigorat filosofile localiste de o parte și de alta a Rinului. La Cambrai, în 1838, liberalii etatiști și antilocaliști sărbătoreau alegoric familia umanității întregi, afirmă Gerson, punând în scenă o procesiune ce simula societatea încașă, unde regele era un tată al tuturor, proprietate privată nu exista, pământul fiind alocat de stat pentru a fi lucrat în colectiv și în armonie²⁹. Era o perspectivă antropologică și delocalizantă, atentă să de-specifice detaliile ireductibile, accentuând, ritual sau discursiv, general-umanul, existent, ca esență, în societățile preistorice. În Franța, provincia se individualiza în mod fals, rămânând prizoniera discursului centralist și insistând pe aspectele cu care contribuise ea la Revoluție și la solidaritatea națională. Îi era greu să identifice niște repere paseiste care să o remarcă în mod decisiv. În Germania dimpotrivă, provincia se particulariza *per se*, în funcție și de felul cum existase ea de-a lungul timpului: arhaicitatea nu înfrătea ci, dimpotrivă, despărtea, ea fiind folosită pentru a diferenția și regionaliza. Unitatea modernă avea deci noimă numai dacă acomoda trecuturile diverse ale landurilor, topindu-le într-o imagine comună și atotcuprinzătoare, dar atentă, totuși, să nu efadeze idiomurile locale³⁰. După cum arată Glenn Penny, aici proliferau așa-numitele *heimatmuseen*, care celebrau compatibilitatea dintre „micile patrii” ale nemților, unificate sub Bismarck. Muzeele locale elogiau identitățile particulare, prezentând totodată Patria ca o simfonie a diferențelor acomodată, ca o capodoperă transculturală. Și cum Germania nu a avut, după 1871, presiuni externe care să-i conteste unitatea, puternicele localisme erau măgulite cu multă istorie, compensându-se simbolic pierderea unor libertăți în folosul Prusiei. Muzeele din provincie sărbătoreau orgoliul fiecărei regiuni, doar marile muzee berlineze explicând geneza națiunii germane printr-o suită de empatizări, fiecare provincie aderând altruist la valorile alteia. Sub această

capitală era un substitut al întregii țări. Altfel spus, centralismul nu a fost puternic în sine: înainte de a triumfa nu a trebuit să învingă vreo conștiință regională pregnantă, care să fi opus o rezistență semnificativă (Vezi, Maurice Agulhon, „Conscience nationale et conscience régionale en France de 1815 à nos jours”, în *Histoire vagabonde*, tome II, *Idéologie et politique dans la France du XIXe siècle*, Paris, Éditions Gallimard, 1988, p. 161).

²⁹ Vezi, Stéphane Gerson, „Town, Nation, or Humanity?”, în idem, *The Pride of Place. Local Memories & Political Culture in Nineteenth Century*, Cornell University Press, 2003, p. 179-205.

³⁰ Glenn Penny, „Fashioning Local Identities in an Age of Nation-Building: Museums, Cosmopolitan Visions, and Intra-German Competition”, în *German History*, vol. 17, nr. 4/1999, p. 489-505.

glazură unionistă, cumpărarea unor exponate celebre sau recent mediatizate stârnea o acerbă competiție între orașele germane.

Glenn Penny ne dezvăluie că nemții strângeau sau cumpărau de peste tot exponatele de aceeași natură pentru a provoca, artificial, raritatea acelor obiecte și a comercializa ulterior dubletele monopolizate cu bună știință. Era o piraterie academică ivită din competiția dintre marile veleitare, Berlinul, Leipzigul, Hamburgul și Münchenul³¹. Potrivit lui Glenn Penny, cele patru ipostaziau o formă aparte de localism, fiecare oraș subliniindu-și contribuția la germanitatea abia unificată printr-o „zestre” proprie, care trezea invidia sau admirația orașelor vecine. Noile „capturi” creau și profit economic: atrăgeau turiști de pretutindeni, sub cuvânt că, venind în Germania, aceștia vizitau de fapt lumea întreagă. Profilul locului se forja tocmai prin felul în care nemții probau, prin muzee locale bine dotate, apartenența unei urbe la marea cultură universală, afirmă Glenn Penny; altfel spus, participarea lor la noul construct național depindea de felul în care Patria cea Mare croită de Bismarck se mândrea cu specificul fiecăreia din provinciile ei. În cazul german, credem că *originalitatea* exponatului era confundată benevol cu *singularitatea* lui.

Pragmatismul germanilor reieșea și din concepția de conservare *in situ*, prin care nu numai că păstrau intact „fundalul” unei descoperiri, respectând un criteriu științific, dar inventau și locuri de vizitat, la un început de secol XX când automobilul era folosit deja pentru asemenea vizite. Era o strategie ce reverbera pe tot continentul, câștigându-și adepți între cei care contestau aglomerările muzeale cu pretext salvaționist. Aceștia invocau exemplul german pentru a submina *establishment*-ul și a forța constituirea unor muzee mai aplicate; ceea ce presupunea, totuși, specialiști de ultimă oră, competențe noi și ierarhii simbolice mai ramificate sau, dacă nu, paralele.

În jurul anului 1890, estimează Eric Storm, micro-identitățile teritoriale ieșeau din pasivitate și din cabinetele savanților locali, afirmându-se mai ofensiv: nu diferențierea era esențială, ci felul în care aceasta îmbunătățea, cu felurite nuanțe, cea mare punere în comun care era

³¹ Această strategie de achiziționare avea să fie subordonată de kaizerul Wilhelm II politicii externe a Reichului. Concurând instituțiile similare din Franța și Anglia, nemții „provocau” raritatea unui exponat anume, cumpărându-i toate variantele sau dubletele. Astfel, deveneau singurii deținători ai aceluși obiect, în toate ipostazele sale, putând deschide negocieri pentru vinderea exemplarelor ce le prisoseau. *The doctrine of scarcity* este analizată de Glenn Penny, *Objects of Culture. Ethnology and Ethnographic Museums in Imperial Germany*, The University of North Carolina Press, 2002, p. 79-94.

națiunea³². Tineri provenind din rândul elitelor provinciale înființau asociații ce militau pentru ieșirea localismului din granițele academiste, câștigându-se un public mai larg, prin sociabilități destinate claselor de mijloc și de jos³³. Pe lângă popularizarea zonei prin cărți poștale ori ghiduri de călătorie³⁴, ei întrețineau o identitate locală activă, neîndatorată vreunui trecut mitic; mai important era prezentul unui fel de a fi, stimulat prin festivaluri, excursii, muzee locale și prin orice formă de atașament față de folclorul regiunii, față de artizanat, față de arhitectura vernaculară³⁵. Așanumitul *Volksgeist* se revendica mai întâi de la o idee de *apartenență* preponderent organicistă, în virtutea căreia specificul unei culturi apărea ca o „genă” a locului, a geografiei, a geologiei, a cutumelor sale. Întregul se naștea mai întâi din distilarea particularităților ce se estompaseră de dragul unei unități naționale supra-regionale³⁶. Ulterior, nuanțează Storm, sub influența științelor naturale, accentele se schimbau, părțile care se distingeau pregnant conciliindu-se în acele câteva puncte care consolidau ansamblul³⁷.

În Germania, acest curent a apărut datorită unificării naționale destul de târziu, în Franța din cauza înfrângerii în războiul din anii 1870-1871³⁸. Luc Alary conștientizează deosebiriile dintre cele două țări, arătând că germanii preluau cu succes proiectele muzeale pe care francezii le abandonaseră după căderea lui Napoleon I și după retrocedarea operelor de artă furate de prin Europa. Abia spre sfârșitul secolului XIX, prin Eugène Montrosier (1881), pasionat de arta contemporană expusă la Luxembourg, teoriile expoziționale din Hexagon luau în calcul și conceptul de „atmosferă”. Iar Alary sumarizează ideile lui Montrosier astfel:

„[...] la présentation d'un musée d'art vivant et de ses chef-d'oeuvre ne peut se borner à l'étude des collections *mais doit les restituer dans leur contexte géographique et culturel immédiat*. L'oeuvre exposée au Luxembourg acquiert sa pleine résonance en relation avec le «cadre» dans lequel elle est exposée, «cadre» dont l'ouvrage propose une définition très large: *il s'agit aussi bien de l'espace muséal proprement dit que du palais, que du quartier tout entier*. [...] Contrairement aux premiers musées qui arrachaient l'oeuvre à son espace d'origine pour l'isoler dans un espace sanctuarisé, le Musée d'art vivant se voit donc accorder la spécificité *d'être*

³² Eric Storm, „Regionalism in History, 1890-1945: The Cultural Approach”, în *European History Quarterly*, vol. 33(2), 2003, p. 253.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*, p. 254.

³⁵ *Ibidem*, p. 253.

³⁶ *Ibidem*, p. 254.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*, p. 260.

*en prise directe avec le «milieu» qui l'entoure, milieu géographique d'une part (la ville), milieu socio-culturel (l'activité artistique contemporaine) (s.n. A.M.)*³⁹.

În creșterea sensibilității față de „anturajul” obiectului muzeificat, mai conta, adaugă Alary, și presiunile exercitate de Expoziția Internațională din 1900, marcată de idealul educației populare.

6) Este momentul să încheiem acest scurt periplu istoriografic cu Odile Parsis-Barubé⁴⁰. Sub presiunea ideologilor parizieni, care voiau rescrierea istoriei Franței în așa fel încât să obnubileze clivajul din 1789, oferindu-se țării un alt trecut, cât de cât unitar, anticarii locali se vedeau cumva forțați să treacă de la adunarea unor date eterogene la închegarea lor într-un discurs mai coerent, cu acoperire regională. Iar Parsis-Barubé subliniază acest moment când descrierea topografică obține o dimensiune temporală: puncte de interes arheologic, necorelate inițial între ele, sunt cuprinse într-o narațiune în care deznodământul nu mai are loc altundeva; cu alte cuvinte, finalul poveștilor locale nu mai părăsește zona ca să se piardă în istoria altora.

Conflictul dintre centru și provincie nu este numai unul între anticar și muzeograf. Indirect, îl întâlnim și sub pretextul controversatelor restaurări, în cadrul cărora se confruntă *logica muzeală* și cea *comemorativă*⁴¹. Restaurând un monument, îi fosilizăm doar rămășițele sau reactualizăm și valorile epocii care l-a creat? Câștigul acestei competiții surde între Paris și restul țării stă în multiplele valențe pe care *monumentul istoric* le dobândește, iar cartea la care ne referim le evidențiază: în primul

³⁹ Luc Alary, „L'art vivant avant l'art modern. Le Musée du Luxembourg, premier essai de muséographie pour l'«art vivant» en France”, în *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, 42-2, avril-juin 1995, p. 229-232.

⁴⁰ Odile Parsis-Barubé, *La province antiquaire. L'invention de l'histoire locale en France (1800-1870)*, Paris, Éditions du Comité des travaux historiques et scientifiques, 2011, p. 14-214.

⁴¹ Lui Eugène Emmanuel Viollet-le-Duc (1814-1879) i se reproșa că mai mult reconstruise decât restaurase Notre Dame de Paris, ignorându-se starea deplorabilă a monumentului, în pericol de prăbușire. Aplicând acestor clădiri logica lui Cuvier, care reconstitua scheletul unui animal de la un singur os, Viollet-le-Duc reconstitua monumentul plecând de la ruinele acestuia. Prieten cu Prosper Mérimée și favorit al împărătesei Eugenia, Viollet-le-Duc primise multe asemenea comenzi; și, uneori, exagerase, corectând imperfecțiuni ori aducând niște îmbunătățiri anacronice, incompatibile cu epoca ridicării monumentului, dar conforme Evului Mediu ideal de care se atașase (Vezi, Michel Ragon, *Histoire de l'architecture et de l'urbanisme modernes*, tome I, *Idéologies et pionniers, 1800-1910*, Paris, Casterman, 1986, p. 169-170).

rând, acela de *indiciu*, de la care se declanșează un lanț deductiv, putându-se ajunge la descoperirea unor așezări întregi; în al doilea rând, acela de *mărturie*, care probează, prin ruina lui, posibilitatea ca niște bătălii să se fi petrecut în apropiere; în al treilea rând, monumentul este un *sediment*, care conservă, prin tot ceea ce a strâns în jurul său (legende, căutări de comori, fascinații vilegiaturiste, societăți de mici savanți), o sinteză culturală a veacurilor străbătute. Parsis-Barubé întrezărește asperitățile dintre capitală și provincie mai ales în domeniul alocării fondurilor pentru reparații: pe de o parte, centrul oferea bani pentru vestigiile cu o anume exemplaritate, ce ipostazia o civilizație atemporală dar originală, creație a întregului popor francez, nu a unei clase anume; de altă parte, localnicii interveneau pentru toate monumentele, convinși că trecutul pulsează egal în fiecare dintre ele. În opinia noastră, Restaurația prilejuia inversarea treptată a perspectivei istorice: mai întâi, determina abandonarea identificărilor artificiale, transitorice, cu evurile preferate (fie cel antic, fie cel medieval); mai apoi, dată fiind recunoașterea distanței uriașe ce îi despărțea de acele „vârste de aur”, modernii o străbăteau acum îndărăt, secol cu secol, plecând din prezentul ruinei ca să ajungă la splendoarea arhetipului.

Pertractările dintre Paris și orașele franceze aveau în subtext definirea conceptului de *istorie locală*: aceasta impunea unei regiuni niște „contururi” ce puteau fi înțelese numai din interiorul acesteia?; ori ea se străduia să legitimizeze un decupaj zonal privind acel perimetru provincial cu ochii meritocratici ai centrului („avem și noi un trecut cu nimic mai prejos decât al parizienilor!”)? Localiștii se opuneau așadar exportului de semnificații istorice, fiind ajutați, involuntar, de câteva mutări de accente: este vorba de intelectualii parizieni care inventau, observă Parsis-Barubé, *estetica provinciei pitorești*: ruinele deveneau, grație lor, accesorii inevitabile ale peisajelor rurale; oricum, de ceva vreme, acestea erau pricepute prin prisma savanților naturaliști de prin partea locului, vestigiile trecând drept niște „roci” făcute de oameni; în sfârșit, să nu uităm de țărani, socotiți multă vreme niște barbari antirevoluționari, doldora de superstiții; în virtutea prejudecăților exotizante exersate inițial pe aborigenii de pe alte continente, țărani erau reinvențați, în perioada Restaurației, ca purtători de prețioase tradiții ancestrale și onorați ca niște vestigii în viață: doar respirau, de secole, același aer cu al strămoșilor!; confuziile dintre ceea ce era *primitiv* și ceea ce părea *etern* favorizau acum – ne atenționează Odile Parsis-Barubé – specificitățile deranjante cândva pentru ideologia republicană centralizatoare.

Treptat, scrierile de călătorie renunță la tonul meditativ, constată Parsis-Barubé, trecând de la condamnarea degradării monumentelor la studierea lor în manieră „etnografică”; adică reperau peste tot câte un „idiom” arhitectural pe care îl plasau, într-o primă fază, într-o „clasă” și

„specie”, după modelul naturalist practicat de anticari, pentru ca, într-o a doua fază, să se repereze filiații istorice neașteptate între vechile stiluri de a construi (roman, romanic, gotic etc). Mult mai târziu, aceste constatări vor fi citate în alt scop: ideologia peisagistă motiva lărgirea noțiunii de monument istoric, astfel încât ea să înglobeze neapărat cadrul său local: geografic, geologic, etnografic, turistic, pitoresc, original în orice caz. Cartea lui Odile Parsis-Barubé subliniază mereu un efect pieziș al politicilor centralizatoare: statisticile cerute celor din provincie nu duceau neapărat la uniformizarea istoriografică, patrimonială și identitară a țării, ele trezind, dimpotrivă, redefiniri de sine mai restrânse, dar deloc antitetice cu postura de cetățean francez.

Ce anume din toate acestea se regăsesc puțin și la noi? În necrologul scris la dispariția lui Virgil Hălăceanu (1917), Iorga sintetiza de fapt epoca anticaristă, surprinzând din câteva tușe idealurile și limitările muzealismului localist. Murind chiar în timpul Primului Război Mondial, Hălăceanu marca, simbolic, sfârșitul unei perioade de proiecte și încercări care animaseră mulți entuziaști din mai toate regiunile Regatului:

„Ieșean iubitor de orașul său, a cărui glorie, pe care n-o putea urmări în dovezi istorice, o simțea instinctiv așa de puternic, el a avut ideea de a dăruii orașului, chiar dacă nimeni nu și-ar manifesta dorința de a-l cerceta, un muzeu al Moldovei. A cules de pretutindeni, cu o nesfârșită râvnă, fără a fi descurajat de indiferență sau de refuzuri, cu acea binecuvântată stăruință care a dat Italiei atâtea din colecțiunile ei provinciale, tot ce putea servi scopului său. Într-o hală modestă, el a adunat și unele acte, unele pietre cu inscripții, unele vechi publicații care sunt de o reală valoare. Dăunăzi, când hala din curtea Goliei a fost cerută pentru un nobil scop de caritate, el s-a luptat multă vreme cu puternicul sentiment care-l lega de opera lui, și l-am văzut plecând cu lacrămile în ochi. «Aș muri dacă s-ar pierde muzeul», spunea el. Avea presimțirea veșnicei despărțiri de el”⁴².

Citatul acesta a mai fost utilizat și de alți cercetători, dar mai mult pentru a-l elogia pe Hălăceanu prin intermediul lui Nicolae Iorga, decât pentru a înțelege accentele lui taxonomizante. Noi am folosit acest paragraf cu o altă intenție, din subtextul său reieșind calitățile și defectele anticarismului moldav, atât cât a fost el. Elogiind, într-o tonalitate condescendentă și cvasi-religioasă, „recolta de sfinte rămășițe” adunate de răposat, Iorga folosea un cuvânt aparent banal: *unele*. Și îl folosea pentru a sugera statutul obiectului muzeificat în gândirea anticarilor locali: prelevat

⁴² Nicolae Iorga, *Oameni cari au fost*, vol. II, București, Editura pentru Literatură, 1967, p. 77.

aleatoriu, nu putea fi coroborat cu multe altele, în așa fel încât să recompună cursiv o epocă apusă; obțineau doar postura de relicvă; era numai un fragment vizibil în care se venera întregul invizibil. Achiziționarea unui asemenea exponat era o întâmplare norocoasă, și nu o piesă obligatorie dintr-un puzzle deja schițat. Așa că, neputând fi corelat cu altele aidoma sau complementare, unicitatea lui era mai mult un handicap decât un avantaj.

Concepția *ilustrativă și nu restitativă* a lui Virgil Hălăceanu miza pe colectări entuziaste și anacronice, nu pe constituirea unor familii de obiecte surprinse în diacronia lor seculară:

„Deoarece avem țintă a reprezenta tot ce formează trecutul nostru, toate evoluțiunile prin care am trecut, precum și de a da o oglindă vieții vechi și nouă națională a țăranului nostru, vă puteți face o idee cum că *orice obiect cu caracter național* (sic!) ne-ar fi de folos: haine, obiecte casnice, cărți, arme, tablouri vechi, instrumente, bijuterii, ornamente decorative, pietre comemorative, fotografii importante, obiecte arheologice, costume naționale, monezi, medalii, manuscrise vechi, trofee de război, orice lucruri găsite în familie de pe la străbunii noștri, precum și orice obiecte care ar avea vreo valoare adevărat artistică ne-ar fi de folos”⁴³.

Impresia că exponatele erau strânse mai mult prin hazard provine și din ideea-cheie a organizatorului, aceea de a elogia *o identitate culturală locală, cea moldovenească*, după cum reiese din circulara expedită în 1912 autorităților ieșene: „Acest muzeu național fiind organizat prin inițiativa patrioților moldoveni, e pus sub protecțiunea moldovenilor de la cari solicităm deci tot sprijinul [...]”⁴⁴. Hălăceanu credea că lucrurile aflate pe teritoriul Moldovei ar fi putut întruchipa, din oficiu, specificul regiunii, proveniența lor diversă necontrariindu-l. Dar pentru a pretinde așa ceva, fiecare obiect adus în curtea Goliei avea nevoie de o istorie și abia apoi de o semnificație.

Dilemele părinților fondatori

Epistemele coabitau dar nu dialogau, o eventuală ramificare nepărând încă utilă. Cuvântul *știință* le îngloba și le proteja pe toate, indiferent care le era aria de investigație. De unde și „complicitățile metodologice” dintre biologie și istorie, provenite din constatarea că funcțiile fiziologice umane nu erau independente de schimbările mediului

⁴³ Arhivele Naționale Iași, fond Facultatea de Litere, dosar 83/1912, f. 230.

⁴⁴ *Ibidem*. După aceeași concepție militant-identitară fusese adunat și inventarul muzeului orășenesc din Suceava, pe atunci parte a Austro-Ungariei.

nostru de viață, de-a lungul timpului⁴⁵. La început de secol XX, neolamarckienii susțineau că echilibrările și nevoile organismului nu existau în sine, ca esențe anatomice ale naturii umane; ele variau de la o epocă la alta, fiind influențate de evoluția funcțiilor biologice interne, dar și de factori socio-culturali (normele de muncă, mijloacele de încălzire, igiena alimentară)⁴⁶. După Lamarck și cei care i-au dezvoltat preceptele în secolul XX, mediul de viață al ființelor exercită un determinism al diversificării și, totodată, o intervenție selectivă printre acestea⁴⁷. Or, elevii lui Antipa, lansând la noi moda excursiilor de studiu, insuflau multora și pasiunea pentru întemeierea muzeelor provinciale⁴⁸. Iar unul dintre ei, Constantin Kirițescu, o spune cât se poate de explicit:

⁴⁵ Jean Paul Aron, „Biologie, histoire et histoire de la biologie”, în *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, 17e annés, nr. 6, 1962, p. 1136.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 1134. La „Cronica literară și științifică”, revista *Convorbiri Literare* din ianuarie 1907 publica, la rubrica *Istorie*, niște dezbateri pe care astăzi le-am numi interdisciplinare: „După ultimele cercetări făcute asupra mumiilor egyptene, se dovedește că oile, boii, pisicile, câinii, crocodilii și alte animale îmbălsămate acum 6.000-7.000 de ani sunt întocmai ca și cele ce trăesc azi în valea Nilului. Singur *ibis* (popular în Egipt, cum e la noi rândunica ori barza) a mai pierdut ceva din lungimea picioarelor. Se vede că pescuește în locuri tot mai puțin adânci. O descoperire ca aceasta ar fi avut mare răsunet acum vreo sută de ani. Lamarck, premergătorul lui Darwin, susținea că animalele de azi s-au născut din modificarea pe încetul a altor spețe mai vechi. Catastrofiștii ziceau: soiul animalelor de azi n-are nici o legătură cu al animalelor care au trăit mai de mult și ale căror rămășițe le găsim împetrite în coaja pământului. Din timp în timp, afirmau ei, vine câte un potop și ucide toate vietățile, iar puterea creatoare face din nou altele (ca și cum ai șterge tabla și ai scrie din nou altceva). Căci dacă o speță de animale s-ar naște una din alta, am vedea și noi cum se face această schimbare – adăogau ei. Tocmai atunci Napoleon intrase în Egipt, iar savanții francezi cercetau documentele egyptene. Conclusia acestor savanți era: de 3.000 de ani, acolo nici animalele, nici plantele nu s-au schimbat. Bucuroși, partizanii potopului folosiră îndată aceste cercetări spre a combate și înfunda pe Lamarck. Acesta le răspundea însă foarte liniștit: ce sunt 2-3.000 de ani în istoria globului! Dacă ar fi trăit până să vadă și rezultatele cercetărilor de azi, bucuria n-ar fi fost tocmai de partea celor ce țin la teoria potopului și altor cataclisme. *Ibis* a trecut de partea lui Lamarck și Darwin, mărturisind pentru ei” (Vezi, *Convorbiri Literare*, București, anul XLI, nr. 1, ianuarie 1907, p. 114). Pentru a-și susține ipotezele transformiste, Jean Baptiste Lamarck utiliza antiteza dintre extremele unei serii evolutive, ținând de fapt să evidențieze etapele intermediare prin care trecuseră organismele luate ca exemplu (Vezi, Lyndia Roveda, „Lamarck et l’art des distinctions”, în *Revue d’histoire des sciences*, tome 58, nr. 1, 2005, p. 145-168).

⁴⁸ „Muzeul, adăpostit în aripa stângă a clădirii Universității, în condominiu cu alte secțiuni – arheologie, pinacotecă etc. – ale conglomeratului

„Generația nouă de profesori de științe naturale, intrați în învățământ după reforma lui Haret, s-a familiarizat cu metoda cercetării ființelor viețuitoare în chiar mediul lor, rupând cu tradiționala predare pur teoretică, limitată de desenul pe tablă, la folosirea planșelor murale sau la arătarea de la distanță a unui animal sub sticlă, a unei plante uscate fixate pe cartonul ierbarului sau a unei roci de pe raftul de lemn. Avântul pe care l-au luat excursiile școlare mai târziu, colecțiile de animale și plante ale elevilor și *organizarea de mici muzee regionale* au fost în bună parte rodul spiritului nou propagat de Societatea naturaliştilor și prin membrii ei, răspândiți ca profesori pe tot întinsul pământului românesc (s.n. A.M.)”⁴⁹.

Apoi, naturalişti dădeau idei și arheologilor. Atât pentru biologi, cât și pentru istorici devenea tot mai atractivă o teză cu efecte muzeale: *contextul* care împresoară subiectul cercetării lor presupune coparticiparea ambientului fizic și cultural la dezvoltarea omului sau la duranța unui obiect mai vechi. După modelul științelor naturale, în care se miza tot mai mult pe cunoașterea directă a obiectului cercetării, studiat în mediul subzistenței sale, istoricii și arheologii își însușeau o idee de autenticitate similară; se arătau și ei tot mai ostili față de colectarea și centralizarea acelor antichități totalmente rupte de mediul geografic și geologic în care fuseseră îngropate.

În imaginarul științific al sfârșitului de secol XIX și început de secol XX marele reper erau chimia, fizica și științele naturale, ele devenind modele de probitate pe care istoria încerca să le imite. Chimia și fizica aveau ca principal atu experimentul, cu alte cuvinte puțința de a demonstra, *aici și acum*, teza susținută; ca să nu mai pomenim de spectacolul de concretitudine

denumit pompos «Muzeu Național», era o instituție vetustă”, scrie Constantin Kirițescu (Vezi, Constantin Kirițescu, *O viață, o lume, o epocă. Memorii*, București, Editura Sport-Turism, 1979, p. 121). El pune revigorarea Muzeului de științe naturale pe seama lui Grigore Antipa și a suportului acordat de Carol I. Noua imagine a așezământului venea din „[...] prezentarea lui sub forma instructivă și sugestivă a dioramelor, după mediile și comunitățile de viață, după cerințele muzeologiei moderne” (*ibidem*, p. 122). Kirițescu își amintește cu plăcere de Societatea naturaliştilor, înființată, împreună cu un grup de tineri ca el, la 13 martie 1899. Simpatizată și de Emil Racoviță, societatea lor „comporta în primul rând ieșirea pe teren, pentru colectarea de material [...]. Cu acest prilej ne-am putut da seama de una din lacunele învățământului nostru superior, la facultate profesându-se mai mult o știință de cabinet, atât la cursuri cât și la lucrările de laborator” (*ibidem*, p. 126).

⁴⁹ *Ibidem*, p. 126-127.

oferit de medicină⁵⁰. Științele naturale se apropiau și ele de acest ideal prin faptul că mizau mult pe observarea obiectului de studiu, mersul la fața locului fiind gestul care le garanta măcar aparența înrudirii cu „surorile” mai bine cotate. Științele naturale deveniseră un model de urmat și în domeniul umanioarelor, tot mai fascinate de orice doză de empirism ce le făcea atunci mai credibile, mai integrate în acea cultură a exactității pe care publicul larg o echivala cu adevărul. În România cel puțin, marile sume alocate Muzeului de Științe Naturale trezeau invidia instituțiilor similare dar cu alt profil, unii asociind voga de care se bucura așezământul lui Antipa cu pasiunea pentru botanică și turism (savant, cinegetic sau doar automobilistic), a prințului moștenitor Ferdinand. Eram deja la momentul când o excursie cu aer academic era bine mediatizată, concurenți ai lui Antipa, cum ar fi Alexandru Tzigara-Samurcaș, inventând și ei societăți de vilegiatură, prin care sperau să atragă un sprijin regal similar⁵¹. În opinia lui Samurcaș, ambițiile veritative ale istoricilor nu puteau fi susținute, deocamdată, decât de arheologi. Doar ei îi puteau urma îndeaproape pe biologii care uitaseră de animalele împăiate pentru a cunoaște vietățile în mediul lor obișnuit.

În planul logicii științiste, turismul pretins de noile științele ale naturii readucea sub reflectoare felul în care savanții țineau sau nu cont de cadrul intelectual în care se forma domeniul lor de investigație; îl investeau fie doar cu rolul de *martor* al unei evoluții epistemice fie, dimpotrivă, cu meritul de *coautor* al acesteia. Dacă împăierea unui biet fazan paseifica imediat respectiva pasăre, excursia și urmărirea aceluși animal zile în șir dădea pasionaților satisfacția accesului nemediat la obiectul lor de studiu; unul pe care îl puteau actualiza neîncetat. Or, observarea unui fapt istoric la locul producerii sale dădea și istoricilor senzația că pot cultiva o idee de

⁵⁰ Încă din 1876, științele occidentale indicau deja drumul nou pe care porniseră. Venit la studii în Franța, tânărul maramureșean Ioan Artemie Anderco își exprima admirația în jurnalul său: „Mă uit la Muzeul de Anatomie Normală, fondat de Orfila, la cel fondat de Dupuytren sau patologic. Sunt locuri de studii unice, *unde află tot ce observația omenească a produs. Se înțelege că, avându-le sub ochi și la-ndemână, ai o facilitate dintre cele mai mari ca să înțelegi și să înveți. Cât neșază am avut noi la Turin, de exemplu, cu materia medică! Nici un «campion», nici un preparat să-l vedem cu ochii, să-l lucrăm în mână, să-l facem noi! Câtă răbdare a învăța din memorie, prin imaginație, cu folosul de a uita numaidecât după examen! Mijloacele de învățătură fac din Paris, Paris (s.n. A.M.)» (Vezi, Ioan Artemie Anderco, *Jurnal (1876)*, ediție îngrijită de Liviu Papuc, Iași, Editura Alfa, 2001, p. 216).*

⁵¹ Alexandru Tzigara-Samurcaș, *Memorii*, vol. I, 1872-1910, București, Editura Grai și Suflet-Cultura Națională, 1991, p. 150-151. „Societatea Turisților Români” era constituită în februarie 1903, avându-l ca președinte, cum altfel, pe principele Ferdinand.

probitate similară cu aceea științelor exacte. Mai mult, de la simpatia pentru cercetări în habitatul natural apărea și o nouă idee de autenticitate muzeală, ducând, spune Constantin Kirițescu, la geneza unor instituții cu caracter regional. Se trecea cu greu de la depozitarea artefactelor în Muzeul Național de Antichități la conservarea lor *in situ*, mai bine zis la vedere, pentru un vizitator care voia să îi garantezi relaționarea nemijlocită cu obiectul curiozității sale. Modelul științei date în spectacol la Expoziția pariziană din 1900 se impusese atât de categoric în memoria și sensibilitățile continentului, încât și trecutul cercetat de istorici trebuia să fie vizibil și totodată vizualizat, prin fotografii, diorame, jurnale cinematografice.

Călătorind prin Germania, Samurcaș constata și populariza această schimbare, mai degrabă ruperea de bătrânele investigații filologice, de cabinet:

„Obiectele au, față de cuvinte, marele avantaj al evidenței necontestatei lor vechimi, făurirea obiectului precedând cu mult denumirea lui. Pe când, deci, un obiect găsit la locul său de origine ne vorbește nemijlocit, dezvăluindu-ne condițiile alcătuirii sale, trădându-ne însușirile sufletești ca și îndemânarea mâinilor celui care l-a făurit, denumirea obiectului nu ne ajută să cunoaștem trecutul legat de acel obiect. Cuvintele au suferit, în decursul vremurilor, transformări radicale uneori, de care au fost cu totul ferite rămășițele păstrate în coaja pământului”⁵².

De ce erau aceste concepții muzeale atât de mult asociate cu mediile academice germane? În amintirile sale din studenție, Tzigara-Samurcaș invocă „demonstrațiile sfântului W.H. Riehl”⁵³, pomenindu-l ceva mai clar într-o altă lucrare, din 1936, în care dă informații despre Universitatea din München, unde plecase în 1893, la îndemnul lui Alexandru Odobescu: „[...] prelegerile interesante ale lui Wilhelm Heinrich Riehl, care, atât la Universitate, cât și prin lucrări practice din vechiul Muzeu bavarez, căuta să scoată la lumină importanța artei naționale; teoriile lui sunt azi, după o perioadă de nesocotire, din nou valorificate”⁵⁴. Dacă vrem să înțelegem climatul intelectual care favoriza localismul muzeal, atât din punct de vedere ideologic, cât și epistemic, trebuie să amintim că Wilhelm Heinrich Riehl (1823-1897) fusese promotorul cercetării folclorice

⁵² Idem, *Scrieri despre arta românească*, ediție îngrijită de C.D. Zeletin, București, Editura Meridiane, 1987, p. 377.

⁵³ Idem, *Memorii...*, p. 106.

⁵⁴ Idem, *Muzeografie românească*, București, 1936, p. XV.

interdisciplinare, el propunând științele naturale ca model al etnografiei⁵⁵. Antimodernist și neomedievalist, Riehl voia o nouă antropologie, care să alimenteze politici sociale având drept scop remedierea efectelor negative ale modernizării: omogenizare, alienare, degradare morală, de structurare comunitară⁵⁶. Ideea lui de *Volk* era mult mai atentă la mutații mentale, la particularități regionale și la diferențieri sociale, criticând noțiunea excesiv de metafizică și de idilizantă a compatrioților săi⁵⁷. Iar folclorul și cutumele fiind imemorabile, anonime și nedatabile, se bucurau de o aură de obiectivitate, în virtutea căreia poporul putea fi observat cu o oarecare detașare, în excursii tematice; la fel cum procedau naturaliștii cu viețuitoarele cercetate în habitatul lor. Ținta principală a lui Riehl era să inventarieze și să dea un sens diferențelor zonale, nu asemănarilor trans-regionale, combătând tendințele uniformizante, stipendiate politic. Când și când, Riehl era un precedent convenabil pentru nenumăratele argumentări pro și contra exersate de Tzigara-Samurcaș⁵⁸.

Pe fondul acestor mutații din plan științific, istoriei locale i se punea la dispoziție un mic *alibi* epistemic: era un momentul când pozitivismul nu se mai mulțumea cu accentul pus pe informația documentară, deprecind studierea inscripțiilor deja transcrise și insistând pe competențele ce reieșeau fie din lucrul efectiv pe frânturile de piatră încrustată, fie pe descoperirile de hrisoave necunoscute, găsite și descifrate de istorici pe cont propriu. Indiferent dacă erau scrise, scrijelate sau sculptate, sursele istorice agonisite

⁵⁵ Michael Carignan, „Analogical Reasoning in Victorian Historical Epistemology”, în *Journal of the History of Ideas*, vol. 64, nr. 3, July 2003, p. 450-451.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ Wilhelm Heinrich Riehl avea, parțial, un corespondent francez, în persoana lui Frédéric Le Play (1806-1882). Francezul era adeptul unui muzeu social prezenteist, în care „marele public trebuie pus în cunoștința vieții sociale în care trăiește și muncește și îndrumat în străduința lui de a asigura o dezvoltare progresivă a traiului nostru laolaltă. Despre un «Muzeu social» vorbise și Frédéric Le Play și școala lui, care socoteau că, în cadrul unor «Expoziții universale», meritau să fie înfățișate nu numai realizările industriale, ci și cele sociale. Fiind Comisar General al Expoziției Universale din 1867, F. Le Play a adăugat deci un stand în care a expus o serie de obiecte putând fi utile scopului de a «ameliora condițiile fizice și morale ale populației». Conform teoriei lui, «știința socială» era menită să dea temei unei «reforme sociale» [...]. Cele expuse în 1867 au fost reluate în expoziția din 1889 pentru ca, în 1894, contele Chambrun să fundeze un «Muzeu social» propriu-zis, în aceeași idee de a sluji acțiunile de reformă socială. [...]. Pentru Le Play, reforma era în primul rând de natură spirituală, operată în stil «catolic», religios, iar nu «cultural», sociologic” (Henri H. Stahl, *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografilor sociologice”*, București, Editura Minerva, 1981, p. 317).

de fiecare dădeau mai multă prestanță dacă intrau, măcar temporar, mai mult în aria semiotică a *monumentului* decât în aceea a *documentului*.

În acest sens îi scria Duiliu Zamfirescu lui Maiorescu, la 8 aprilie 1889, arătându-i avantajele studierii unor inscripții „pe viu”:

„[...] mă gândesc de mult la un lucru de care n-am îndrăznit încă să vă vorbesc. Nu știu dacă la facultatea noastră de Litere există vreo bursă specială pentru istorie. În toate cazurile *eu nu știu (cunosc) să fi venit vreun laureat de-al nostru la Roma spre a studia epigrafia veacului al II-lea*, atât de bogată și de importantă pentru noi. Poate că e pretențios ceea ce spun, – dar să reduc lucru la mai puțin: *să studieze cu degetu pe rană vremea de colonizare a Daciei*, – și mai puțin: *să învețe istorie romană la fața locului. Căci e o deosebire imensă între documentul de hârtie și documentul de piatră*. Coloana traiană, arcul de triumf al lui Septim Sever, vila lui Adrian de la Tivoli, statuile marelui nostru împărat, busturile, pietrele de la Capitol, cu mulțimea inscripțiilor, etc. etc., *sunt atâtea lucruri, care dacă nu pot da o lumină particulară în discuțiunile științifice, pun însă fantasia istoricului în coloarea timpului, îl învață să nu judece lumile trecutului cu falsul criteriu al omului modern* (s.n. A.M)”⁵⁹.

Oricât i-am ironiza, se cuvine să recunoaștem că pasionații de trecut se străduiau din răspuțeri să riposteze concurenței naturaliștilor, cu care se comparau mereu, ideea de probitate a istoricilor trebuind să țină cumva pasul cu nonșalanța demonstrațiilor vizuale din muzeul lui Antipa. Sugestiile lui Zamfirescu rezultau așadar și dintr-o realitate pe cât de simplă pe atât de greu surmontabilă: mostrele pe care se bazau naturaliștii erau extrase, cele mai multe dintre ele, dintr-o realitate încă existentă (minerale, animale), mereu la dispoziția acelor care le puteau afla pe cont propriu în natură; pe când obiectele răzlețe adunate în Muzeul Național de Antichități nu erau decât niște urme, niște ecouri ale unor fenomene istorice stinse de multă vreme.

Muzeul Național de Antichități din București fusese creat la 25 noiembrie 1864, când Unirea de la 1859 părea o „lipeală” vremelnică. Așa că, din punct de vedere ideologic, instituția la care ne referim construia mitul unei sinteze moldo-muntene atemporale; în mod previzibil, se evita ideea de concert al diversităților convergente, valabilă în mult mai eterogena Germanie. Or, „Muzeul Arheologic, ținut în cele mai proaste condiții *ca pe vremea* instalării lui Tocilescu, cu descărcarea obiectelor aduse de

⁵⁹ Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ediție îngrijită de Al. Săndulescu, București, Editura Minerva, 1974, p. 90.

pretutindeni”⁶⁰, îl irita în continuare pe Nicolae Iorga: la mulți ani după dispariția celebrului său adversar, îl invoca totuși pe răposat, spre a-l menține ca termen de comparație. Pe seama lui Grigore Tocilescu se putea construi orice antiteză, evident defavorabilă lui. Persiflându-l postum, memorialistul nu uita nimic, amănuntul anatomic reflectând parcă detaliul comportamental: „[...] figura de dac torturat, cu ochii războinici înfundați supt sprâncenele stufoase, a lui Grigore Tocilescu”⁶¹; astfel, „tabloul” se completa cu opinia că „energia așa de vie, patima așa de călduroasă a lui Tocilescu nu cunoșteau nici o rezervă atunci când era vorba de a se arunca inamicului care era pentru dânsul oricine călca în vastele lui domenii, întinzându-se de la barbarii de supt movila de la Adam-Klisi, săpată de dânsul, până la domnia regelui Carol I, pe care-l măgulea așa de mult”⁶². Acestea fiind relațiile dintre cei doi, promovarea muzeelor locale era, pentru Iorga, o modalitate de a submina centralismul Muzeului Național de Antichități, condus, între 1881 și 1909, tocmai de Grigore Tocilescu. Dincolo de faptul că localismul lui Iorga era, în mod clar, o metodă de a-și lovi rivalul, dacă reducem totul doar la dușmănia dintre doi istorici, coborâm totul în derizoriu. Este cazul să acceptăm că Iorga își baza pledoariile pe o consistentă experiență germană, completată, la început de secol XX, cu observații culese în călătoriile sale prin România.

Ce influență să fi avut șederile sale la Berlin, Leipzig, Dresda, Nürnberg sau Innsbruck? Am rezuma, pariind pe antiteza dintre cosmopolita capitală a Reichului și mediul mai apropiat de gusturile sale din celelalte orașe: „La Lipsca intram în adevărata viață germană, în viața germană a Sudului, mai blândă, mai zâmbitoare, mai prietenoasă, o viață «născută iar nu făcută», fără nimic din constrângerea pe care în orice detaliu al existenței o găsisem la Berlin. [...] Și trecutul avea aici mai multe drepturi – spunea Iorga despre Leipzig –, fără a fi concurat de o puternică viață modernă, de caracter american, ca dincolo. [...] Societatea internațională lipsea, bineînțeles, cu totul”⁶³, observa el. Continuând comparațiile în aceeași notă, mai remarcă și anumite deosebiri în planul concepțiilor muzeale: „În Berlin cercetasem muzee așa de vast concepute și supt frontoanele de un clasicism atât de țăpăn, cu atâta pricepere împărțite și prezintate, eleganța Muzeului din Dresda, care conținea câteva din cele mai prețioase pânze italiene, era însă inegalabilă”⁶⁴.

⁶⁰ Nicolae Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost*, București, Editura Minerva, 1984, p. 508.

⁶¹ *Ibidem*, p. 115.

⁶² *Ibidem*, p. 198.

⁶³ *Ibidem*, p. 147-148.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 151.

Este clar că *small is beautiful* era crezul pe care și-l consolidase la Nürnberg și apoi în Austria, la Innsbruck, punându-și amprenta asupra felului în care vedea conservarea valorilor patrimoniale sub formă de restaurări, muzeificări, arhivări. *Nu conta atât de mult metoda de a ne păstra trecutul – variantele nefiind prea multe – cât mai ales reprezentările despre timp ce decurgeau din soluția aleasă.* Iorga ridica neîncetat o aceeași întrebare: *ce aflăm despre noi înșine și ce anume uităm atunci când optăm pentru o variantă oarecare de patrimonializare? Ca să dăm un exemplu de sorginte germană, revelator pentru viitoarele sale pleoarii în sprijinul muzeelor locale, invocăm amintirile despre alte două orașe: mai întâi, elogia „bătrânul Nürnberg, din ale cărui case nu s-a clintit o piatră și care-și închide viața actuală între fortificațiile medievale [...], mă atrăgea mai mult dintr-un sentiment romantic [...]”;* pentru ca, despre Innsbruck să spună: *„[...] cadrul însuși, în care lucram, mă ajuta a înțelege această viață trecută. Nu totdeauna are cineva fericirea de a cunoaște traiul unor morți în locurile chiar unde au trăit aceia”*⁶⁵.

Urmele trecutului trebuiau deci lăsate acolo unde acesta le crease la un moment dat; mai mult, când scriem istoria unui timp oarecare, se cuvine să cunoaștem și să prezervăm, pe cât posibil, spațiul ce găzduise principalele ei evenimente. Ce voia să spună realmente? Priveliștile ce aveau să-l încante la el acasă nu se născuseră, după el, din voia întâmplării, ci din acțiunea transformatoare a timpului uman asupra spațiului geografic. Toate erau niște peisaje-martor, Iorga personificând intens natura, care se implică și păstrează, pentru cunoscători ca el, ecoul dramelor colective. Iată cum se contura și filosofia localistă care investea muzeele regionale cu misiunea de a salva ceva din „suflul” istoriilor consumate prin preajmă. Duse prea departe, resturile trecutului nostru amuțesc pentru totdeauna, pentru că, în multe cazuri, contextul în care se desfășoară un fenomen ne spune mai multe decât fenomenul însuși.

Cam acestea erau convingerile cu care Iorga începea să străbată țara la pas, de la Botoșani la Severin, căutând asiduu „desăvârșita întrupare a paginii de istorie”:

„O gripă de vară, care nu părea că are de gând să mă părăsească, m-a făcut să încerc, în 1904, schimbarea de aer, își începea el istorisirea [...]. Am pornit deocamdată de-a lungul României, spre Severin. Mă găseam înaintea unor lucruri care nu-mi erau deloc știute. *Amintirile istorice deveneau o realitate mai vie decât oricând înaintea pământului pe care se desfășurase trecutul, înaintea urmelor, oricât de neglijate și disprețuite, care pentru istoric căpătau glas.* O modernitate neinteligentă, pripită și

⁶⁵ *Ibidem*, p. 153.

vanitoasă, scotea și mai mult la iveală, cu «palatele» sale pentru Prefectură, pentru Comună, pentru Tribunal, pentru școli, pentru îmbogățirii politice, ceea ce era autentic și armonios, purtând pecetea timpului și *sprrijinindu-se pe cerințele locului* (s.n. A.M.)⁶⁶.

Cel mai frecvent artificiu al descrierilor sale era însă antiteza, el nescăpând nici o ocazie să regrete că arhitectura modernă a prezentului nu avea antecedente în trecut, ștergându-i-se urmele în mare grabă. În spusele marelui istoric găsim permanent această opoziție neîmpăcată, între o arhitectură actuală ce putea fi de oriunde și vechile reminiscențe, ce nu poate fi decât de acolo. Dar nu păreriile lui Iorga despre clădiri și restaurarea lor ne interesează în acest studiu, ci modul în care, din observarea acestui aspect, desprindem o concepție despre conservarea rămășițelor istoriei, oricât de mari sau mici erau ele. Unde să fie păstrate ele?: a) chiar unde fuseseră găsite?; b) într-un muzeu care să reflecte arealul cultural al zonei?; c) într-un așezământ unde să semnifice nu specificul lor local ci, dimpotrivă, o devenire istorică transregională și convergentă? Iorga dezvoltă o mică antropologie a spațiului, dând de înțeles că exista o „complicitate” între faptul istoric și spațiul survenirii sale. Această „colaborare” între eveniment și fundalul său geografic era demonstrată, potrivit lui Iorga, abia de trecerea anilor: rezistând intemperiilor, urmele întâmplărilor de demult se lăsau găsite doar de cei care credeau în geniul locului. Ele își justificau astfel conservarea în acel perimetru regional, la a cărui lungă poveste fuseseră martore și coautoare.

În discursurile acelor ani, unii pariază mult pe integrarea noastră într-un trend istoric multiseclar, în care reușim să facem față grație propriilor calități, în timp ce alții argumentează ideea unei istorii pe care ne-am croit-o de unii singuri, vorbind de fapte ce par că ne vin de la sine. Distanța este așadar aceea dintre accentul pe *însușiri* și accentul pus pe *acțiuni*, ambele păcătând prin aceea că *nu reconstituie, ci restaurează*; adică ne individualizau cu riscul de a ne dezistoriciza. De aceea, nu putem ignora polemicile din jurul mănăstirilor renovate, ele înscriindu-se în cultura istorică de atunci. Stângăciile de gen ne sunt utile acum, pentru că orice formă de *revival* trădează, prin exagerare sau chiar kitsch, sentimentul unei separări temporale de o lume pe care o resimțeam deja inactuală, dar ne-o doream cumva înapoi, ca să reprezinte prezentul nostru, nu epoca construirii sale. Aici apar diferențele dintre modul cum erau culese informațiile despre trecut la un moment dat și reprezentările despre timp pe care acele informații le nutreau. Ideea că *restaurarea* și *muzeificarea* sunt două fețe ale

⁶⁶ Nicolae Iorga, *Drumuri și orașe din România*, ediția a II-a, București, Editura Librăriei Pavel Suru, 1916, p. 233.

unui singur proces, de *conservare* a monumentelor, reiese și din fragmentul unde Iorga critică lucrările lui Lecomte Du Nouy de la Curtea de Argeș. Mai exact, crearea, în imediata apropiere a acelei biserici, a unui muzeu aferent lăcașului ar fi fost, pentru Iorga, nu un aspect secundar-benevol, ci o probă că la Curtea de Argeș trecutul fusese salvat și nu înfrumusețat:

„În «biserica veche», la restaurarea atât de distrugător radicală, s-au găsit chipuri de sfinți, în cari meșterii altor timpuri și-au zugrăvit adevărata, nemărgenita evlavie, s-au găsit coloane de argint greu, cu stângace săpături de slove, ieșite din întrebuițare, s-au găsit potire și odăjdii pe care au scânteiat pietrele în care adună în cel mai mic spațiu cea mai mare lumină și cea mai mare bogăție; s-au găsit apoi și sfinte stoffe care au învălit oase ce s-au făcut cenușă. Unele din aceste comori de artă au fost aduse la București pentru a face parte dintr-un Muzeu abia orânduit și abia deschis. Celelalte se trec la catastif acum, când noua Casă a Bisericii trebuie să știe ce stăpânește; apoi ele vor rămânea uitate în dulapuri, închise în lăzi. Și te gândești atunci la acele *fabriche* care se găsesc în apropierea marilor, frumoaselor biserici ale Italiei; ateliere și muzee, în care se păstrează ceea ce a dat jos vechimea de pe clădirea măiastră, iar alături meșterii lucrează, în măsură ce se simte nevoia, la desăvârșirea, la ținerea în bună stare a monumentului”⁶⁷.

„Muzeul abia orânduit”, la 1906 precizăm noi, era acela al nașului său de cununie, Al. Tzigara-Samurcaș, cu care atunci se afla în relații acceptabile dar nu cordiale; dovadă că menționarea lui este neutră, Iorga neatacând, dar nici elogiind ducerea acelor obiecte în capitală; și aceasta pentru că Samurcaș, atunci când critica direct sau voalat situația de la Muzeul Național de Antichități, stăpânit de Grigore Tocilescu, invoca și el tot muzeele „micilor patrii” germane, cu rosturi anti-berlineze declarate; cu un „supliment” de socialism utopic englez marca John Ruskin sau William Morris: în sensul că Iorga și Samurcaș nu voiau un Ev Mediu idealizat și definitiv închis, ci unul încă util, activ în prezent⁶⁸. *Conservarea întocmai a unui arhetip cultural nu era un scop în sine, valoarea momentului inaugural stând, după Iorga, în continuările și adaptările pe care acestea și le găsisse*

⁶⁷ *Ibidem*, p. 53-54.

⁶⁸ Despre antimașinism, antimodernism și neomedievalism, idei prezente în scrierile lui John Ruskin și William Morris (Vezi Michel Ragon, *op. cit.*, p. 164-168). John Ruskin își avertiza contemporanii că arhitectura nu este doar o artă a proporțiilor; un edificiu religios nu este ridicat, spunea el, numai ca să adăpostească o comunitate, el trebuie să și emoționeze. Iar Morris nu voia doar să imite spiritul medieval ci să-l resusciteze într-un mod creator, îndemnându-și adepții să se întoarcă la produsele manufacturate. Din nefericire, acestea erau foarte scumpe și nu ajungeau la marea public, dar trezeau totuși gustul elitelor pentru artizanat.

în timp. „Pretutindeni, în orașele la care mă opream, căutam să deosebesc faptul primordial, punctual de unde plecaseră toate celelalte, vechea celulă generatoare și, odată găsită aceasta, tot restul devenea inteligibil și interesant”⁶⁹. Era un conservator care credea că tradiția trebuie să rămână actuală, dar nu ca scop în sine, ci ca mijloc de negociere între vechi și nou. Cu alte cuvinte, trecutul era pentru el un termen de comparație, nu un model absolut. Iar Iorga reprezintă de fapt o tendință generală, micile state balcanice alegându-și niște repere identitare stabile, cu care să poată fi identificate fără greșală.

Iorga se afirma în epoca marilor definiții în raport cu vecinii și cu puternicia zilei, accentul uneori excesiv pe care fiecare statuleț din Sud-Estul Europei îl puna pe propria-i originalitate părând singura șansă ca occidentalii să facă, în sfârșit, diferența între Belgrad, București și Sofia. Era însă o idee de autenticitate ce aparținea numai majoritarilor unei națiuni; ei voiau să fie unici ei deținători, nou-veniții în povestea lor descumpănindu-le imaginea de sine. De aici și referirile obsesional-antisemite cu care Iorga își umplea descrierile de călătorie. El credea că slaba dezvoltare a conștiinței patrimoniale a românilor s-ar datora faptului că modernizarea din spațiul nostru ar fi fost rodul unei capitulări cultural-etnice în fața principalilor promotori ai capitalismului, evreii. Nemaifiind eroi principali în propria istorie, românii și-ar fi mercantilizat și pasivizat felul de a fi; adică își ignorau tot mai mult trecutul pentru că nu mai ajută cu nimic prezentul.

„Botoșanii se înfrumusețază, constata Iorga în 1914. [...] Un element lipsește însă pentru ca în aceste schimbări să se păstreze un bun gust, un respect de cele trecute, un simț de continuitate, elemente care dau adevăratul caracter unui oraș, fie și unui oraș modern. [...] Altfel reparațiile de monumente religioase n-ar avea caracterul ce li s-a dat. Nu s-ar reduce biserici ca Păpăuții, ca Sf. Gheorghe, prin înlăturarea atâtor elemente, adause – dacă voiți – dar având și ele caracterul lor istoric și poate chiar valoarea lor artistică. [...] Altfel un oraș de această însemnătate n-ar fi lipsit și de Muzeu – pentru câte lucruri rare se pot găsi îndată – și de bibliotecă publică.”⁷⁰

Nu degeaba ajunge să pună în relație restaurarea bisericilor botoșănene cu muzeificarea micilor artefacte contemporane lor, cele din urmă putând explica mai bine geneza și parcursul acelor edificii religioase. Evident, un monument nu era pe deplin conservat dacă nu-i erau salvate și odoarele care-i asistaseră existența. Din același motiv, ținea să promoveze

⁶⁹ *Ibidem*, p. 234.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 154-155.

confuzia dintre *continuitate* și *istoricitate*, deși prima presupune o anume constanță și neschimbare, iar cea de-a doua este sinonimă cu evoluția, cu adaptarea etc. Iorga vedea în tradiție o artă de a îmblânzi schimbarea. Rolul ei era acela de a adopta treptat importurile, poate prea conjuncturale, preschimbându-le în etape inevitabile dintr-o evoluție prealabilă, extrem de lungă.

Pentru Nicolae Iorga, timpul omenirii „urcase” spre Evul Mediu, unde crea un model cultural de referință; apoi, anii noștri se iuțeau și „coborau” spre modernitate, care disloca Europa din acea matcă de valoare, verificată în secole. Schimbarea adusă bătrânelor panorame continentale nu i se părea o catastrofă, ci mai degrabă o pripeală, o grăbire riscantă a pulsului istoriei. Geografia fizică și creația umană alcătuiseră, în mintea lui, un peisaj idilic, pe care românii trebuiau să-l perpetueze cât puteau, pentru a nu-și pierde simțul orientării prin vremuri. Ideea lui de vechime nu era una totemică, de dincolo de istorie. În concepția sa organicistă, această vechime era efectul unor acumulări care își atingeau apogeul în perioada medievală sau puțin după aceea. Totuși, se vede clar că, pentru scepticul Iorga, modernizările nu se întâmplau pur și simplu; ele nu se alăturau vechiului, ci îl înlăturau. Călătorește mult pentru a găsi locuri uitate și de aceea „pure”; colțuri de țară la care românii să se întoarcă pentru a-și relua istoria, plecând de la adevăratele ei începuturi. De aceea, orice inițiativă care nu ținea cont de bătrânețea modelelor disponibile era pentru el o adăugire stridentă, o contrafacere.

Potrivit lui Iorga, un proiect modernizator nu era demn de stimă dacă nu era legitimat de originile noastre consacrate, dacă nu avea germeni în timpurile dintâi. Viitorul nostru trebuia să vină neapărat din trecut, să crească din el. „*Provincia românească – termenul se întrebuințează la noi în înțelesul franțuzesc și stârnește o sumă de aprecieri mai mult sau mai puțin hazlii, care nu se potrivesc totdeauna cu adevărul –, orașele noastre de provincie nu prea joacă un rol în viața noastră culturală [...]. Uneori conferințele Ateneelor de provincie au succes, și conferențiarul se însoară bine sau, în cazuri mai puțin fericite, câștigă procese, bolnavi sau alegători (s.n. A.M.)*”, constata mucalit Nicolae Iorga, la 25 ianuarie 1904⁷¹. Iorga găsea totuși ceva demn de remarcat și continua:

„[...] unele fapte adevărate și bune săvârșite în ultimele timpuri arată însă că se poate lucra și cu conștiință și folos în multele orașe, uneori așa de curățele și de harnice, ale județelor noastre. Una din aceste fapte e expoziția «de antichități» – cuvânt tot așa de rău ales ca și acel de

⁷¹ Nicolae Iorga, „Reviste, atenee și muzee de provincie”, în *O luptă literară*, vol. 1, București, Editura Minerva, 1979, p. 48-49.

«retrospectiv» pentru o secție din expoziția domnului Istrati, la București –, expoziția *istorică* din Craiova. [...] Expoziția ocupă o sală largă din frumosul hotel Minerva. Erau multe lucruri, în destulă rânduială. *Acele lucruri, foarte felurite, erau legate împreună prin amintirea aceluiași trecut, din care porneau toate.* [...] Aceste caractere le avea și țesătura fină și argintăria îndelung lucrată, și arma delicat împodobită, și zugrăveala făcută cu ochii ațintiți asupra adevărului, și cartea domnească măiestru încondeiată (s.n. A.M)⁷².

Sub pretextul unor comparații, Iorga trimitea tradiționalele săgeți către Grigore Tocilescu și C. I. Istrati. Totuși, dincolo de aceste atacuri ce-i intraseră deja în reflex, istoricul schițează și o mică sociologie a anticarismului oltean, subliniind substratul lui filantrop și posibilitatea ca expoziția să se permanentizeze, devenind muzeu:

„Mulți vor fi crezând că acest fenomen rar în viața de provincie, o expoziție istorică, va fi fost întâmpinat cu zâmbete de indiferență sau dispreț. Nu. Cu toate că se plătea un leu pentru cantinele școlare – altă faptă bună –, cu toate că era marea sărbătoare a Sfântului Ioan, ușa se tot deschidea. Au apărut, astfel, pe rând, în ceasul ce l-am petrecut acolo, ofițeri cari prin atenția lor făceau ce mai bună impresie, băieți de școală cari călcau, vă asigur, ca în biserică, bătrâne care se uitau la câte se aflau acolo ca la o oglindă în care s-ar fi văzut întinerite – ba încă și un moș bătrân care țara un mare tablou de familie pe care-l aducea și el ca prinos la această dezvăluire a trecutului craiovean. Poate că din această expoziție va rămânea un mic muzeu, ca în Târgul Jiului. Poate că exemplul acestor orașe oltene se va întinde. Ateneele de paradă, revistele de imitație, ziarele de șantaj se vor duce pe încetul, și în locul lor vor răsări, în acele centre de viață care formează provincia, așezăminte de folos adevărat⁷³.

Aprecierile făcute de Iorga la început de 1904 au avut un caracter premonitoriu, mersul lucrurilor confirmând intuițiile sale. Pasajul care face legătura între aprecierile de ordin teoretic, pe de o parte, și concretizările ce se iveau anevoie în politicile instituționale, pe de alta, este acela unde Iorga își desemnează continuatorul simbolic al preceptelor sale: „[...] în același an au ieșit de supt tiparul «Minervei» *Drumuri și orașe din România*. Ele au fost cetite îndeajuns pentru ca să îndemne pe editor la continuarea seriei, iar din tineretul de atunci, unul din cei mai buni elevi ai mei, *Vasile Pârvan*, menit unei așa de mari și răpezi cariere, n-a întârziat să înfățișeze unui cerc

⁷² *Ibidem*, p. 50.

⁷³ *Ibidem*.

destul de larg de cetitori din școli, public onest și înțelegător, cartea menită să intereseze pe români în patria lor însăși”⁷⁴.

La 8 martie 1906, ucenicul îi scria din Berlin magistrului, referindu-se la politizarea chestiunii naționale în viața publică românească; între vinovați îi găsea pe mai vârstnicii istorici, despre care se exprima fără menajamente: „Ni-e rușine să spunem cu voce tare ce vrem și ni-e scârbă să facem politică, fiindcă chestia națională a fost compromisă de alde Rosetti, Urechia, Tocilescu et c-ie și de Liga Culturală (!), iar politica e azi identică cu arivismul cel mai josnic”⁷⁵. Din perspectiva lui Pârvan, dezaprobarea față de Tocilescu nu includea și activitatea acestuia la Muzeul Național de Antichități; o vreme, tânăra stea a arheologiei noastre a dat senzația că împărtășea aceeași concepție centralistă, departajându-se de predecesorul său tocmai când era cazul să critice veșnica reducere a conservării muzeale la o simplă depozitare a artefactelor. Se desprindea de vechiul intervenționism bucureștean dar treptat și tacit, dovezile acestei schimbări venindu-ne din arhive. Iar argumentele majore erau două: criza de spațiu de la București și acceptarea ideii că un muzeu local lua sub control mult mai repede descoperiri arheologice față de care capitala reacționa tardiv. Expunerile sale de motive diferă însă de la un caz la altul, centralismul pârvanian acționând ca soluție spontan-salvaționistă și nu ca strategie de lungă durată.

În timpul Primului Război Mondial, memoria acestor dispute era deja stabilizată, în sensul că opinia publică dezaproba dislocările pricinuite de Tocilescu în Dobrogea, percepându-l pe urmașul și criticul său, Pârvan, drept promotor al muzeelor locale. Mărturie stau însemnările de război ale Yvonnei Blondel, fiica fostului ambasador francez Camille Blondel. Paginile redactate în anii 1916-1917 conțin referiri la vandalismul tocilescian și, totodată, laude la adresa muzeului local din Hârșova, impulsionat de Vasile Pârvan:

„Alături de cetatea propriu-zisă, se înalță monumentul triumfal de la Adamclisi [...]. Este o construcție circulară, care odinioară avea o înălțime de patruzeci de metri și era împodobită de jur-împrejur cu frize sculptate, reprezentând episoade din lupta cu dacii. Statui, basoreliefuri, inscripții îmbogățesc monumentul. Este de presupus că un cutremur a făcut să cadă toate aceste podoabe, care au fost găsite culcate la piciorul scârilor, îngropate sub straturi grele de pământ. Din nefericire, toate aceste frumuseți interesante au fost transportate la București și instalate în Muzeul Național

⁷⁴ Nicolae Iorga, *Orizonturile mele...*, p. 236.

⁷⁵ Vasile Pârvan, *Corespondență și acte*, ediție îngrijită, cu introducere, note și indice de Alexandru Zub, București, Editura Minerva, 1973, p. 26.

de Antichități. Acum, această biată ruină, cu măreția stinsă, nu mai seamănă decât cu un gigantic pateu în coajă, pus pe vreo zece gradene în cerc care-i formează soclul”⁷⁶.

În contrast cu dezaprobarea lucrărilor lui Tocilescu, urmează, pe 16/29 octombrie 1916, câteva rânduri care demonstrează că prudența cu care Pârvan acționase în această chestiune a muzeificării patrimoniului antic îi asigurase, finalmente, o statură de personaj pozitiv:

„Peste tot pe unde a trecut, căutat și săpat, profesorul Pârvan a știut să descopere și niște inimi în care să-și semene pasiunea și știința. Așa se face că, pretutindeni, discipoli, emuli s-au legat cu aceeași credință de aceeași muncă, încercând cu răbdare să scoată la lumina zilei vestigiile civilizațiilor trecute, îngropate încă sub lințoliul protector al pământului de către vânturile care, iarna ca și vara, râcăie lutul acestei provincii danubiene. [...] Întorși în centrul orașului, m-a făcut să admir biserica, ce de sus, de pe platoul său, pare să vegheze asupra micului târg ușor ca o găină asupra puilor ei. Nu l-am putut lipsi pe învățător de complimentele mele la adresa frumuseții și a aspectului impunător al școlii, de care părea deosebit de mândru. Într-o parte a acelei clădiri el a început să alcătuiască un muzeu regional, în care a strâns deja un bogat material, numerotat și catalogat cu grijă. Vase de ceramică, de porțelan chinezesc sau japonez, amfore foarte frumoase cu pântece trandafirii și un profil admirabil erau aliniate pe etajere late. Fragmente de sculptură în marmură, pietre acoperite de inscripții și de desene se înșirau de-a lungul pereților. Domnul Dănescu începuse să asambleze piesele cele mai rare. Acest erudit, pasionat ca și mine, nu putea concepe ca barbarii să pipăie în voia lor aceste vestigii sacre, dar era disperat că nu are cu ce să transporte pe celălalt mal lăzile grele. I-am promis că voi interveni în favoarea lui și a muzeului său, simțind că tot acest ansamblu reprezenta pentru el ani întregi de muncă; într-un fel, era ca și cum ar fi trebuit să-și părească copilul”⁷⁷.

⁷⁶ Yvonne Blondel, *Jurnal de război, 1916-1917. Frontul de sud al României*, traducere de Rodica Zagăr, București, Institutul Cultural Român, 2005, p. 170-171. Sunt gânduri puse în dreptul zilei de miercuri, 7/20 septembrie 1916.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 281-282. Cel mai reușit portret al personalității lui Pârvan ni l-a lăsat Eugen Lovinescu. Contrariind encomiaștii interesați să se revendice de la o vedetă academică fără cusur, marele critic literar surprindea cât se poate de bine felul de a fi al arheologului: „mic, slab, rural prin înfățișare ca și prin origine, pe lângă dârză hărnicie, el s-a semnalat chiar de la început printr-o ambiție evidentă în încordarea și voința ei de putere; omul, pe a cărui cucerire o întreprinsese și o și realizase, pe dubla cale a străduinții și a obedienții față de o vanitate ușor de cucerit, era d. N. Iorga, prin a cărui destin de nou Gulliver, după atâți alți discipoli ce nu-i

ajungeau la subsoară, i-a venit rândul și lui Pârvan de a-i duce, abia ținându-se de dânsul, geanta plină de cărți, în zâmbetul ironic al trecătorilor Căei Victoria; în micul student scuturat de pe atunci de mișcări convulsive, nu bănuia rivalul de mai târziu, pe singurul om ce avea să-i țină piept în lumea științifică și să i se pună de-a curmezișul combinațiilor universitare și academice [...]; inteligent, studios, dar, mai presus de orice, ambițios și orgolios până la dezumanizare, ipnotizat în voința exclusivă de a se afirma [...]. După câțiva ani de studiu la Berlin, întors în țară, cel dintâi omagiu al științei române în fața noului astru, ce trebuia să-și descrie parabola carierei sale universitare, a fost moartea oportună și deferentă a lui Teohare Antonescu, profesorul de istorie antică de la Iași, ce-i deschidea drumul catedrei pentru care se preparase. Întâlnindu-l, l-am «felicitat» de conjunctura fericită a debutului său. M-a întâmpinat însă un om desgustat de soartă... la Iași?... și până la urmă de ar fi numit de-a dreptul, ar primi poate..., dar așa, cum?... să se prezinte la un concurs pentru a fi examinat... de cine? De un A.D. Xenopol!... de un Petru Rășcanu!... și mai de cine încă? Poate chiar de Gr. Tocilescu! A, nu! Asta niciodată! Nu se putea umili. Cătai la el cu ochi măriți de admirație: rămas tot mic și simiesc, adus din spate, cu umerii obrajilor ieșiți – el purta totuși pe față semnul neîndoios al biruitorilor, ambiția și credința în propriul său merit și destin; cu o teză de câteva zeci de pagini asupra negustorilor romani, privia ca o umilintă prezentarea la un concurs universitar, pentru a fi examinat... de cine? De un A.D. Xenopol sau de un Gr. Tocilescu! Numai din disprețul cu care rostia aceste nume cu greutate în acea vreme se putea descifra linia unei cariere predestinate. Locurile, pe care le-a ocupat, le-a meritat, desigur, și le-a depășit, dar chiar de nu le-ar fi meritat, le-ar fi obținut, totuși, pentru că le voia și pentru că ajunge un act de voință masivă, exclusivă, cu subordonarea integralității resurselor spirituale, pentru a obține orice [...]" (Eugen Lovinescu, *Memorii, 1900-1916*, București, Editura Cugetarea, 1930, p. 76-79). Nici Lovinescu nu era neutru, apropierea lui Pârvan de Iorga neputându-i inspira o evaluare mai blândă. Sobru și distant, Vasile Pârvan își construise o imagine de savant inabordabil, trezind chiar și o anumită fascinație printre contemporani. De altfel, apare ca personaj, Profesorul, în romanul scriitoarei cu pseudonim masculin, Ticu Archip, *Soarele negru. Viața*, ediție îngrijită de Constantin Mohanu, București, Editura Minerva, 1983, p. 141-142. Similitudinea cu formulările lui Lovinescu este izbitoare: „Avea o înfățișare cam ciudată, dar originală: ușor adus de spate, cu umeri lați, subțiri, în haine negre cu guler și cravată de pastor protestant.[...] Numit la treizeci de ani la Universitate, se arătase nerecunoscător persoanelor care îi înlesniseră studii în străinătate și acea carieră strălucită de care se bucura acum. [...] Era corect, dar ambițios peste măsură. Un om care ar fi fost un prototip al parvenitului, dacă inteligența lui ascuțită nu i-ar fi dirijat aparențele”. Ticu Archip începea să scrie romanul în 1935, când Pârvan nu mai era în viață, dar acțiunea acestui volum, al treilea, se petrece, după cum precizează scriitoarea, în perioada 1914-1939. Posteritatea a fost însă mai mult decât elogioasă cu Pârvan, dăruirea lui față de profesie atrăgându-i aprecieri în consecință: Alexandru Păunescu, „Strădaniile lui Vasile Pârvan pentru salvarea și recuperarea obiectelor prețioase din Muzeul Național de Antichități precum și a pieselor arheologice din Dobrogea”, în *Carpica*, XXIII/1, volum omagial Vasile Pârvan, Iași, Editura Chemarea, 1992, p.

La acel moment, orice formă de a depozita obiecte – sub pretextul protejării ori mai bune lor expuneri – era respinsă chiar de opinia publică, nici localismul și nici centralismul neputând să mai extragă justificări din vechiul reflex al comasării artefactelor.

Particularisme locale, construcții muzeale

La 20 ianuarie 1911, Vasile Pârvan, devenit director al Muzeului Național de Antichități, se adresa ministrului Instrucțiunii, Constantin Litzica, pentru a anula proiectul unui mic muzeu local din cauza neglijenței edililor severineni:

„Printre inscripțiile descoperite cu ocazia săpăturilor întreprinse de Direcțiunea Muzeului Național de Antichități la Turnu Severin și care au fost lăsate în păstrarea autorităților locale, în vederea înființării unui muzeu regional, se află și un fragment arhitectonic, creștin, cu o cruce săpată în relief pe dânsul, găsită întâmplător, în octombrie trecut, lângă terasamentul liniei ferate și de o mare însemnătate pentru istorie. Deoarece această inscripție, așezată acuma în grădina liceului din localitate, este expusă intemperiilor și dat fiind că ea constituie un document foarte rar, a cărui stricare ar însemna o pagubă nereparabilă, respectuos vă rugăm, domnule ministru, să binevoiți a da ordin d-lui director al liceului din Turnu Severin ca s-o expedieze de urgență pe adresa Muzeului nostru spre a fi păstrată în secțiunea creștină ce de curând am înființat pentru obiectele privitoare la începuturile creștinismului în țara noastră”⁷⁸.

Directorul vizat de Pârvan era Alexandru Bărcăcilă (1876-1970), profesor la Colegiul „Traian” din Drobeta Turnu Severin și întemeietor, în 1912, al Muzeului Regiunii Porților de Fier. Directorul muzeului bucureștean se contrazicea însă, la 24 februarie 1911 – când își reînnoia reclamația către Ministerul Instrucțiunii și cerea „ordine categorice” contra severineanului⁷⁹ –, de vreme ce se plângea de acuta lipsă de spațiu, mai

15-39. Iar ca să avem o idee despre colegii disprețuiți de Pârvan (Vezi, Mihai Vasilescu, „Primii profesori de istorie antică ai Universității din Iași: Petru Rășcanu și Teohari Antonescu”, în *Universitatea din Iași, 1860-1985. Pagini din istoria învățământului românesc*, Supliment la *Analele Științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași – Istorie*, tomul XXXII, 1987, p. 115-132).

⁷⁸ Vasile Pârvan, *Corespondență și acte...*, p. 26.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 105.

concret de „situația Muzeului nostru, devenită insuportabilă în strâmtoarea în care ne aflăm”⁸⁰.

Simțind că așa-numita Comisiune a Monumentelor Istorice era o formă alternativă de autoritate patrimonială, Alexandru Bărcăcilă i se adresa, cu gândul de a ocoli „blocul” decizional minister-muzeu și a obține mai multă înțelegere pentru scopurile sale⁸¹. De altminteri, dintr-o scrisoare trimisă Comisiunii la 18 februarie 1911, deducem că își atinsese scopul, aceasta mediind pentru ca Ministerul Instrucțiunii, de obicei aliat al Muzeului Național de Antichități, să-i recunoască statutul de corespondent local⁸². Din reacția lui Pârvan către ministrul Instrucțiunii, datată 24 februarie 1911, deducem că teoria centralizării muzeale nu era o practică aleatorie, ci o ideologie ce se transmitea de la un director la altul. Ea nu avea

⁸⁰ Strategia lui Alexandru Bărcăcilă poate fi înțeleasă mai mult ca o încercare de a se pune la adăpost, sub imensa autoritate a lui C.I. Istrati, celebru în epocă pentru câteva lucruri: colecția de antichități moștenită din familie, bunele relații cu regele Carol I, pentru care organizase expoziția jubiliară din 1906, cultul propriei persoane și adulația lingușitorilor. Oricum, nimic nu era gratuit: deseori, panteonizându-și înaintașii, elogiatorul se lăsa el însuși elogiât. O circulară anunța oamenii de știință de pretutindeni că la 17 iunie 1902 se împlineau 25 de ani de când dr. C.I. Istrati își dăduse doctoratul. Drept care, se spunea, „credem nimerit ca cu ocaziunea acestui jubileu să oferim savantului român o adresă și un obiect de artă” (Arhivele Naționale Iași, fond Societatea de Medici și Naturaliști, dosar 74/1902, f. 39). Deloc întâmplător, suportul oferit de dr. C.I. Istrati altui „pion” al său, Constantin Moisil, reprezentantul Comisiunii Monumentelor Istorice în Dobrogea, reieșea nu numai din „spatele” pe care i-l oferea în conflictele cu angajații Muzeului Național de Antichități, ci și din materialele pe care i le publica în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*. Iar unul dintre aceste articole este cât se poate de elocvent prin mesajul său gratulatoriu: „Una din cele mai bogate și mai interesante colecțiuni particulare de antichități este sigur cea adunată, cu multă osteneală și mari sacrificii bănești, de învățatul profesor universitar din București, d-l Dr. C. Istrati. Bazele ei au fost puse de părinți, în special de mama d-sale, Maria Istrati-Capșa, o mare iubitoare a vechilor noastre monumente de artă, al cărei nume îl și poartă colecțiunea. După ce s-a îmbogățit prin numeroasele cumpărături și unele donațiuni și după ce a fost admirată la mai multe expoziții interne, colecțiunea aceasta a fost inaugurată la 21 August 1897 în Câmpina, de unde pe urmă a fost transportată la București. Aici ocupă o vastă hală din curtea Institutului de Chimie de pe cheul Dâmboviței și câteva odăi din locuința d-lui Dr. Istrati” (Constantin Moisil, „Colecțiunea Maria Istrati-Capșa”, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, anul IV, 1911, p. 135-145).

⁸¹ Vasile Pârvan. *Corespondență și acte...*, p. 106.

⁸² Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București, D 17: 1911, partea A, mapa 48, f. 120. Dosarele din această arhivă au o dublă numerotare, una mai veche, făcută cu creion roșu, și alta cu albastru, mai nouă. O folosim pe cea din urmă.

însă la temelie o argumentare științifică, ci una simbolist-identitară: „[...] nu vedem pentru ce am poseda mai multe muzee incomplete în locul unui demn de capitala unei țări ce a fost cândva una din cele mai de seamă provincii ale imperiului roman”⁸³, afirma Pârvan. Credem însă că el uzita doar o explicație clasicizată, în cazul său fiind mai mult vorba de orgoliu decât de convingeri. Și continua, invocând articolul 6, aliniatul 2 din legea privitoare la descoperirea antichităților, inspirată chiar de predecesorul său: „Când o comună urbană va înființa un muzeu de antichități în condițiunile prescrise de Ministerul Instrucțiunii Publice, obiectele antice descoperite pe teritoriul acelei comune se vor depune în acele muzee, dacă acele obiecte au similare în Muzeul Național din București. Or, piatra în cestiune n-are similare în Muzeul Național de Antichități”⁸⁴. Miza nu reieșea din informațiile ce se desprindeau din alcătuirea unui artefact, ci din valorificarea unicității sale. Bărcăcilă venise totuși cu argumentele lui, insinuând că insistențele lui Pârvan puteau fi interpretate ca vandalism:

„Acest modest avut, care poate spori din ce mai ascund castrul și împrejurările, îndreptățește creerea unui muzeu local, care s-ar putea face fără nici o împovărare pentru bugetul statului. [...]. *Socotesc că nu e în interesul științei această împrăștiere*, nefiind mai ales un monument singuratec, ceia ce rezultă din găsirea în primăvara aceasta a lespezii cu o singură cruce, de care am amintit și de care direcțiunea muzeului n-are încă cunoștință. Și chiar de s-ar hotărî să se ducă la muzeul central tot ce e aici, nu s-ar pute decât din zidăria turnului presupus al lui Iustinian, cele 9 inscripțiuni funerare, *idee la care cred că nu va înainta nimeni* [...]. Este o aripă a liceului de aci, destinată locuinței directorului, dar socotită improprie pentru locuit, fiind așezată spre Nord. Deocamdată partea de jos a acestei aripe ar putea fi foarte proprie pentru un început de muzeu, unde să se adune tot ce e [...] împrăștiat. [...] Aceasta s-ar putea realiza acum, când actualul director al liceului, ca și alți înaintași ai săi, nu locuiește în localul școlii. Nu mai accentuez asupra folosului ce ar trage elevii locali din acest muzeu, pentru a cărui instalare m-aș oferi să lucrez cu dragă inimă, *cum nu cu dragă inimă aș asista la transportarea monumentelor de aici* (s.n. A.M.)”⁸⁵.

⁸³ *Ibidem*, f. 77 r.-v. În volumul de corespondențe și acte pârvaniene editat de Alexandru Zub, documentul respectiv poate fi găsit la paginile 104-106. Este însă extras din Fondul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii de la Arhivele Naționale București, nu din arhiva Muzeului Național de Antichități.

⁸⁴ *Ibidem*, f. 77 r.

⁸⁵ *Ibidem*, f. 123 v.

În acel context, opoziția severineanului se întemeia pe trei aspecte. *Primul* era că un alt for, Comisiunea Monumentelor Istorice, ducea o altă politică decât Muzeul Național de Antichități, pretinzând ca vechile inscripții să fie lăsate acolo unde fuseseră găsite. *Al doilea* rezulta chiar din atitudinea contradictorie a Bucureștiului care, pe o parte, se plângea că localnicii distrugteau siturile arheologice nesupravegheate, iar pe de alta respingea soluția cea mai rezonabilă, a protejării celor descoperite într-un muzeu local, sub cuvânt că astfel se rata șansa reconstituirii unui „mileniu întunecat” ce lăsase mai multe urme materiale decât scrise. *Al treilea aspect*, știut de autorități dar neconștientizat de anticarii provinciali, ar fi cultura excepției de la regulă, dacă putem numi așa felul în care se aplica legea referitoare la descoperirea mostrelor de istorie antică. Mulți din veleitarii provinciali își întemeiau demersurile autonomiste pe faptul că aducerea originalului la București era o prevedere aplicată unor cetățeni obișnuiți, „uitându-se” de ea atunci când norocoșii aveau anumite funcții⁸⁶.

⁸⁶ Și existau destule precedente de la care se puteau revendica, noi pomenind aici doar un episod consumat pe vremea intransigentului Grigore Tocilescu. În 1897, directorul de atunci al Muzeului Național de Antichități îi scria protoereului din Caracal, mulțumindu-i pentru trimiterea unei copii după o inscripție descoperită de preotul Vasile Marinescu din Celeiu (Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București, D11: 1897-1898, mapa 34, dosarul pe 1897, f. 339). Deși conținutul inscripției îi fusese adus la cunoștință, Tocilescu voia neapărat și originalul; ceea ce demonstrează încă o dată că o probă materială era valoroasă mai întâi în sine, ca obiect vechi și unic, și abia apoi prin informațiile istorice furnizate. Tributari încă esteticii romantice a fragmentului, oamenii de atunci retrăiau entuziast niște mici secvențe dintr-un trecut pe care, altminteri, nu-l puteau refăce în ansamblu; dar îl mențineau ca deziderat, orice frântură de piatră cioplită fiind inclusă, odată ce ieșea la lumină, într-un întreg preexistent, care îi oferea mai întâi un *sens* și mult mai târziu o *vârstă*: pentru semnificare era suficientă o ideologie, pentru datare se cerea însă știință. Renunțând la tonul ultimativ din adresele către descoperitorii care nu ocupau demnități, Tocilescu încerca să capteze bunăvoința preoților utilizând un artificiu retoric: îl gratula pe protoereu, prezentând lucrurile în așa fel încât să pară că între ei exista deja un acord prealabil pentru ducerea inscripției la București. Mai mult, ideea unui muzeu local transpare în subtext, dar ca o formă de concurență neloyală și ca gest nepatriotic. „Interesul Muzeului Statului însă ar fi, ca să poseadă însuși originalul, recunoștea Tocilescu: cunoașteți, preacucernice Părinte, jertfele ce statul și în particular Direcțiunea Muzeului a făcut și face ca să formeze o colecțiune epigrafică completă. Nu mă îndoiesc că ne veți da originalul. În sensul acesta am rugat și pe părintele V. Marinescu din Celeiu. Pietre cu inscripțiuni latine nu cred că ar dori Prea Sf. Sa Episcopul de Râmnic a le vedea reunite la Eparhie. Ca toți bărbații luminați ai națiunii, Eminența Sa doresce să le vadă în muzeul națiunii, unde le este locul. Dacă însă nu consimțiți a da originalul, binevoiți cel puțin a

Prinzând și mai mult curaj, profesorul Bărcăcilă revenea pe 15 martie același an cu o precizare destul de sfidătoare în ochii lui Pârvan: „În comunicarea trecută mi-am arătat dorința și părerea înființării unui mic muzeu la liceul din T. Severin, unde să se concentreze ceia ce s-a găsit și se va mai găsi de aci înainte. Aceasta pare că o cer înseși ruinele rămase din vechea Drobeta, cari pierd pe măsură ce se desbracă de podoabele ce le dă glas. Muzeul de antichități din București își poate procura fotocopii de pe aceste monumente”⁸⁷. La 8 iunie 1911, Alexandru Bărcăcilă continua seria rapoartelor către București. Se înțelege că nu i le adresa lui Pârvan, ci Comisiunii Monumentelor Istorice, pentru că astfel se pune la adăpostul acestui for, neputând fi acuzat că ar acționa pe cont propriu:

„Înainte de sfârșitul anului acesta școlar mă simt dator să vă arăt ce s-a mai făcut la ruinele vechiului municipiu Drobeta, mai ales că dela 15 Martie a.c. nu v-am mai comunicat nimic. În intermediul acesta am primit de la direcțiunea Muzeului Național de Antichități o încunoștiințare cu privire la demersurile ce s-au făcut pentru construirea unui mic muzeu în Turnu Severin. Realizarea acestei dorințe se impune și pentru adăpostirea a ceia ce s-a desgropat până acum, dar mai ales în vederea continuării săpăturilor, cari cred că c-ar da rezultate frumoase. Până atunci, inscripțiunile și fragmentele sculpturale aflate în grădina publică la așa-zisul Turnul lui Sever vor rămâne acolo, sub acoperișul provizoriu construit de mai nainte. Nu se mai pot însă transporta acolo și alte monumente fiindcă s-a desființat podul de peste șanțul înconjurător al turnului. Ceia ce s-a mai găsit și se va mai găsi se va păstra în grădina liceului, neputându-se obține o cameră în local”⁸⁸.

Una dintre realitățile care îndreptăteau ofensiva lui Pârvan reieșea chiar din textul lui Bărcăcilă, severineanul recunoscând că nu putuse împiedica pierderea unei inscripții și, pentru a pune parcă gaz pe foc, sublinia că aceasta fusese descifrată de Tocilescu, predecesorul pe care Pârvan îl disprețuia fără a salva vreo aparență: „Cu părere de rău, am constatat dispariția din grădina publică (nu de la turn) a unei inscripțiuni pe care acum 3-4 ani am văzut-o acolo și care e transcrisă în: *Monumente epigrafice și sculpturale ale muzeului natural de antichități* de Grigore

permite, conform legeri, a se lua un estampagiu, de către Al. N. Sterian, care vine la fața locului în interesele Muzeului” (*ibidem*).

⁸⁷ Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București, D 17: 1911, partea A, mapa 48, f. 122 v.

⁸⁸ *Ibidem*, f. 119 r.

Tocilescu⁸⁹. Din aceste războaie instituționale nimeni nu avea de câștigat, astfel încât părțile alternau intransigențele cu pusee de conciliatorism. Mai concret: deși în volumul de corespondență editat de Alexandru Zub avem o scrisoare în care Pârvan se plânge ministrului de Bărcăcilă, savantul încerca să obțină ce dorea și cu duhul blândeții, prin cointeresarea rivalului său. În arhiva Muzeului Național de Antichități se păstrează ciorna unei scrisori către Bărcăcilă, scrisă cam în același timp cu vehementul memoriu către Ministerul Instrucțiunii. Dorind să fie primul care afla noutățile, Pârvan îi propunea lui Bărcăcilă o colaborare mai strânsă. Mai întâi, Pârvan avea grijă să sugereze că înființarea muzeului severinean depindea de intervențiile sale și apoi că, pe viitor, ar fi fost bine ca toate sesizările ce țineau de competența Muzeului Național de Antichități și a lui personal să nu mai fie îndreptate spre Comisiunea Monumentelor Istorice, ci spre instituția al cărei director era. Oricum, atitudinea față de tendințele localiste era mai nuanțată în comparație cu perioada Tocilescu, cooptarea edililor în propriile proiecte fiind una din tehnicile persuasive pârvaniene:

„Domnule Profesor, răspunzând celor două scrisori ale Dv. adresate Comisiunii Monumentelor Istorice și în care, printre altele, insistați asupra înființării unui muzeu la Turnu Severin pentru adăpostirea rămășițelor antice locale, am onoare a vă face cunoscut cum că subsemnatul, în calitate de Director al Muzeului Național de Antichități și de membru în Comisiunea Monumentelor Istorice, încă din luna Ianuarie a cerut un credit de 10.000 lei pentru înființarea aceluia Muzeu. Propunerea mea, care fusese recomandată cu căldură de Comisiunea Monumentelor Istorice atenției onoratului Minister, neputând fi tradusă în fapt prin bugetul pe 1911-1912, firește că *deocamdată* nu se mai poate face nimic în această privință. Cu toate acestea însă, ne place a crede că D-voastră veți continua cu același zel activitatea Dv. de până acum pe acest teren, strângând și punând la adăpost – așa cum ne propuneți, în anume încăperi ale liceului – materialul archeologic atât de prețios de la Drobeta, în așteptarea construirii unui Muzeu special local, ceea ce, să sperăm, nu va întârzia prea mult. În legătură cu aceasta țin a vă mai face cunoscut că, deoarece rapoartele ce trimiteți Comisiunii mi se dă mie, iar pe de altă parte tot eu sunt acela care lupt pentru îndeplinirea dorinței Dv. de a avea un Muzeu local și cum, în fine, în materie de antichități romane Muzeul Național de Antichități este mai competent decât Comisiunea Monumentelor Istorice, pentru simplificarea lucrului ar fi bine să-mi trimiteți direct comunicările Dv.”⁹⁰.

⁸⁹ *Ibidem*, f. 119 v.

⁹⁰ *Ibidem*, f. 130.

Dincolo de activitățile epistolare, întrezărim felurite asperități, prestigii simbolice lezate și ciocniri între competențe oarecum similare.

Documentele anului 1911 sunt încărcate de suficiente argumente contra prezervării artefactelor cât mai aproape de zona descoperirii lor. De regulă, trimiterea acestora la București avea ca temeiuri combaterea micului trafic ilegal de antichități și a distrugerilor provocate de localnici. Se adăuga și patima savantului care îmbrăca în articol de lege fascinația geloasă pentru obiectul cercetărilor sale: odată aduse la București, inscripțiile intrau sub controlul său, asigurându-i întâietatea descifrării lor⁹¹. De exemplu, fiind sesizat, la 10 iunie 1911, că un turc din Suluc (județul Tulcea) găsisse „un vas de argint plin de obiecte de aur”⁹², Pârvan intervenea, la 25 iunie același an, pentru ca ministerul de care depindea să facă presiuni asupra prefecturii tulcene în direcția cedării acelor descoperiri către Muzeul Național de Antichități „[...] spre a fi clasificate și expuse, iar nu să le ție acolo, unde sunt ca și pierdute pentru știință, neputându-le vedea și studia nimeni”⁹³.

De cazul Suluc se leagă și un alt conflict, iscat din falia tot mai mare dintre diferitele subordonări instituționale și simbolice ale reprezentanților marelui muzeu în teritoriu. Iar existența celor două instanțe cu atribuții clare în materie patrimonială – Comisiunea Monumentelor Istorice și Ministerul Instrucțiunii, care patrona Muzeul Național de Antichități – a fost, cu certitudine, unul din factorii favorizanți ai ascensiunii localismului muzeal în anii premergători Primului Război Mondial. Când Vasile Pârvan obținea de la ministrul Instrucțiunii, C. Litzica, numirea lui N. Orghidan (22 octombrie 1911)⁹⁴ ca delegat al său în regiune, se părea ca respectiva măsură nu va duce decât la sporirea micului muzeu deja înjghebat în gimnaziul local⁹⁵. Investirea custodelui scotea însă la iveală existența, în aceeași zonă, a unui alt reprezentant legal, dar nu al Muzeului Național de Antichități, ci al Comisiunii Monumentelor Istorice, numismatul Constantin Moșil, profesor la un liceu din Tulcea. Fiind numit acolo din 1909, Moșil nu colaborase cu cei doi directori ai Muzeului Național de Antichități, George

⁹¹ Vasile Pârvan, *Corespondență și acte...*, p. 144. Într-un raport din 6 aprilie 1912 către Ministerul Instrucțiunii își exprima încrederea în „[...] explorarea arheologică patronată de stat – singura de altfel în stare a da rezultatele dorite [...]”.

⁹² *Ibidem*, p. 113. Raportul lui Pârvan datează însă din 25 iunie 1911.

⁹³ *Ibidem*, p. 114.

⁹⁴ Nicolae Orghidan (1881-1968) era în acel moment profesor de geografie la Liceul „Mircea cel Bătrân” din Constanța. La îndemnul lui Nicolae Iorga inaugurase aici un mic muzeu de arheologie. Dar în 1912 pleca la Craiova, ca profesor la Gimnaziul „Frații Buzești” de acolo. Nu știm dacă rivalitatea lui cu Moșil a avut vreo contribuție la mutarea lui într-o altă zonă, Oltenia, unde Vasile Pârvan avea nevoie de serviciile unui om de încredere.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 129.

Murnu și apoi Vasile Pârvan, adresându-se direct Comisiunii; în Buletinul acesteia publica, de altfel, un raport despre starea antichităților dobrogene, care îl învinovăța indirect pe Vasile Pârvan. Acesta reacționa identic, reclamându-l ministrului la 26 noiembrie 1911⁹⁶.

Articolul lui Mosil nu spunea altceva decât ceea ce Pârvan sesiza mereu, adică indiferența față de vestigiile și traficul ilegal cu antichități. Directorul muzeului central era însă vizibil deranjat că numismatul îi nesocotea intenționat autoritatea și îl concura în zonă pe reprezentantul său, N. Orghidan.

„În dorința de a exercita o supraveghere serioasă asupra monumentelor antice din Dobrogea, onor. Comisiunea Monumentelor Istorice a însărcinat – sunt aproape doi ani – pe d. C. Moisil, pe atunci profesor la Liceul din Tulcea, cu această supraveghere, punându-i în vedere ca să corespundă în această privință cu Direcțiunea Muzeului Național de Antichități. D. Moisil însă și-a început și continuat activitatea fără a se pune în legătură nici cu predecesorul nostru, d. prof. Murnu, nici cu subsemnatul. Și, deși în ultimul timp d-sa a mai primit încă o adresă formală din partea onor. Comisiunea Monumentelor Istorice de a se pune în legătură cu noi, nici de astă dată d-sa nu a dat ascultare, continuându-și activitatea ca și mai înainte, în mod tacit, pentru a publica apoi rezultatele în revistele noastre științifice, în special în Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”⁹⁷.

Era probabil o primă formă de provocare academică ce venea din provincie, iar Pârvan conștientiza acest lucru prin însăși severitatea memoriului său. De altfel, Orghidan avea să se mute la Craiova, fiind înlocuit cu Ion Ghibănescu. Nici acesta nu se impunea însă în fața lui Moisil, rămas în memoria breslei prin asiduitatea străduințelor sale⁹⁸. Acuzând centrul că nu vrea să înființeze un muzeu local pentru vestigiile dobrogene, Moisil greșea cu premeditare; își aroga de fapt inițiativa și paternitatea ideii, ignorând cu bună știință micul așezământ îngrijit de Orghidan. Pârvan riposta la primul impuls și exact în același registru, prezentându-i ministrului incidentul în așa fel încât acesta să se simtă personal lezat și să ia măsuri contra lui Moisil; insista așadar pe autovictimizare, văzând în activitatea lui Moisil doar „calomniile răspândite în

⁹⁶ *Ibidem*, p. 137-139.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 137.

⁹⁸ Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București, D 18: 1912, mapa 49, f. 418, 445-446.

presă la adresa onor. Minister al Instrucțiunii Publice și a Direcțiunii Muzeului Național de Antichități [...]”⁹⁹.

În linii mari, Pârvan evalua proiectele localiste în funcție de încrederea pe care i-o inspirau ori nu inițiatorii, el interesându-se de capacitatea acestora de a instituționaliza, în cel mai scurt timp, exponatele cu valoare arheologică. La 26 iulie 1911, scria ministerului că aprobă organizarea unui muzeu local – finanțat de Em. E. Kretzulescu – pe terenul lui Al. T. Demetrescu din Reșca; cu condiția ca „*toate descoperirile să rămâie în starea care sunt*, afară de obiectele mărunte și de cele cari ar fi primejduite altfel, cari vor trebui păstrate precum s-a spus mai sus și adăpostite pe loc, în orice caz nu în afară de comună, și nu la persoane particulare, ci la primărie sau la șeful de jandarmi local (s.n. A.M.)”¹⁰⁰. Dezideratele sale se concretizau extrem de greu, lipsa unei sensibilități reale față de izvoarele istoriei noastre reieșind din observațiile făcute la 17 octombrie 1911; marele savant vorbea despre haosul din zona tomitană și recunoștea că o primă soluție ar fi fost micile muzee afiliate Bucureștiului: „[...] prea puține din aceste descoperiri ajung la cunoștința noastră, iar obiectele mai totdeauna se împrăștie, fie luate de lucrători, fie împrăștiate chiar de autorități”¹⁰¹.

Cu toate că soluțiile regionale nu erau prea facile în România, Pârvan nu le respingea aprioric. Dar le lua în serios abia după apariția noii legislații patrimoniale în 1913. Teoretic, înființarea unor filiale controlate de el provenea oarecum din *modelul* – mai corect spus din *precedentul* – german. La 15 februarie 1911 precizase limpede de unde se inspira, transmițându-i ministrului Instrucțiunii că: „[...] subsemnatul nu înțelege de ce să mai încarce bugetul statului cu cele 20-25.000 lei anual pentru Muzeul Național de Antichități, dacă lucrurile care ar trebui să facă mândria noastră de reprezentanți ai culturii în răsăritul Europei, adică antichitățile greco-romane propriu-zis, umple coridoarele, curtea ori grădina Universității. Cu antichitățile de astea greco-romane, *în număr mai mic și de mai puțin interes științific*, germanii au alcătuit la Rin, în fostele provincii romane, Germania Superior și Inferior, un întreg șir de muzee provinciale de toată frumusețea”¹⁰². Într-adevăr, pentru muzeele cu rost educativ, germanii

⁹⁹ Vasile Pârvan. *Corespondență și acte...*, p. 139.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 121.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 128.

¹⁰² *Ibidem*, p. 102. Impulsurile novatoare nu veneau din zona muzeelor de istorie, în care acumularea probelor materiale era cel mai bun semn al progresului în cunoașterea trecutului. Persiflarea acumulărilor nelimitate, care bucurau specialistul dar puneau pe fugă vizitatorul, venea din partea criticilor de artă din Belle Époque; ei condamnau muzeele-mausoleu și mortificarea exponatelor aliniate (Vezi, James J. Sheehan, *Museums in the German Art World: From the End of the Old Regime to*

mergeau pe ideea de *a sugera*, nu de *a reconstitui*; prima variantă miza doar pe reprezentativitatea rămășițelor, cea de a doua necesitând toate fragmentele de puzzle, probabil greu de recuperat în totalitate¹⁰³.

Resemnarea lui Pârvan era motivată de cazurile când localnicii refuzaseră să dea curs regulamentelor în uz, păstrând vestigiile cât mai aproape de locul identificării lor. Bunăoară, la 5 noiembrie 1912, Marin Negulescu, ajutor de primar în Craiova, expedia episcopiei Râmnicu Sărat o copie după raportul „Dlui Director al Fondațiunei Aman din acest oraș, împreună cu odoarele *ce-au fost luate vremelnice* din biserica monastirei Jitianu, din apropierea Craiovei, spre a fi expuse în muzeul Aman, pentru luminarea publicului, rugându-vă în mod foarte călduros *să binevoiți a ni le dăru* pentru totdeauna spre a fi înscrise în inventarul acelu muzeu pentru care vă vom purta toată recunoștința noastră (s.n. A.M.)”¹⁰⁴. Practica împrumutului permanentizat mai întâi *de facto* și apoi *de jure*, se impunea și în relațiile dintre provinciali, principiul utilității publice justificând parțial acest gen de „preluări”. Un eventual refuz puneă proprietarul în culpă civică, argumentul principal al expropriatorilor fiind acela că obiectul în discuție nu putea fi valorizat decât într-un spațiu public. Trecând din posesia concretă a unui individ (sau a unei instituții) care îl tezuriza în aceea a unui muzeu municipal, universitar sau național, odoarele își înmulțeau la infinit numărul proprietarilor simbolici, spunea teoria¹⁰⁵. Se apela și la motivația salvaționistă, greu de contrazis: biserica de la Jitianu era izolată și fără acoperiș, obiectele meritând „o soartă mai bună”. Cu toată opoziția preotului, se încheia totuși un proces verbal, dar cu episcopia Râmnicu Sărat și nu cu Ministerul Instrucțiunii, după ce se impunea prin lege¹⁰⁶.

Din povestea de la Jitianu se naște o corespondență instituțională aparent fadă: în ciuda limbajului curtenitor și stereotipizat, polemistii nu își abandonau defel argumentele, cauza reală a conflictului fiind înființarea, cu fonduri private, a unui muzeu local la Craiova. Pârvan spunea, pe scurt, că împărțase vederile inițiatorului, Ștefan Ciuceanu, director al Fundației

the Rise of Modernism, Oxford University Press, 2000, p. 143-145). Având o audiență mai mare, esteticienii iscau o îndelungă dezbateră, ce afecta, finalmente, și muzeele de antichități: unde multe exponate aveau un regim ambiguu, pe jumătate surse, pe jumătate capodopere.

¹⁰³ Detlef Hoffmann, „The German Art Museum and the History of the Nation”, în Daniel J. Sherman & Irit Rogoff (eds.), *Museum Culture. Histories, Discourses, Spectacles*, London, Routledge, 1994, p. 11.

¹⁰⁴ Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București, D 18: 1912, mapa 49, f. 467.

¹⁰⁵ *Ibidem*.

¹⁰⁶ *Ibidem*, f.468 v.

Aman¹⁰⁷, dar subliniind că ținea la ideea *unui muzeu craiovean organizat ca anexă a celui central*; de aceea, acest deziderat este pus în pagină ca un fapt

¹⁰⁷ În testamentul său din 14 noiembrie 1884, Alexandru Aman lăsa două moșii, Poiana (jud. Dolj) și Corlățelu (jud. Mehedinți) pentru construirea și întreținerea unor stabilimente folositoare concitadinilor craioveni: un spital cu 20 de paturi, în timp ce cărțile și operele de artă urmau să formeze o pinacotecă, o bibliotecă și un muzeu; acestea aveau să fie deschise publicului de două ori pe săptămână. Aristia Aman, soția lui, îi reconfirma dorințele prin propriul testament, din 14 mai 1901, instituind ca legatară a întregii sale averi Primăria Craiovei. Fundația Alexandru și Aristia Aman era inaugurată la 21 decembrie 1908, în prezența lui Spiru Haret, ministru al Instrucțiunii Publice. Cronologia este însă contradictorie, căci placa memorială de pe zidul edificiului spune că acțiunea ar fi avut loc în octombrie același an. În fine, de la 1 februarie 1911, directorul Fundației era Ștefan Ciuceanu (1875-1936), atunci profesor la Colegiul „Carol I” din Craiova. Organizarea Secției de istorie și geografie i se datorează (Vezi, Gabriela Braun, Mariana Leferman, Tudor Nedelcea, *Familia Aman*, Craiova, Editura Aius, 2003, p. 24-26, 29, 34.) Geneza unei structuri muzeale neafiate sub controlul capitalei îndreptăța o primă reacție față politica centralistă a Muzeului Național de Antichități. În consecință, la 29 martie 1907, craiovenii îl somau pe Tocilescu printr-o adresă extrem de concisă, referitoare la o inscripție: „Comuna Craiova având un muzeu propriu, cu părere de rău nu vă putem satisface cererea și, în consecință, vă rog să binevoiți a lua cuvenitele măsuri pentru a se înapoia acestei primării piatra în cestiune” (Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București, D14: 1905-1907, mapa 44, dosarul pe 1907, f. 13). Cum Tocilescu nu ceda, disputa persista și în 1908, dar având ca pretext jurisdicția sub care se afla terenul ce găzduise „monumentul epigraphic”. Pentru a se justifica, Tocilescu susținea că piatra respectivă se aflase doar din întâmplare în grădina Bibescu, ea fiind de fapt descoperită în afara orașului. Oricum, termenii răspunsului său sunt extrem de fermi, ideea de negociere fiind exclusă din start: „[...] pentru o piatră cu inscripțiune nu poate fi niciodată vorba de similare, în asemenea caz Direcțiunea Muzeului Național e datoare să dea aceluși Muzeu [cel craiovean în cazul nostru] o reproducere în gyps după monument. Așa cum se prezintă însă cazul cu inscripțiunea din grădina Bibescu, ea n-a fost desgropată pe teritoriul Comunei Craiova ci, precum am avut onoare a ni se spune, la *Recica*, înainte de 1845. Totuși, Direcțiunea Muzeului este gata a procura Onor. Primăriei o reproducere în gyps după acea piatră, îndată ce piatra va intra în colecțiunile statului. Și va proceda tot astfel cu orice monument epigraphic, întrucât legea este categorică și trebuie respectată” (Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București, D15: 1908-1909, mapa 45, dosarul pe 1908, f. 103 r.-v.). Litigiul continua, fără șanse de soluționare, și în anul următor. Important nu era însă învingătorul, ci faptul că o dezbatere până atunci intermitentă și marginală tindea să pună în chestiune atât legile în vigoare, cât și raporturile simbolice dintre autoritățile provinciale și centrale. La 2 ianuarie 1908, primăria din Craiova mai cerea să i se restituie un bun patrimonial luat sub pretextul expoziției jubiliare din 1906 și „uitat” în Muzeul Național de Antichități. Era vorba

de le sine înțeles, asupra căruia cele două părți conveniseră demult. De exemplu, la 18 ianuarie 1913, Pârvan expedia chestiunea muzeului Aman în câteva rânduri: „[...] la scrisoarea Dv. din 13 Ian. 1913 avem onoare a vă răspunde că am primit cópiile de pe adresele dv. către Primăria din Craiova și că aprobăm întru totul vederile coprinse în ele. Cu această ocazie ținem să vă reamintim că noi întotdeauna am admis principiul Muzeelor provinciale ca secțiuni ale Muzeului central și n-am pregetat niciodată de a pune umărul la realizarea lor”¹⁰⁸.

Ciuceanu este, în schimb, prolix cu bunăștiință; în cuprinsul unui memoriu de patru-cinci pagini, reitiera, aparent în trecere, aspirația tacită de a trata pe picior de egalitate cu Muzeul Național de Antichități:

„Cu toate *fluctuațiunile politice* care s-au abătut peste Primăria orașului Craiova, am reușit să țin în respect politica la ușa cea mare a Muzeului și să rămân încă conducătorul acestui așezământ. De aceea, cu începutul noului an, m-am hotărât să reîncep proiectele nerealizate în trecut, menite totuși să transforme Muzeul Fundațiunei Aman din ficțiune, în o modestă realitate. Cu toată rezerva aparentă ce am păstrat atâta timp, vă rog să mă credeți, că am lucrat la «lumina zilei» mult și din toată inima pentru realizarea ideilor ce mi-ați sugerat în ultimele noastre convorbiri, idei pe care și eu le-am întrezărit și acceptat din vreme, ca singurele ce puteau constitui un program de muncă sistematică și rodnică (s.a.)”¹⁰⁹.

Are deci grijă să evidențieze că instituția pe care o conducea avea un sprijin instituțional local (Primăria) și un suport financiar privat, nu ministerial (testamentul familiei Aman), bucurându-se totodată de un public specializat. Nu forța însă nota, încercând totuși să menajeze toate susceptibilitățile. De aceea, nu își cerea drepturile într-un mod emfatic, fiind conștient că suportul științific și legislativ al Bucureștilor îi este

de un tip de obiect pentru care directorul muzeului bucureștean, epigrafist de meserie, avea o mare slăbiciune: „[...] o piatră cu inscripția de la începutul secolului al XVIII-lea, ce era așezată odinioară deasupra porței de intrare a vechei curți a Băniei Olteniei și, din informațiunile ce am căpătat, această piatră a fost proprită, fără nici un drept, de către Direcțiunea acelu muzeu”. Însă doljenii continuau în aceeași notă: „[...] credem că nu este deloc drept ca acest monument ce ne aparține să ne fie luat și înstrăinat, când noi posedăm muzeul «Aman», așezământ destinat pentru păstrarea acestor obiecte” (Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București, D15, 1908-1909, mapa 45, dosarul pe 1908, f. 1).

¹⁰⁸ Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București, D19: 1913, mapa 50, f. 7.

¹⁰⁹ *Ibidem*, f. 6.

indispensabil. Ciuceanu chiar se autoironiza puțin, spre a arăta că, în principiu, nu contesta ierarhiile administrative și simbolice: „Vă rog să binevoiți a-mi răspunde cel mai târziu pe la 22 Ianuarie, deoarece la 24 Ianuarie punem temelia (morală) a unei societăți istorico-arheologice la Craiova, societate care va lucra în bună înțelegere cu Muzeul, va fi compusă din profesori și iubitori de cercetări istorice și-n care vom căuta să prindem (în mreje) și pe câțiva neobosiți arheologi din Capitală dacă nu fug de noi”¹¹⁰. De la Muzeul lui Pârvan nu avea nevoie decât de o încuviințare formală și de o acoperire simbolică, ambele necesare achiziționării obiectelor „recoltate” în zona Olteniei:

„Proiectul de asociațiune ce propun între Muzeul nostru și cel din București se întemeiază pe binevoitoarea atențiune ce ni s-a dovedit în mai multe rânduri de către D-l profesor universitar V. Pârvan. Directorul acelei înalte instituțiuni, totdeauna însuflețit de cele mai sincere simțăminte de dragoste pentru propășirea Fondațiunei ce conduc și concordă în totul cu dorința puternică ce D-sa are de a contribui cât mai mult la întemeierea și organizarea sistematică a muzeelor istorice regionale în acele ținuturi cari prezintă în adevăr interes istoric – cum e în special Oltenia, o adevărată comoară de amintiri din vremurile trecute”¹¹¹.

Verbiajul său măgulitor și conformist comportă, în subtext, tendința de a-și prezenta acțiunile ca fiind sugerate în prealabil de Pârvan însuși. Vocabularul lor este concordant, dar semantica noțiunilor utilizate de Pârvan și Ciuceanu este sensibil diferită: dacă primul tolera formarea muzeelor provinciale ca simple reprezentanțe ale muzeului central, cel de-al doilea folosea această posibilitate mai mult la nivel discursiv, spre a se impune, *de facto* și nu *de jure*, ca partener cu drepturi egale: „Îmi place să sper că în părțile esențiale suntem de acord și că veți admite și Dv. că la jertfele materiale ce am putea oferi trebuie să ni se ofere în schimb și avantajii proporționale, adică o parte din materialul ce va rezulta din săpături”¹¹². Nu întâmplător, formulările „cuminiți” sunt adesea traversate de aluzii autonomiste, bazate în special pe faptul că muzeul Aman avea alte surse de finanțare, nedepinzând de Ministerul Cultelor și Instrucțiunii: „Cu puțină bunăvoință, ceva fonduri, multă îndrăzneală și cu o înflăcărată iubire de scumpa noastră Oltenie, toate aceste desiderate – socotite de unii mai sceptici ca simple iluzii – ar putea fi traduse în curând în fapte concrete”¹¹³.

¹¹⁰ *Ibidem*, f. 15 r.-16r.

¹¹¹ *Ibidem*, f. 13 v.

¹¹² *Ibidem*, f. 15.

¹¹³ *Ibidem*, f. 13 v.

Își dă deci acceptul ca instituția pe care o construia să se subordoneze Capitalei, neuitând totuși să precizeze că noul muzeu funcționa după alte temeieri decât acelea preponderent bugetare. Așa că reamintește condițiile în care se proiecta conlucrarea: „[...] să devină un fel de muzeu regional (sucursală), precum și condițiunile în care am putea ajunge la un acord și care sunt compatibile cu atribuțiunile A^{ției} Comunale și cu dispozițiunile testatorilor-fondatori”¹¹⁴.

Referindu-se în trecere la „precedentul Jitianu”, vedem că Ștefan Ciuceanu oscila între acceptarea perspectivei centraliste în teorie și respingere ei în practică. Evoca respectivul episod într-un mod deferent, preschimbându-l într-o premisă a viitoarelor colaborări: „Conflictul în chestiunea obiectelor de la Mănăstirea Jitianu ne face să înclinăm spre o înțelegere mai intimă în viitor cu Muzeul Național din București, în scop de a întreprinde în comun cercetări arheologice în Oltenia, a contribui în comun pentru susținerea cheltuelilor necesare, cu condiția expresă de a ni se recunoaște dreptul de proprietate a cel puțin 1/3 din obiectele antice descoperite și mai ales asupra acelor cari reprezintă un interes regional oltenesc”¹¹⁵. Perspectiva oficială asupra celor întâmplate la mănăstirea Jitianu o aflăm din reclamația pe care Pârvan o expediase ministrului Instrucțiunii la 6 noiembrie 1912:

„Din punctul de vedere strict legal, domnii: director al Fundației Aman din Craiova, director al Liceului din Craiova, ajutori de primar ai orașului Craiova și administratori ai plășii Balta Verde, luând cu de la sine putere obiectele sacre de interes istoric și artistic aflătoare în biserica mănăstirii Jitianu de lângă Craiova, s-au făcut vinovați de călcarea legii pentru descoperirea monumentelor istorice. În adevăr, mănăstirea Jitianu, nefiind trecută în inventarul general al monumentelor publice, urma ca, potrivit art. 3 din legea pentru conservarea monumentelor istorice și art. 4 din regulamentul acestei legi, să se facă întâi inventarul oficial al obiectelor vechi din mănăstire, la care lucrare trebuia să asiste un delegat din partea chiriarchului respectiv. Apoi acest inventar trebuia verificat de subsemnatul și copii după el trebuiau trimise subprefecturii, episcopiei și nouă. De altă parte, obiectele de cari e vorba, nefiind găsite în orașul Craiova, ele nu puteau fi sub nici un cuvânt ridicate de autoritățile din Craiova și duse la Muzeul Comunal înainte ca subsemnatul să fi hotărât dacă e sau nu locul să se aplice art. 6 al. 3 din legea pentru descoperirea monumentelor antice. [...] Or noi nu am fost sesizați de nimeni nici acum, nici cu alte prilejuri, când de pildă o oală cu peste 250 de monede dace găsite în jud. Dolj, și care de drept

¹¹⁴ *Ibidem*, f. 15 r.

¹¹⁵ *Ibidem*, f. 13.

aparține Muzeului Național, a fost arbitrar înaintată de Prefectură [...] Muzeului Aman și confiscate acolo. Suntem de părere că toate aceste obiecte strânse la Muzeul Aman să se considere numai ca *depozitate* acolo în numele Muzeului Național care e de drept proprietarul lor”¹¹⁶.

Deși nu își ascunsese niciodată disprețul față de Tocilescu, Vasile Pârvan cita cu asiduitate regulamentele inspirate de mai modestul său precursor. Împrejurările nu erau însă în favoarea sa, noile prevederi în materie – apărute în 1913 – fiind mult mai îngăduitoare cu micile ambiții din provincie. De aceea, oferim încă un citat relevant din scrisoarea lui Ștefan Ciuceanu, în care punerea muzeului Aman sub autoritatea celui bucureștean venea la paritate cu săgețile contra legislației care fundamentase până atunci excesele perioadei tocilesciene:

„În felul acesta, câmpul de operațiune al Muzeului nostru s-ar lărgi enorm, fiind considerat ca un fel de sucursală a celui central din București, lucrările noastre ar corespunde și mai mult cerințelor unui muzeu modern, fiind controlate de către Direcțiunea celui din Capitală, colecțiunile actuale s-ar spori simțitor cu tot ce prezintă un interes real istoric, și nu ne-am mai lovi la fiecare pas de dispozițiunile restrictive și prea centralizatoare ale legii din 1893 pentru descoperirea monumentelor antice sau de avertismentele formale ale P.S.S. Episcopului celor cinci județe din Oltenia”¹¹⁷.

Reacția față de aceste forme de control juridic, bănesc ori simbolic a stimulat ideologia localistă, mai activă atunci la nivel de practică, nu de concepție. Dovadă a eforturilor de emancipare stau insistențele de a atrage în competiția dintre centru și provincie niște autorități sau binefăcători locali; aceștia nu contestau competențele Bucureștiului, dar îi diminuau puterea de decizie prin faptul că scoteau muzeele din subordonarea financiară și academică față de capitală.

Dar cea mai bună armă de apărare pe care militanții culturali de felul lui Ciuceanu o ofereau muzeelor locale era publicul, dacă nu avizat atunci măcar pasionat. Că să înțelegem cum se născuse ideea de muzeu local, reproducem un pasaj dintr-un memoriu pe care Ștefan Ciuceanu îl prezentase primarului din Craiova:

¹¹⁶ Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București, D 18: 1912, mapa 49, f. 460 r.-v.

¹¹⁷ Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București, D 19: 1913, mapa 50, f. 13.

„[...] c) Am ținut (și voi mai ține) conferințe publice, prin care am căutat să popularizez ideea «Însemnătatea și menirea unui muzeu regional istoric în Craiova» și să combat indiferentismul nenorocit, care stăpânește spiritul nostru public față de monumentele istorice ce abundă în părțile Olteniei; d) Am apelat pe cât am putut la diferiți iubitori de antichități și de cultură în genere, spre a-i decide să acorde Muzeului cât mai multe donațiuni în bani, obiecte antice sau mobilier și rezultatele obținute sunt îndemnătoare și pentru viitor; e) Sunt pe cale de-a provoca, în cursul luni Ianuarie 1913, constituirea unei «Societăți istorice» [...]. Ar fi un mare succes pentru Muzeul nostru, dacă am reuși să facem din această eventuală Societate un auxiliar prețios, un fel de *Societate a amicilor Muzeului*, care să lucreze pentru noi și mai ales dacă din sânul membrilor ei s-ar constitui un *Comitet Consultativ* al Muzeului, cu anumite atribuțiuni regulamentare, servind ca un fel de consiliu sfătuitor pe lângă Director, în chestiuni de mai mare importanță – de exemplu, cumpărări de obiecte și de tablouri în valoare superioară sumei de lei 500, putând fi consultat și de Dvs. la numirea funcționarilor Muzeului sau la stabilirea bugetului Fundațiunii etc.»¹¹⁸.

Găsirea unor stipendii extrabugetare, crearea unui public de cunoscători și donatori sau instituirea unui consiliu consultativ cu rol de cenzor al activității directorului constituiau, pe de o parte, dovezi că modelul de organizare conceput de Ciuceanu era, într-adevăr, de inspirație occidentală; iar pe de altă parte, erau și un *à propos* nu tocmai agreabil față de situația osificată de la Muzeul Național de Antichități. Cea mai bună metodă de a critica cultura muzeală din România fără a intra în conflict deschis cu mai marii vremii era să invoci modelul occidental: cu aerul că nu te referi la o realitate obiectivă, demnă de urmat, și nu îți acuzi explicit compatrioții:

„[...] la atare așezăminte normele dupe care se efectuează recrutarea întregului personal, administrativ și tehnic, nu sunt decât știință (pricepere) și conștiința fiecăruia, adică meritul. Bibliotecarii și mai ales custozii de muzeu nu pot fi improvizați în funcțiunea lor pe simplul motiv al interesului de partid politic, fără a se primejdui fundamental însăși instituția. În țările și în vremurile de cultură temeinică, e o dogmă nediscutată că un bibliotecar trebuie să fie un om de cultură, un intelectual îndrumător și povățuitor al publicului cititor în alegerea operilor de lectură, iar un Director (conservator) sau un Custode de muzeu trebuie să poseadă cel puțin cunoștințe aprofundate de muzeologie (tehnica muzeelor), arheologie, artă și istoria artelor, numismatică, paleografie etc., dacă nu reprezintă și o reputațiune științifică bine stabilită. În scop de a cunoaște în mod

¹¹⁸ *Ibidem*, f. 8 r.-v.

comparativ organizarea Muzeelor regionale și locale din apusul Europei, și mai ales situațiunea personalului de serviciu, subsemnatul am întreprins în lunile August și Septembrie a.c. un fel de anchetă, trimetând Direcțiunei câtorva din ele un fel de adresă – circulară alcătuită din o serie de întrebări, asupra cărora solicitam a mi se răspunde. Ei bine, absolut toți Directorii de muzeu din Franța, Germania, Italia, Austria și Belgia m-au asigurat că instituțiunile ce conduc sunt cu totul ferite de orice băntuială politică locală”¹¹⁹.

Memoriul lui Ciuceanu avea drept cheie ideea de cooperare, nu de subordonare, cointeresarea Bucureștiului urmând să se producă în temeiul unor tratative pe picior de egalitate; iar argumentul era, evident, pecuniar: „Propunerea aceasta nu e o himeră, Fondațiunea «Aman» dispune de un venit cu mult superior Muzeului Național de Antichități din București, fondurile budgetare care ne stau la dispoziție n-au decât să fie mai rațional distribuite și, atunci, cred că se va putea rupe din bugetul ei ordinar o sumă de 5-6.000 lei pentru a se întreprinde săpături arhiologice sub conducerea Directorului Muzeului din Capitală în una din numeroasele localități din Oltenia, reputeate ca stațiuni preistorice sau Daco-Romane (Răcari, Romula, Serverin, Dumbești, Dessa, Vădastra, Polovragi etc.)”¹²⁰.

Tensiuni la Marea Neagră

Zelul pe care îl depunea în vederea măririi și diversificării inventarului din Muzeul Național de Antichități îi aducea lui Tocilescu numeroși dușmani; cu mulți dintre ei el negociase „la sânge”, încercând să scadă prețul obiectelor puse în vânzare. Prin urmare, aceștia se simțeau înșelați sau chiar deposedați în mod samavolnic de artefactele pe care le propuneau statului spre achiziționare. Astfel, în februarie 1890, I. Iordănescu scria a doua oară Ministerului Instrucțiunii (Th. Rosetti), după ce se plânsese, fără rezultat, prim-ministrului George Manu. Care era problema? În septembrie 1888 trimisese la Muzeul Național de Antichități, pe cheltuiala sa, o piatră de marmură cu inscripții latine, Tocilescu promițându-i în schimb 200 de lei noi. Dat fiind că plătise transportul de la Constanța la București, prețul i păruse mic lui Iordănescu. Trecuseră însă doi ani și jumătate și nici măcar acei bani nu-i parveniseră, el îngroșând rândurile nemulțumiților ce reclamau în fel și chip pierderile suferite în

¹¹⁹ *Ibidem*, f. 9 r.

¹²⁰ *Ibidem*, f. 13 r.-v.

urma tratativilor cu directorul Muzeului Național de Antichități¹²¹. Raportarea la autoritățile centrale din domeniul muzeisticii părănd multora tot mai păguboasă, căutarea unor soluții convenabile în teritoriu se intensifica.

Între timp, Grigore Tocilescu se angaja într-una din cele mai încrâncenate dispute ale carierei sale. La 21 mai 1890, scria un memoriu către ministrul ad.-int. al Instrucțiunii, Theodor Rosetti, opunându-se vehement creării unui muzeu local la Constanța și expunându-și totodată crezul său în materie. O instituție centralizată urma să fie, în concepția tocilesciană, un *passe-partout* al cercetării de resort. Abia pe locul doi venea și interesul social care justifica, oarecum, o concepție mai spectaculară a *display*-ului obiectual:

„D. Prefect al distr. Constanța, pe lângă raportul său nr. 11054/89, înaintând decisiunea sa nr. 13 luată pentru înființarea unui Muzeu în orașul Constanța, solicită de la Onor Minister cuvenita aprobare. Prin rezoluțiunea pusă pe menționatul raport cerându-se subscribului a-și da avisul asupra acestei cereri, vin respectuos, Dle Ministru, a vă supune la cunoștință următoarele:

Ideia înființării unui muzeu în orașul Constanța este, în condițiile excepționale în care se găsește țara noastră sub raportul antichităților, o idee nu numai greu de realizat, dar chiar contrarie scopului ce s-a urmărit și se urmărește prin înființarea unui Muzeu Național în Capitală. În adevăr, acest muzeu tinde a aduna și a espune în ordine sistematică puținele rămășițe ale antichității greco-romane, răspândite în diferitele părți ale țării, înlesnind astfel bărbaților specialiști din țară și străinătate, profesorilor și studenților universitari, ca și publicului, mijlocul de a le vedea și studia laolaltă și de aproape. În special secțiunea monumentelor epigrafice procură profesorilor de Epigrafică și de instituțiunile vechi ale Grecilor și Romanilor materialul cel mai prețios, care dacă ar fi lăsat împrăștiat prin diferitele localități unde s-a aflat, ar fi rămas desigur neutilizat și chiar espus periciei. Pentru aceasta avem destule și îndestul de triste exemple: petrele cu inscripțiuni latine de la T. Severin stau până azi espuse la toate intemperiiile în grădina publică de acolo, neutilizate și nestudiate de nimeni, din cauză că, în 1883, Consiliul Comunal a refuzat să le dea Muzeului Statului. La Constanța, la Tulcea, la Caracal, petre adunate în Curtea Prefecturilor au fost ridicate și însușite de particulari, uneori chiar cu concursul administrațiunei; arderea palatului administrativ din Constanța în 1882 a prefăcut în cenușă una din inscripțiunile cele mai importante privitoare la orașul Tomis.

¹²¹ Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, D 7: 1888-1890, mapa 27, dosarul pe 1890, f. 17.

Înființarea unui muzeu într-o localitate presupune o persoană capabilă care să-l dirigă, un local mai mult sau mai puțin propriu care să-l păstreze, un fond sau o colecțiune deja ecsistentă, și fonduri pentru creșterea continuă a colecțiilor, pe lângă măcar o parte din populațiune care să aibă gustul și să simtă trebuința de a se instrui în Musee. La Constanța, din nefericire, nu avem nimic din toate acestea; local, personal, fonduri, totul lipsește, și dacă o dată pe an, în timpul sezonului băilor, vine lume mai multă, aceasta desigur nu caută distracție în descifrarea migăloasă a inscripțiilor; așa încât, din orice punct de privire s-ar considera decisiunea. Prefecturei d. Constanța, nu mi se pare că ar putea să dea niște rezultate practice. Prin menționata decisiune, d. Prefect mai cere de la Onor Minister să înapoieze județului toate petrele și obiectele antice ce se află în Muzeul național din Bucuresci cu proveniență din Dobrogea, pentru a se putea așeza în muzeul în perspectivă al Constanței, cerere pe nimic justificată, deoarece aceste petre și obiecte au fost adunate și aduse la Muzeul din Bucuresci cu cheltuielile Ministerului Cultelor, iar nu ale județului Constanța, și prin grija și ostenelele Direcțiunei Museului, iar nu ale Prefecturei.

Comunicându-vă cele ce preced, vă rog Dle Ministru să binevoiți a da ordine în consecință spre a nu fi împiedicat pe viitor de către autoritățile administr. ale jud. Constanța, de a aduna și ecsperia museului din Bucuresci monumentele și obiecte[le] antice ce se descoperă zilnic acolo și a le invita, totdeodată, de a-mi da tot concursul de care voi avea trebuință în îndeplinirea sarcinilor ce-mi incumbă de drept, ca Director al Museului de antichități”¹²².

În continuarea memoriului, chiar pe spatele ultimei file, Tocilescu își dezvoltă argumentația într-un alt răspuns dat Ministerului:

„Dle Ministru al Cultelor și Instr. Publice,

DI Prefect al județului Constanța, prin raportul nr. 556/89, [...] roagă pe Onor Minister a-i încuviința să ridice peatră brută și cioplită în muchea de la monumentul de la Adam Clisi, care n-ar avea pe dânsa vreo inscripțiune. În același timp se oferă «a continua la monument opera de cercetare prin distrugerea zidărilor, ridicând petrele brute pentru trebuința șoselelor și a podurilor». Subscrisul, în urma bunăvoinței ce ați avut de a-i cere avisul asupra acestei propuneri, vă roagă, Dle Ministru, să binevoiți a pune în vedere acelei Onor. Prefecturi că orice peatră, brută sau cioplită, cu proveniența de la monumentul Adam Clisi este, pentru opera de restaurație,

¹²² *Ibidem*, f. 29 r.-v., 38 r.-v. Dosarul citat este legat în așa fel încât memoriul lui Tocilescu începe la fila 29 r.-v. și continuă la fila 38 r.-v.

tot așa de importantă ca și o peatră de inscripțiune; și că săpăturile la acel monument, făcându-se după un plan sistematic de către Direcțiunea acestui Museu, nu se poate amesteca administrația, dărâmând zidurile în scop de a ridica petrele brute trebuincioase la șosele și la poduri. În asemenea condițiuni nici o cercetare științifică n-ar mai fi posibilă”¹²³.

Nerăbdător și insistent, Tocilescu scria din nou Ministerului Instrucțiunii, în aceeași problemă, pe 6 iunie 1890. Potrivit unui artificiu retoric aplicat deseori, repunea problema încât să pară că războiul contra prefecturii Constanța era mai mult al ministrului decât al său. Focaliza expunerea pe vandalisme locale care necesitau intervenția centrului, dificultatea de a obține o reacție fermă datorându-se și faptului că prefectul, spre deosebire de primar, era tot un reprezentant al guvernului. Redăm un fragment din ciorna acelui document:

„Ordinele Dv. nr. 2978/90 și nr. 4107 adresate Prefecturii de Constanța în cestiunea antichităților dobrogene, nu numai că n-au fost executate, dar se pare că ele au avut un efect cu totul contrar: d. prefect Scheletti n-a revocat ordinele ce dăduse subprefecturilor și primăriilor și prin care își rezerva exclusiv dreptul de a ridica petrele cu inscripțiuni sau obiectele antice pentru museul în perspectivă din Constanța. În luna maiu trecut, ducându-mă la Ostrov pentru a regula transportul sarcofagului găsit [...], d. administrator mi-a declarat că nu-mi poate permite, întrucât are ordinul dlui Prefect de a-l transporta la Constanța; la Constanța, cerând dlui Prefect prin adresa nr. 10 de a da ordine autorităților administrative să ni se permită a ridica și transporta cu speșele museului monumentele antice ce vom descoperi, d-sa nici m-a onorat până acum cu un răspuns. Din contra, văzând că am început săpături sistematice în cimitirul greco-roman de lângă Constanța, d-sa a pus vreo 10-12 oameni, cari de 2 săptămâni scormonesc mormintele în dreapta și în stânga, fără altă preocupare decât aceia de a afla obiecte de aur și sticle; acei oameni deși au stricat 20-40 de morminte [...] n-a putut găsi – cel puțin atât au arătat eri – decât vreo 2 sticle și lampă de bronz. Regulamentul [...] prevede categoric că nimeni nu poate face săpături archeologice fără autorizarea ministerului și în prezența unui membru al Comitetului archeologic; Prefectura Constanța găsesce de cuviință a întreprinde săpături cu de la sine putere și fără a încunoscința măcar pe Minister, ba chiar împedică Direcțiunea Museului în cercetările sale. La cererea ce custodele Museului a făcut-o dlui Prefect pentru a-i permite să transporte la gara Constanța peatra cu inscripțiune ce s-a găsit

¹²³ *Ibidem*, f. 38 v.

zilele acestea în Str. Carol, d. Prefect a răspuns că «nu dau nici o peatră, căci petrele sunt ale mele; tot ce găsec eu este al meu».

Comunicându-vă respectuos cele ce preced, vin respectuos a vă ruga, Dle Ministru, să benevoiți a lua măsurile cuvenite, pentru ca să înceteze o stare de lucruri care face imposibilă orice cercetare științifică în cuprinsul județului Constanța: a) d. Prefect să fie invitat a revoca dispozițiunile luate de d-sa pentru formarea unui muzeu în Constanța; b) să înceteze cu săpăturile făcute fără nici o autorizațiune prealabilă; orice peatră cu inscripțiune sau orice obiect antic să se adune pentru Muzeul național din București conform art. 1 din Regulament, Prefectura trebuind să dea tot concursul trebuincios Direcțiunei Muzeului în îndeplinirea acestor sarcini¹²⁴.

La 8 iunie 1890, deci după două zile de la memoriul mai sus citat, Tocilescu îi reamintea ministrului de pietrele din strada Carol, pe care prefectul constănțean nu voia să le dea¹²⁵. Apoi, după alte câteva zile, revenea imperturbabil la războiul cu prefectul Skeletti; însă esența conflictului era de fapt una relațională, nu instituțională, iscându-se din nepriceperea lui Tocilescu de a-și atrage colaborarea localnicilor; prefera să se impună ca executor drastic al unor prevederi legislative care, fără sprijin local, erau mai mult literă moartă. Deprinzându-se cu acuzațiile tipizate aduse în continuu de Tocilescu, localnicii le preschimbau în contraargumente ce ajungeau să susțină punctul lor de vedere. Bunăoară, neîncetatele sesizări tocilesciene referitoare la traficul de antichități din zona portului deveneau principalul motiv pentru care constănțenii puneau șantierelor arheologice sub supraveghere specializată; una care nu îl deranja în mod concret pe savant, dar îi rănea orgoliul din cauză că îl obliga să se supune unor reguli de aplicat, în concepția sa, celorlalți, nicidecum lui:

„Dle Ministru [al] Cultelor și Instr. Publice,

Noile dispozițiuni luate de d. Prefect al jud. Constanța, în privința cercetărilor arheologice, mă silesc din nou să intervin pre lângă Dvoastră. În ziua de 14 iunie curent, d. Prefect chemând urgent la Prefectură pe custodele muzeului i-a pus în vedere a nu face nici o cercetare și săpătură singur, decât numai cu scirea Dsale și totdeauna însoțit de un agent milițienesc. În consecință, d-sa a și dat ordinul [...] către d. Polițai de Constanța și în care se citește următoarele: «veți îngriji ca un agent al Dvoastră să stea neclintit acolo cu ordin ca îndată ce se va descoperi ceva să oprească de a se lua orice obiect sau de a pune chiar mâna pe lucrurile

¹²⁴ *Ibidem*, f. 89 r.-v., 90 r.

¹²⁵ *Ibidem*, f. 91 r.

descoperite mai nainte de a mi se face cunoscut și de a avea răspunsul meu». Motivul acestei dispozițiuni dl. Prefect a binevoit a-l arăta delegatului subscrisului în termenii următori: «Trebuie să știm tot ce se duce din județul meu și, pe urmă, cine mă asigură pe mine că d-ta și domnul Tocilescu nu băgați ceva în buzunar, din ceea ce găsiți?». Aceste cuvinte rostite în prezența mai multor funcționari și orășani din Constanța au fost urmate de amenințări că va pune pe custodele museului într-o căruță și-l va trimite la București mai adăugând: «în județul meu eu sunt ministru iar nu d. Rosetti; am ordonat la toți să nu te mai lase să faci săpături și cercetări, până când nu vei avea ordin din parte-mi, căci trebuie să fiu de față la săpături».

[...] Subscrisul s-a văzut silit a suspenda cercetările și a aduce respectuos la cunoștința Dvoastră faptul, cu încredere, că d. Prefect va fi silit să recunoască că n-are drept a se amesteca în atribuțiunile Direcțiunii Museului, și mai puțin încă de a o injuria, bănuind-o de neonestă și punând-o sub privigherea sergentului de oraș¹²⁶.

Multe din intervențiile lui Tocilescu în teritoriu erau absolut justificate: indiferent de animozitățile create pe moment, inițiativele sale erau în limitele legii și vizau protejarea patrimoniului arheologic al țării. Iar infraționalitatea din domeniul său, deloc neglijabilă¹²⁷, era o excelentă acoperire pentru aglomerarea cât mai multor obiecte la Muzeul Național de Antichități. Bunăoară, la 16 iunie 1895, Tocilescu răspundea unei adrese a Ministerului de Război, care cerea lămuriri pentru felul în care se consumaseră cele 100 de cartușe ale gardianului de la Adamclisi: „[...] au fost întrebuințate, de către gardianul monumentului Adam Klissi, mai întâi în contra unei bande de tâlhari care l-a atacat într-o noapte, și cu darea în fiecare seară a unei detunături la ruinele monumentului. Mai adaog că numai

¹²⁶ *Ibidem*, f. 93 r.-v. Prefectul cu care se războia Tocilescu era Scarlat Skeletti, care avea să ocupe acea funcție între 8 octombrie 1889 și 16 noiembrie 1891. Custodele amenințat că va fi urcat într-o căruță și trimis la București era Al. Doicescu, iar ministrul pomenit în trecere era Theodor Rosetti, deținător al portofoliului Instrucțiunii (până la 16 noiembrie 1890) în guvernul generalului George Manu.

¹²⁷ Probabil că relatările presei despre goana după aur din America determinau și la noi o adevărată febră a comorilor. Astfel, mulți români îi scriau ministrului Instrucțiunii sau ministrului Domeniilor, spunând fie că au văzut flăcări nocturne, în locuri bănuite că ar ascunde comori, fie că ar poseda iarba fiarelor, care le-ar garanta succesul în cercetări (Vezi, Arhivele Naționale București, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 449/1899-1900, f. 2 r.-v., f. 3 r.-v., f. 7 r.; dosar 1622/1904, f. 9 r., f. 52 r., 79 r., 83 r., 101 r., 103 r., 110 r.-v., f. 136 r.; dosar 2212/1907, f. 1 r., f. 2 r.-v., f. 11 r.-v., f. 12 r., f. 18 r., 66 r., 92 r., f. 122 r., f. 142 r.).

aceasta pune în respect pe nărăviții locuitori din partea locului, cari își fac o plăcere de a profita de întunecul nopții ca să strice obiectele descoperite în timpul zilei”¹²⁸. Dar maniera vindicativă prin care monopoliza monumentul de la Adamclisi s-a repercutat, retrospectiv, și asupra celorlalte sesizări ale sale; deși îndreptățite, erau văzute toate ca reconfirmări ale autoritarismului prin care se impusese ca om-forte în domeniul antichităților. Iar adversarii săi aveau suficiente pretexte de a-l ataca. Cu fonduri ministeriale și cu soldați care lucrau ca muncitori¹²⁹, Tocilescu nu putea fi concurat de nici un coleg și trezea gelozii previzibile. Cel mai mult a deranjat însă demontarea vestigiului și transportarea lui la București: mulți vedeau în acest demers o probă de vandalism născut din egoism, din dorința a-i împiedica pe ceilalți să cerceteze edificiul; în plus, ambiția lui Tocilescu de a impune Trofeul ca simbol peren al latinității noastre era și ea percepută ca o încercare meschină de a face publicitate propriei persoane¹³⁰. Dintr-un document datat 25 mai 1891¹³¹, deducem că proiecta un alt sediu de muzeu, care să cuprindă uriașul monument roman, transportat în întregime la București. Din felul în care îl prezenta, se vede că lui Tocilescu nu îi era indiferentă metoda de conservare a spectaculosului vestigiu, această grijă survenind însă doar atunci când enunțarea ei sprijinea interesele sale: „[...] desgroparea monumentului Adam Klissi și recunoașterea însemnătății sale istorice și artistice a venit să

¹²⁸ Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, D9: 1894-1895, mapa 32, dosarul pe 1895, f. 235 r.

¹²⁹ La 18 martie 1895 cerea Ministerului de Război 50 de militari pentru trei luni de lucru, dar i se aprobau numai 40 (*ibidem*, f. 181, 201).

¹³⁰ Grigore Tocilescu știa să-și vândă „marfa”, el speculând și un context academic în care *monumentul* (fragmente arhitecturale, inscripții ori pietre tombale identificate aleatoriu pe teren) surclasa deocamdată *documentul* (actele scrise în cancelarii și clasificate în arhive). Filologia, odinioară simbol al erudiției și al accederii sigure la adevăr pe calea unor eforturi asidue, era sinonimizată acum cu supoziția hazardată și cu teoriile de cabinet. La noi cel puțin, ea nu trăia cea mai bună epocă a sa, pentru că susținea formarea limbii române într-un areal unitar, ce cuprindea și o zonă de la sud de Dunăre. Or, arheologia servea mai bine patriotismul nostru, plusul de științificitate pe care i-l atribuiam venind și din descoperirile concrete, nord-dunărene, care persiflau ipotezele lingvistice, nefavorabile continuității daco-romane în spațiul disputat cu ungurii. Venind cu probe empirice, materiale și deci „obiective”, arheologia umilea filologia, care părea tot mai speculativă și mai orientată politic (Vezi, Dimitrie Onciul, „Tradiția istorică în chestiune originilor române”, extras din *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, seria II, tom XXIX, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1907, p. 580, 584).

¹³¹ Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, D8: 1891-1893, dosarul hârtiilor pe 1891, mapa 28, f. 75 r.-v., 76 r.-v.

impună un element nou și indispensabil care trebuie ținut în seamă în alcătuirea planului noului edificiu al Muzeului. Este vorba de a espune numeroasele sculpturi ale monumentului în cestiune în legătura și dispozițiunea lor primitivă și a da publicului o idee cât mai esactă și mai aproape de realitate asupra formei monumentului însuși”¹³². De aceea, aducerea în capitală a unor inscripții sau obiecte de mai mici dimensiuni, deși absolut îndreptățită, era receptată prin prisma negativă a cazului Adamclisi. Suspiciunea că se făcea exces de zel, iar legea era aplicată cu intermitență sau cu dublă măsură plana așadar asupra celor mai mărunte achiziții ale Muzeului Național de Antichități. Așa că despărțirea vestigiului de ambientul existenței sale milenare era invocată invariabil în conflictele cu Tocilescu, fie că era într-adevăr așa, fie că nu exista realmente un context cultural-arheologic de care obiectul găsit să fi fost rupt.

Deseori, unele inscripții sau antichități erau aflate în locuri unde ajunseseră din întâmplare, dar opozații ducerii lor la Muzeul Național de Antichități se prevalau tot mai mult de *teoria conservării contextuale* a acelor vestigii. Curentul localist – sau contextualist – nu a apărut deci ca o manifestare în sine, ci ca o reacție spontană față de stilul dominant al directorului Tocilescu. Iar discursul justificativ al anticentraliștilor s-a coagulat treptat, fiind inspirat involuntar chiar de savantul bucureștean, atunci când cerea insistent amănunte despre modul în care fusese descoperit un obiect, despre cadrul geografic și geologic ce-l găzduise. Apoi, existența unei mici rețele de oameni avizați îi fusese cu adevărat indispensabilă, cu mențiunea că din rândurile lor aveau să se desprindă viitorii săi opozanți. Căci tocmai instrucțiunile primite de la centru le furnizau acestora motivațiile transformării celor dezgropate în embleme ale unor ținuturi bine conturate istoric, nu în simple mostre de panromânism.

Procedurile care făceau trecerea de la descoperirea unui obiect la identificarea lui sunt rezumate de Tocilescu într-o adresă către un revizor școlar din Dolj, înșiruirea aspectelor pe care cel din urmă trebuia să le urmărească devenind peste timp un *savoir faire* al conservării *in situ*. Mai concret, la 10 august 1892, directorul Muzeului Național de Antichități era înștiințat că „un obiect de metal în formă de cocoșiu, găsit de soția locuitorului Ion Oanță din cătunul Cioroiu Nou, comuna Siliștea Crucii, județul Dolju, într-o grădină de lângă casa unde are sădită viea și care nu este departe de punctul de unde se zice că în vechime ar fi fost o cetate”¹³³. La 20 august același an, Tocilescu îi scria revizorului școlar al Doljului, cerințele adresate acestuia conturând diferența dintre cei care, aidoma lui,

¹³² *Ibidem*, f. 75 r.

¹³³ Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, D8: 1891-1893, dosarul pe 1892, mapa 29, f. 79.

țineau seama de peisajul arheologic doar pentru a introduce toate informațiile în fișa exponatului și cei care judecau invers, considerând că obiectul era valoros numai dacă puneau în valoare complexul cultural (geografie, istorie, tradiții) ce-l înconjurase atâta vreme:

„Pentru că valoarea acestei aflări atârnă mai cu seamă de la împrejurările în care s-a făcut descoperirea, dacă obiectul s-a găsit lângă vreun zid, în vreo clădire [...], vă rog Dle Revisor să binevoiți a merge la fața locului și cu competența ce ni este cunoscută să culegeți toate informațiunile trebuincioase asupra împrejurărilor acestei aflări, dacă nu s-a dat și peste alte obiecte antice în ocasiunea de față sau mai înainte; de asemenea, ar fi de dorit o relațiune amănunțită asupra cetății din apropiere: situațiunea, forma și dimensiunile ei aproximative; dacă în acel loc s-a dat peste zidării sau peste obiecte vechi etc.”¹³⁴.

Suntem în 23 februarie 1907, în plină răscoală țărănească. Dintr-o adresă a Ministerului de Interne, mai precis a „Direcțiunii administrațiunii generale a personalului și poliției generale”, către Ministerul Instrucțiunii aflăm, indirect, despre tensiunile care aveau ca miză zona arheologică a Constanței. Mărul discordiei era proiectul unui muzeu local, acesta trezind însă ostilitatea Bucureștilui: „D-l Tocilescu a spus că nu se poate aproba asemenea Muzău – se relatea în acel document – deoarece s-ar aduce prejudicii celui național din București”¹³⁵. Ministerul de Interne încerca să-i explice arheologului activitatea prefectului constănțean, înțeles greșit de Tocilescu: „[...] scopul înființării aceluia Muzău în Constanța este ca să poată strânge de pe la toți locuitorii din întreg județul obiecte antice, ce se găsesc prin casele lor, din cari cele mai multe se vând pe la evrei sau greci, cari le expediază în străinătate. Locuitorii acestui județ sunt dispuși a oferi obiectele lor pentru Muzăul din orașul Constanța și s-au și adunat 200 bucăți; când dacă ar trebui să se colecționeze pentru Muzăul din București posesorii lor ar ascunde obiectele și apoi le-ar vinde solicitorilor străini”¹³⁶. Oficialilor din capitală li se expuneau atât avantajele acestui proiect, cât și pierderile care decurgeau din respingerea dezideratelor localiste: „[...] și cum Muzăul din Constanța ar fi tot sub ordinele Dv. și astfel oricând ați putea dispune care anume obiecte să rămână în Muzăul din Constanța și care să fie transportate la Muzăul Național din București”¹³⁷.

¹³⁴ *Ibidem*.

¹³⁵ Arhivele Naționale București, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 2212/1907, f. 15 r.

¹³⁶ *Ibidem*, f. 15 r.-v.

¹³⁷ *Ibidem*, f. 80.

Constanțenii doreau însă o autorizație care să se sprijine pe o prevedere legislativă, prefectul lor fiind „convins că până în primăvară va aduce încă un număr considerabil [de exponate], deoarece *toți deținătorii unor asemenea obiecte sunt dispuși a le oferi în mod gratuit sau pe prețuri neînsemnate, când ar ști că acele obiecte vor fi expuse în muzăul local* (s.n. A.M.)”¹³⁸.

Fobia pe care Grigore Tocilescu o avea față de muzeele provinciale este binecunoscută. Totuși, problema acestora nu era tranșată în cheie ideologică sau științifică, ci pe cale decizional-administrativă. Iar impulsul esențial l-au dat mai întâi nemulțumirile țărănești provocate de crearea spațiilor de protecție a siturilor: cum s-a întâmplat la Adamclisi, unde împrejmuirea tăia islazul în două¹³⁹. Dar pe fondul răscoalei țărănești care provoca demisia guvernului conservator, la 12/25 martie 1907, ofensiva antilocalistă a lui Grigore Tocilescu devenea total inadecvată față de urgențele guvernării; mai ales că sătenii erau permanent denunțați drept principal pericol pentru integritatea obiectivelor patrimoniale. Cum în primăvara lui 1907 directorul Muzeului Național de Antichități nu părea să înțeleagă că alte vandalisme, mult mai grave, preocupau autoritățile, Ministerul Instrucțiunii tăia nodul gordian, informându-l sec, printr-o adresă, că aprobase întemeierea unui muzeu local la Constanța. Documentul are data 6 martie, fiind trimis deci cu șase zile înainte de căderea guvernului conservator: „Am onoare a vă face cunoscut că, în urma intervenirii Ministerului de Interne prin adresa 10017 din 23 februarie expirat, am autorizat facerea unui muzău în Constanța, pentru strângerea obiectelor antice de pe la toți locuitorii din acel județ, *cu condițiune ca, din obiectele similare găsite, unul să se trimită la muzăul ce dirigeți*, conform art. 6 din legea pentru descoperirea obiectelor și monumentelor antice, iar obiectele unice să se păstreze vremelnic la muzăul din Constanța, ca depozitar al muzăului național din București”¹⁴⁰. Retrospectiv, hotărârea conservatorilor,

¹³⁸ *Ibidem*, f. 16.

¹³⁹ Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, D11: 1897-1898, mapa 34, dosarul pe 1897, f. 98 r.

¹⁴⁰ Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, D14: 1905-1907, mapa 44, dosarul pe 1907, f. 8. Articolul 6 din legea pentru descoperirea monumentelor și obiectelor a trezit multe nemulțumiri, din cauză că cetățeanul era obligat să accepte decizia autorităților, în speță a directorului Muzeului Național de Antichități și a ministrului Instrucțiunii, care îi gira evaluările: „Dacă obiectele descoperite prezintă un mare interes istoric sau artistic, ministrul va putea să oblige pe posesorul lor să le cedeze Statului, în schimbul unui preț ce se va fixa de bună-voia între părți; la cas de neînțelegere, prețul se va fixa de justiție, conform dreptului comun” (Vezi, *Lege pentru descoperirea monumentelor și obiectelor antice (Sanționată prin înaltul decret*

nu foarte prietenoși cu Tocilescu, punea sub semnul întrebării toate intervențiile acestuia, în sensul exact invers: orice original trebuia să ia, în opinia lui, drumul capitalei, provinciei revenindu-i doar copiile. Din textul acelei decizii rezultă exact inversul, localnicii cedând centrului doar din exponatele la care aveau dublete.

În plus, se știe acum că Expoziția jubiliară din 1906 fusese folosită, deseori, ca o simplă „momeală”, grație căreia se capturau obiecte altminteri neștiute. Conflictele apărute la începutul lui 1907 evidențiau atât vechea practică a „rătăcirii” unor exponate împrumutate din provincie, cât și geneza unei sensibilități localiste, în virtutea căreia păgubiții insistau să li se restituie bunurile, acționând în judecată Ministerul Cultelor și Instrucțiunii¹⁴¹. Bunăoară, Biblioteca Centrală Universitară din Iași revendica atunci o evanghelie, cedată temporar Bucureștiului din 1878, și două manuscrise împrumutate în 1884¹⁴². Astfel, la 19 iunie 1907, ministrul Haret – ieșean la origine – îi cerea lui Tocilescu, pe un ton imperativ, să restituie acele bunuri, subliniind că acestea fuseseră doar împrumutate, nu transferate la București: „Direcțiunea Bibliotecii Centrale din Iași, arătându-ne prin adresa Nr. 19 că dintre manuscriptele și cărțile *împrumutate* de Minister, de la acea Bibliotecă, următoarele nu au fost înapoiate:

1) O *Evanghelie* în limba rusească legată în argint, cu portretul domnitorului Matei Basarab, cerută de Minister în 1878 și trimisă muzeului ce dirigeați în acel an;

2) Manuscriptul „Ceasornicul Domnilor” al lui Nicolai Costin, cerut de Minister spre a fi *consultat în 1884*; și

3) Manuscriptul G. Schincai cerut de Minister telegrafic în 1884; subsemnatul, având în vedere că și aceste 2 din urmă manuscripte au fost cerute de Minister pe timpul când Dv. ocupați funcțiunea de Secretar General după rezoluțiunile ce sunt puse pe rapoartele de înaintare a lor, am

regal No. 3657 din 17 Noembrie 1892 și publicată în Monitorul Oficial No. 187 din 24 Noembrie 1892), în *Ministerul Instrucțiunii Publice și Cultelor. Colecțiunea legilor, regulamentelor, programelor și a diferitelor decisiuni și dispozițiuni generale ale acestui departament de la 1864-1901, adunată și publicată sub îngrijirea d-lor C. Lascăr și I. Bibiri*, București, Imprimeria Statului, 1901, p. 50). Or, se știe că obiectele găsite pe o proprietate privată erau analizate de Tocilescu, prețul fixat de acesta fiind derizoriu. Opinia găsitului nu conta, justiția trebuind să dea câștig de cauză specialistului, adică lui Tocilescu. Nu întâmplător, în epocă se considera că directorul Muzeului Național de Antichități era autorul legii în discuție și principalul ei beneficiar.

¹⁴¹ Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, D14: 1905-1907, mapa 44, dosarul pe 1907, f. 13, 14, 37 r.-v., 41 r.

¹⁴² *Ibidem*, f. 35.

onoare a vă ruga să binevoiți a dispune să se caute atât evanghelia, cât și cele două manuscrise și să ni se înapoieze până într-o săptămână pentru a le restitui Bibliotecii Centrale din Iași. Haret”¹⁴³. Tocilescu se conforma, în 28 iunie, obiectele fiind expediate Ministerului.

Mai pasionantă ni se pare însă rivalitatea din Muzeul Național de Antichități și „Muzeul Expoziției”, cele două instituții încercând să se folosească de cealaltă pentru obținerea unor artefacte demne de un jubileu regal. Bunăoară, la 1 februarie 1906, Dragomir Hurmuzescu, „președinte al Comisiunii Expoziției”, îi cerea lui Tocilescu să trimită la minister o miniatură în ghips a Cetății Neamțului, iar acesta răspundea, cinci zile mai târziu, că nu are așa ceva¹⁴⁴. Deși toate instituțiile statului trebuiau să conlucreze pentru un același scop, succesul imagistic al celebrării, intrarea unor obiecte dragi lui Tocilescu în posesia delegaților Comisariatului General al Expoziției atrăgea protestele impetuosului director¹⁴⁵. Reacțiile de această factură erau constante la Tocilescu, una dintre ele inițiind o dușmănie pe viață cu Alexandru Tzigara-Samurçaș. Întâmplător sau nu, incidentul se lega de Adamclisi. Numit, la 1 octombrie 1892, „custode preparator al museului, în locul Dlui A.N. Doicescu pensionat”¹⁴⁶, tânărul funcționar îi solicita directorului Tocilescu, la 6 iunie 1896, o mică favoare: „Având nevoie pentru o lucrare iconografică ce am întreprins de fotografii detaliate a unor părți ale monumentului de la Adam Klissi, vă rog să binevoiți a-mi permite să iau fotografiile după fragmentele provenind de la acel monument expuse acum în grădina Muzeului de Antichități”¹⁴⁷. Rezoluția lui Tocilescu nu-i dădea însă nici o speranță custodelui: „Direcțiunea Muzeului având deja începută o asemenea lucrare pentru monumentul Adam Klissi, petiționarul nu are decât să aștepte aparițiunea operei”¹⁴⁸. Este un caz dintre multe altele, din care adversitățile față de „monopolul” directorului nu aveau cum să nu apară, fiind însoțite și de firești gelozii. Iar noul său proiect de muzeu, datat 12 aprilie 1893, îi deranja pe ceilalți atât prin centralismul concepției, cât și prin impresia de cult al personalității pe care o lăsa. Tocilescu voia un alt sediu de muzeu, cu o secție pentru antichități în genere, o secție dacică și una specială pentru fragmentele de la Adamclisi, care să consolideze puterea de semnificare a capitalei, consacrand-o drept chintesență a românismului¹⁴⁹. Multă vreme

¹⁴³ *Ibidem*.

¹⁴⁴ Idem, mapa 43, dosarul pentru anul 1906, f. 7.

¹⁴⁵ *Ibidem*, f. 93, 96.

¹⁴⁶ Idem, D8: 1891-1893, mapa 29, dosarul pe 1892, f. 110.

¹⁴⁷ Idem, D10: 1896, mapa 33, dosarul pe 1896, f. 65.

¹⁴⁸ *Ibidem*.

¹⁴⁹ Idem, D8: 1891-1893, mapa 30, dosarul pe 1893, f. 140 v.

avea să fie atacat pe această temă, fie din cauza neglijenței și grabei cu care a lucrat, ocupându-se numai de latura senzațională a descoperirii, fie din pricina politicizării monumentului roman, prin strămutarea lui în București. Sunt reproșuri pe care Teohari Antonescu le formula, în 1906, într-un „serial” de trei episoade, *Știința sau vandalismul domnului Tocilescu?*, publicat mai întâi în ziarul „Epoca” și apoi într-un volum de sine stătător; vom cita numai din partea a treia a acestui atac:

„Este o normă adoptată de toată lumea învățată: *ruinele unui monument, dacă nu se repară, își păstrează podoabele sale împrejurul său, până ce le va veni vremea să fie repuse pe pereții clădirii de unde căzuseră. Numai lucrurile mărunte, care, în cadrul unde au fost descoperite, pot trece nevăzute, numai acelea sunt transportate aiurea, bunăoară într-un muzeu, într-o clădire pregătită anume pentru aceasta. Ei bine, domnul Tocilescu, care cunoaște această normă, căci formează crezul oricărui arheolog, a nesocotit-o și contra părerii sale proprii s-a pus să care pietrele trofeului de pe ruine și, după ce le-a adus la București, să le arunce în grădina muzeului. [...] Și aceasta cu ce scop? Ca să-l reconstituie în fața Universității din București! Căci el și numai el a îndemnat pe marele Kogălniceanu să ceară «reconstituirea Turnului de la Adamaclisi pe una din piețele capitalei României». Noroc însă de cuminența domnului Sturza, care n-a lăsat să se facă și această ireparabilă greșală. (s.n. A.M.)¹⁵⁰.*

Antonescu nu îl învinuia pe Tocilescu de nepricepere ci de reaua manipulare a vestigiului, atât din ambiții personale, cât și din motivații etno-simboliste¹⁵¹. De altfel, documentele de arhivă probează că Grigore Tocilescu nu era deloc insensibil la metodologia cercetării arheologice. Scriind unui revizor școlar din Dolj, la 20 august 1892, directorul Muzeului Național de Antichități îi cerea să se deplaseze în cătunul Cioroiu, comuna Siliștea Crucii, spre a verifica validitatea unui artefact găsit de un țaran, „un obiect de metal în formă de cocoșiu [...] într-o grădină de lângă casa unde are sădită viea și care nu este departe de punctul unde se zice că în vechime

¹⁵⁰ Teohari Antonescu, *Scrieri arheologice uitate*, ediție îngrijită de Emil Păunescu și Dimitrie Ovidiu Boldur, Giurgiu, Editura Pelican, 2011, p. 94-95.

¹⁵¹ De apreciat totuși că istoricul ieșean nu a rămas în registrul simplelor persiflări, oferind cititorilor o lucrare cu caracter științific, în care introducerea și primul capitol alcătuiesc un amplu expozeu istoriografic (Vezi, Teohari Antonescu, *Le Trophée d'Adamclissi. Étude archéologique*, Iassy, Typographie Nationale, 1905, p. 1-5, 6-50).

ar fi fost o cetate”¹⁵². Tocilescu își motiva destul de explicit cererea către revizorul școlar:

„[...] pentru că valoarea acestei aflări atârnă mai cu seamă de la împrejurările în care s-a făcut descoperirea, dacă obiectul s-a găsit lângă vreun zid, în vreo clădire [...], vă rog Dle revisor, să binevoiți a merge la fața locului și cu competența ce ni este cunoscută, să culegeți toate informațiunile trebuincioase asupra împrejurărilor acestei aflări, dacă nu s-a dat și peste alte obiecte antice în ocasiunea de față sau mai înainte. De asemenea ar fi de dorit o relațiune amănunțită asupra cetății din apropiere: situațiunea, forma și dimensiunile ei aproximative; dacă în acel loc s-a dat peste zidării sau peste obiecte vechi etc.”¹⁵³.

Interesant este că cererile de retrocedare și redistribuirile de obiecte s-au aglomerat în perioada imediat următoare morții lui Tocilescu. Rapida diminuare a inventarului Muzeului Național de Antichități ne face să credem că, sub aspectele de ordin administrativ, se ascund anumite dispute pentru constituirea unor fonduri patrimoniale mai bine subdivizate, care să ilustreze noi domenii de cercetare, să legitimizeze competențe nou dobândite și noi funcții de conducere; competiția pentru obținerea unor fonduri cât mai mari de la Ministerul Cultelor și Instrucțiunii venea, practic, de la sine. De exemplu, la început de secol XX, Muzeul Național de Antichități continua să achiziționeze obiecte etnografice: deși se constituise deja, în 1906, muzeul de specialitate, Tocilescu dorea să aibă ce negocia cu Samurcaș. Conta mai mult disputa decât obiectul disputat, achiziționarea sau pierderea unui exponat dând indicii despre prestigiul directorului și mai ales despre „trecerea” pe care o aveau la guvern sau la Curte. Ceea ce nu i s-a recunoscut lui Tocilescu niciodată a fost deschiderea lui față de conceptul de *Volksggeist*; oricât de pripit era și oricât de ahtiat să impresioneze cu lucruri noi, își dăduse totuși seama că un vestigiu nu era doar o grămadă de pietre, ci „conservantul” unei memorii locale: un conglomerat de istorii, legende, datini, meșteșuguri, cântece, dansuri, proverbe etc. Îndrăznelile lui în această direcție a folcloricității au fost repede descurajate de Nicolae Iorga, care îl nimicea într-o broșură celebră¹⁵⁴.

¹⁵² Este o adresă a Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice către Muzeul Național de Antichități, datând din 10 august 1892 (Vezi, Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București, D8: 1891-1893, mapa 29, dosarul pe 1892, f. 79).

¹⁵³ *Ibidem*, f. 80.

¹⁵⁴ Nicolae Iorga, *Colecția de folklore a Ministerului de Instrucție (Scrisoare către d. ministru Haret)*, București, Atelierul Tipografic I.V. Socecu, 1903, 28 p. Iorga acuza frivolitatea editării și limbajul licențios din anumite versuri

Noile concepții muzeale localiste se impun odată cu moartea lui Tocilescu, destrămarea micului său imperiu începând simplu, imediat după decesul său, cu ridicarea de la domiciliul defunctului a bunurilor aparținând de fapt muzeului de antichități¹⁵⁵. De exemplu, readucerea în muzeu a unor obiecte de inventar a intrat și în sarcina noului director, George Murnu, care avea să recupereze de la familia lui Tocilescu un letopiseț de mare valoare¹⁵⁶. Irina Achim socotește că a fost, poate, „o exagerare”, dar utilă cercetătorilor de mai târziu¹⁵⁷. Muzeului tocilescian i se luau totuși exponate pentru decorarea Culei și Palatului Artelor, amenajate în Parcul Expozițional Filaret, în contextul jubileului lui Carol I din 1906¹⁵⁸. Apoi, colecțiile de monede neclasificate erau preluate de Academie și puse în casa ei de fier, dubletele revenind lui Mihail Suțu¹⁵⁹. Instrumentele muzicale donate de Th. Burada și acuarelele lui Carol Popp de Szathmáry intrau în Muzeul Etnografic¹⁶⁰. Mai mult, unele tipărituri vechi erau cedate bibliotecii Casei Bisericii¹⁶¹. Iar între obiectele retrocedate se numărau și felurite dosare pe care Tocilescu le luase de la Comisiunea Monumentelor Istorice cu șapte-opt ani în urmă și nu le mai înapoiase¹⁶². În contrast cu lentoarea noastră birocratică, un detaliu ne-a atras atenția: spre deosebire de reprezentanții celorlalte instituții, care nu se grăbeau să ia în stăpânire exponatele revendicate – mulțumindu-se momentan cu adjudecarea lor prin decizie „de sus”¹⁶³ –, numai Tzigara-Samurcaș, fostul adversar, voia să fie sigur de victorie, anunțând că venea a doua zi să preia colecția de instrumente a lui Th. Burada¹⁶⁴. Îndârjirea cu care marele polemist demonstra că exista o cultură materială aparte, care să justifice perpetuarea muzeului său

populare selectate de Tocilescu. Insinua că Tocilescu făcuse totul pentru bani, criticându-l „pentru caracterul mercantil, american, *fin de siècle*, al «întreprinderilor» sale științifice” (*ibidem*, p. 5).

¹⁵⁵ Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București, D15: 1908-1909, mapa 46, dosarul pe 1909, f. 298, 341.

¹⁵⁶ *Ibidem*, f. 354.

¹⁵⁷ Irina Achim, *op. cit.*, p. 207.

¹⁵⁸ Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București, D16: 1910, mapa 47, dosarul pe 1910, f. 1, 121.

¹⁵⁹ *Ibidem*, f. 40, 156.

¹⁶⁰ *Ibidem*, f. 39, 52.

¹⁶¹ *Ibidem*, f. 59.

¹⁶² *Ibidem*, f. 53.

¹⁶³ *Ibidem*, f. 349. La 28 aprilie 1910, administrația Parcului Carol I Filaret nu venise să preia obiectele ce-i fuseseră cedate.

¹⁶⁴ *Ibidem*, f. 50.

etnografic și să-i legitimizeze, totodată, o carieră universitară, era binecunoscută de contemporani.

Treptat, se vorbea tot mai mult de reorganizarea Muzeului Național de Antichități și de revizuirea legii din 1892; în locul vechiului Comitet Arheologic, inutil pe vremea lui Tocilescu, creându-se un altul, de supraveghere, care gira trecerea unor exponate în inventarul altor instituții¹⁶⁵. Noul director, George Murnu, nefiind de acord cu plecarea monedelor la Academie¹⁶⁶ sau cu transferarea obiectelor religioase în muzeul condus de competitorul său, Samurcaș, își dădea demisia, aprobată rapid la 15 decembrie 1910¹⁶⁷. George Murnu își explicase dezaprobarea față de aceste dislocări încă din 27 ianuarie 1910, adresându-se ministrului Instrucțiunii, Spiru Haret:

„Domnule Ministru,

Răspunzând adresei Dv. Nr. 83462/B din 18 ianuarie 1910, avem onoare a vă raporta următoarele:

Am luat cunoștință de primele trei puncte ale ordinului citat și ne vom conforma întocmai. Cât privește punctul al patrulea, deși monedele sunt în perfectă siguranță la Muzău, unde, precum se știe, se păstrează tesaurе mult mai prețioase, supt o pază serioasă din partea personalului și a unei garde militare, totuși neputându-le utiliza din lipsa unui local spațios, noi nu suntem în contra transportării lor, în mod provizoriu, la Academie. Aceasta însă numai în ce privește bogata colecțiune de monede ce stau închise prin lăzi, nu și cele clasificate, relativ foarte puține, care sunt expuse publicului. Acestea sunt: o serie de monede de argint reprezentând seria împăraților romani, de la Cesar până la ultimii ani ai imperiului, și o serie de monede bătute de orașele grecești din Moesia Inferioară și mai ales din Dobrogea. Aceste două colecțiuni, care stau într-o strânsă legătură cu istoria noastră veche – a cărei oglindă, cât se poate de fidelă, trebuie să fie Muzeul de Antichități, sunt expuse de mai multă vreme și formează una din cele mai instructive atracțiuni pentru publicul vizitator. Ele sunt așadar o parte integrantă a acestui așezământ și ridicarea lor ar aduce un gol simțit în colecțiunile noastre. De aceea, respectuos vă rugăm, Domnule Ministru, în interesul Muzeului, să binevoiți a dispune, ca aceste două colecțiuni să rămână Muzeului și cu timpul, atât din marea colecție de monede ce va trece la Academie cât și din alte achizițiuni ce le va face această instituție în viitor, să se completeze cu exemplare alese, potrivite pentru public, reprezentând cât se poate mai multe epoci din antichitate. În privința

¹⁶⁵ *Ibidem*, f. 1.

¹⁶⁶ *Ibidem*, f. 63.

¹⁶⁷ *Ibidem*, f. 242.

punctului al cincilea, avem onoare a vă raporta că instrumentele de muzică și aquarelele lui Szathmary stau la dispoziția d-lui Director al Muzeului Etnografic. *Cum însă domnia sa în ultimul timp, fără să-și justifice prin nimic procedeul, a colecționat o seamă de obiecte vechi, cari au aparținut cultului religios și cari intră în secțiunea eccleziastică a Muzeului Național de Antichități, vă rugăm respectuos să binevoiți a dispune ca, în schimbul obiectelor etnografice din Muzeul de Antichități, Muzeul Etnografic să restituie obiectele religioase din posesia sa, stabilindu-se de aici înainte regulă fixă, astfel încât să nu se mai confunde istoria cu etnografia, confuzie foarte dăunătoare ambelor Muzeu (s.n. A.M.)*¹⁶⁸.

Dacă Murnu utiliza cuvântul *antichități* în varianta veche și extinsă, cu cea mai mare acoperire semantică, Samurçaș folosea aceeași tehnică, incluzând în competențele muzeului său nu numai obiectele de artă religioasă ce se înscriau la categoria artizanatului țărănesc, ci și acele odoare care nu puteau fi realizate de un meșter rural: potire, veșminte țesute cu fir de aur, cărți de cult bogat ornamentate. Cei doi știind foarte bine ce artificii discursive să arunce în luptă, Murnu vedea odoarele ca producții culte, iar Samurçaș ca obiecte artistice potrivite unui muzeu al țaranului roman; deși, secole la rând, arta bisericească nu era în totalitate una a vulgului. Cu o remarcă totuși: nici unul nu opta definitiv pentru o concepție de expunere metonimică, mai aluzivă și simbolizantă, sau pentru una rezumativă, mai narativă și mai explicită. Deși nu se pronunțau răspicat, mărirea inventarului era singura lor prioritate. În sfârșit, neprimind un răspuns favorabil, Murnu capitula, aprobând plecarea acelor obiecte în februarie 1910¹⁶⁹.

Important este că împărțirea moștenirii lui Tocilescu nu se restrângea la disputele dintre diferitele instituții bucureștene, ea dând ocazia și veleitarilor din provincie să aibă un cuvânt de spus în această chestiune. Împletirea dintre orgoliile anticarilor de provincie cu legitimarea unor noi politici muzeale era atât de strânsă încât nu știm exact care dintre ele a favorizat mai mult localismul. Astfel, la 24 martie 1910, Murnu cerea ministrului Instrucțiunii să trimită un avertisment lui Constantin Mosil, reprezentant al muzeului în județul Constanța, care dădea semne de emancipare: se adresa direct Ministerului și nu superiorului direct, spre a revendica dreptul de a săpa într-o subterană de la Măcin. Adresa care conținea și un reproș indirect la adresa lui Haret, spunea clar: „Acum, cu multă mirare vedem că d. Mosil, în loc de a ne raporta *nouă* rezultatul cercetărilor sale, se adresează direct onor Minister, ba încă cere și obține permisiunea de a continua săpăturile, trecând astfel cu o ușurință nepermisă

¹⁶⁸ *Ibidem*, f. 273 r.-v. 279 r., 334 r.

¹⁶⁹ *Ibidem*, f. 287-288, 295, 301.

peste o instituție a statului căreia legea îi acordă prerogativa de a-și da *în tot dauna* avizul în materie de antichități”¹⁷⁰.

Schimbarea atitudinii față de muzeele locale nu s-a efectuat brusc, prin simpla trecere de la un director la altul. S-au impus, în prealabil, niște delimitări față de concepția arheologică a predecesorului și abia apoi niște reevaluări în domeniul conservării celor descoperite de acesta: ceea ce George Murnu, urmașul lui Tocilescu, nu a întârziat să publice. Iată ce bilanț schița Murnu la un an de la moartea fostului director al Muzeului Național de Antichități:

„[...] directorul Muzeului a fost reținut de alte preocupări departe de câmpul săpăturilor și a avut încredere nemărginită în cei însărcinați cu conducerea și supravegherea. Acești n-au fost însă cu toții vrednici de o asemenea încredere. Despre aceasta ne încredințează studiul scriptelor rămase și al săpăturilor făcute în cetatea Tropaeum. În cele dintâi vedem că prima campanie de explorări a avut loc în anul 1891; de atunci sunt douăzeci de ani. E drept, explorările au fost întrerupte în câteva rânduri, pentru a se începe altele în Axiopolis și în Turnu Severin, rămase și aceste neisprăvite, pentru a se continua cele din Tropaeum. Cu toate că douăzeci de ani e o bună bucată de vreme, săpăturile de la Tropaeum, care de altfel au dat rezultate mai mult decât mulțumitoare, n-au pășit tocmai departe: ceea ce s-a făcut nu e nici a zecea parte din munca ce trebuie depusă pentru desgroparea restului. [...] Și această muncă trudnică și îngrijită nu se face numai pentru importanța obiectelor în sine, ci fiindcă prin ele se poate stabili natura unor ruine și epoca din care datează ele și în genere diferite straturi ale cetății, și că prin urmare «din simple curiozități devin documente științifice». [...] Am aflat chiar că uneori s-au făcut explorări – aceasta din fericire un caz mai rar – fără jurnal și chiar sub simpla conducere a unui gardian. Cel puțin în scripte nu găsim nici o amintire despre ele. Am dat de o mulțime de obiecte a căror proveniență sau existență n-o cunoaștem decât cel mult din informațiile nu tocmai sigure ale unora și altora. Cât despre o amănunțită descriere a lor și uneori chiar a împrejurărilor în care s-au aflat, aceasta, chiar dacă se întâmplă, e mai mult o excepție decât o regulă. [...] Dar rareori ni se dă desenul lor și punctul unde s-au descoperit. Pe lângă asta nu s-a avut destulă grijă de buna lor conservare. Unele zac împrăștiate în cetate, altele sunt aduse la casa Muzeului din Adamclisi, unde le-am găsit expuse intemperiilor și puținței de a fi sustrate (nenumerate, neinventariate) [...]; altele în sfârșit au fost trimise la Muzeul din București. [...] Parte din terenul explorat apare ca și devastat, nu cercetat și curățit cu rost și socoteală. [...] Apoi s-a săpat pe sărite. În loc de a câștiga un punct

¹⁷⁰ *Ibidem*, f. 334.

bine ales și, pornind de la el, încetul cu încetul a păși spre necunoscut, lărgind cercul săpăturii, s-au atacat părți izolate, oarecum pe alese, probabil nu atât cu gândul de a cunoaște cetatea, cât de a scoate la lumină unele ruine mai importante, așa zicând senzaționale, și mai cu seamă inscripții”¹⁷¹.

Din criticile lui Murnu ne interesează în special acelea legate de muzeul local. Revenea asupra problemei câțiva ani mai târziu, concentrându-se mai mult pe propriile reușite decât pe insuccesele predecesorului. Se laudă cu ridicarea unui edificiu muzeal proiectat de arhitectul Spiridon Cegăneanu, deplângând totuși faptul că amenajările au fost stopate de războaiele balcanice:

„Mulțumită mijloacelor acordate de Ministerul Învățământului de acum patru ani încoace [...], un muzeu solid clădit din piatră, cu vestibul și două mari încăperi bine luminate a luat ființă nu numai în folosul antichităților tropeense, ci și spre împodobirea înfloritorului sat Adamclisi, unde el este cea mai impunătoare clădire publică; din nenorocire, mai sunt de făcut în interior și în preajma lui încă unele adaose și îmbunătățiri, cari nu s-au putut face, cum se aștepta, în acest an, când evenimentele externe au absorbit toate fondurile disponibile ale ministerului. Cu oarecari jertfe materiale, modestul muzeu de la Adamclisi va răspunde pe deplin scopului pentru care e menit, deschizând un bun augur era muzeelor provinciale și regionale, de care țara noastră are astăzi atâta nevoie. A doua măsură, inventarierea și catalogarea obiectelor, trebuia luată de asemenea cât mai

¹⁷¹ George Murnu, „Noi săpături în cetatea Tropaeum (1910)”, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, anul III, 1910, p. 155-156. Totuși, tabloul înfățișat de George Murnu nu este tocmai conform realității, conținând atacuri la persoană tipice orgolioșilor vremii. Un articol foarte documentat ne dovedește că Tocilescu era ambițios dar nu iresponsabil. Pentru o istorie amănunțită a săpăturilor de aici (Vezi, Alexandru Barnea, Ion Barnea (coord.), *Tropaeum Traiani*, I, *Cetatea*, București, Editura Academiei RSR, 1979, p. 13-34). Reconstituind evoluția cercetărilor, Ion Barnea precizează că, în perioada 1882-1890, Grigore Tocilescu s-a dedicat dezgropării monumentului triumfal, abia din 1891 începând săpăturile la cetate. De altfel, cu excepția acestui prim an, 1891, Tocilescu nu a lăsat nici un raport despre activitatea sa. Mult mai târziu, adversarii săi obțineau câștig de cauză, deoarece metopele, frizele și crenelurile aduse de Tocilescu la București erau transportate înapoi (1963), pentru întregirea monumentului (1964) (*ibidem*, p. 15, 29). Ca istorici, avem șansa de a ști sfârșitul disputei și nu este corect să ținem partea învingătorilor. De aceea, ni se par salutare articolele care evidențiază contribuțiile lui Tocilescu, atâtea câte au fost, cu limitele și meritele lor (Vezi, Irina Achim, „Grigore Tocilescu și antichitățile creștine de la Tropaeum Traiani. Remarci asupra cercetărilor savantului după documente de arhivă”, în *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie (SCIVA)*, tomul 58, nr. 3-4, 2007, p. 195-209).

curând, dar pentru aceasta venisem cam târziu, căci înainte mea aveam un trecut de aproape douăzeci de ani de săpături; până atunci mai nimeni n-avusese cu tot dinadinsul grija de lucrurile descoperite și păstrate în cetate sau la «casa Muzeului». Acestea, ca și mai toate antichitățile din Adamclisi, erau la discreția celor doi gardieni, care nu prea au fost oameni de ispravă și nici ținuți de scurt în activitatea lor. [...] Dar câte alte obiecte descoperite și neînregistrate în jurnal au dispărut fără urmă? [...] S-ar crede că pricina acestor neajunsuri ar fi exclusiv neștiința sau nepriceperea. Unele scăpări de condeiu din scriptele săpăturilor ne fac să aruncăm vina și asupra conducătorilor tehnici ai săpăturilor [arhitectul J. Fakler], cari în dorința lor de a satisface direcțiunea, a cărei predilecție o cunoșteau, erau în stare să distrugă ruine importante pentru a găsi inscripțiuni. Așa fiind nu ne miră dar vitregia cu care au fost tratate oropsitele obiecte de care-i vorba. *Starea lor de plâns mi-a inspirat ideea înființării muzeului local spre a pune la adăpost tot ce bruma mai rămăsese din ele*¹⁷².

Din acest amplu citat cititorul de astăzi rezonează mai puțin cu persiflarea săpăturilor lui Tocilescu, remarcând că realitățile dobrogene obligau Bucureștiul să accepte mici subdiviziuni zonale, ca singură soluție de salvare a artefactelor; altminteri antichitățile pierdute continuau să surclaseze exponatele inventariate.

Observând și el că multe obiecte vechi se pierdeau până să vină cei însărcinați cu transportarea lor la București, cel mai important urmaș al lui Tocilescu, Vasile Pârvan, anunța, la 11 octombrie 1911, că Muzeul său va avea un reprezentant permanent în județul Constanța¹⁷³; accepta totodată ca un mic muzeu gimnazial condus de profesorul N. Orghidan să se transforme în secție a instituției-mamă din capitală¹⁷⁴. Decizia lui Pârvan, cumva neașteptată, era, finalmente, o probă de realism sau de resemnare: survenea după ce marele savant era înștiințat că primarul din Adamclisi, în teorie un apărător al patrimoniului nostru istoric, își ridicase o casă cu pietre din celebrul șantier¹⁷⁵. Deși constituirea unei filiale constănțene fusese decisă încă din martie 1907, povestea era reluată abia după cinci ani și mai bine, în condițiile în care Vasile Pârvan înțelegea să-și adapteze politica de achiziții la putințele restrânse ale Muzeului Național de Antichități. Pe de o parte, se

¹⁷² George Murnu, „Monumente de piatră din colecția de antichități a muzeului de la Adamclisi”, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, anul VI, 1913, p. 97-98.

¹⁷³ Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București, D17: 1911, mapa 48, f. 374, 416-418.

¹⁷⁴ *Ibidem*, f. 434.

¹⁷⁵ *Ibidem*, f. 424 v.

plângea că muzeele locale, în loc să fie mulțumite cu dubletele, opreau tot mai des originalele: „[...] obiectele ce se vor găsi în săpături, ele vor trebui strânse cu grijă și trimise Muzeului nostru, pentru ca, conform legii, acesta să trimeată muzeelor locale dubletele; și pentru a se evita astfel abuzul ce s-a făcut în ultimul timp, trimețându-se, în contra legii, obiecte unice și de valoare muzeelor locale, astfel că Muzeul Național se vede astăzi lipsit de multe *unice*, ceea ce nici în folosul științei nici al Muzeului Național nu poate fi”¹⁷⁶.

Pe de altă parte, afirmând că „nu înțelegem să aducem la București toate descoperirile ce se fac”¹⁷⁷, Pârvan se arăta totuși deschis la compromis. Și invocăm, în acest sens, o adresă a primăriei Constanța din 4 decembrie 1912. Răspunzând unei cereri formulate de Vasile Pârvan la 21 mai 1912, edilii îl anunțau că alocaseră secției locale a muzeului bucureștean lotul nr. 20, cu o suprafață de 700 mp și lotul nr. 21, de 600 mp „[...] din careul 224 Bulevardul Ferdinand”. Mai exact, „terenul se cedează Muzăului numai în scopul de a clădi pe dânsul un local propriu, în care să se adăpostească colecțiunile ce formează secțiunea Constanța a Muzăului Național de Antichități”¹⁷⁸. Ideea de secție locală a unui muzeu central împăca întrucâtva orgoliile, fiecare atingându-și scopul: bucureștenii își păstrau controlul asupra exponatelor, iar dobrogenii se bucurau că antichitățile nu mai păraseau pământul în care fuseseră îngropate secole de-a rândul. Cum până la ridicarea aceluși edificiu mai era ceva vreme, Pârvan mergea pe soluția „punerii de-o parte”; adică salvarea *hic et nunc* a obiectelor prin ducerea lor la cel mai apropiat adăpost. Motivația era una utilitară și nu conceptuală, la 4 aprilie 1912 vorbindu-se despre două pietre antice de la Constanța, ce trebuiau transportate „la Gimnasiul local, unde de curând s-a înființat o secțiune a Muzeului Național de Antichități”¹⁷⁹. Câteva zile mai apoi, la 16 aprilie 1912, Pârvan scria Ministerului Instrucțiunii că resturile antice din Constanța se risipesc în continuare, crearea muzeului local nemaifiind o urgență a dobrogenilor. Se confirmă astfel că preocuparea pentru acea instituție scăzuse în intensitate după dispariția lui Tocilescu, conflictul dintre prefectură și Muzeul Național de Antichități fiind mai curând unul de natură personală decât instituțională. Pârvan considera că situația antichităților se înrăutățea

¹⁷⁶ Plângerea era formulată la 23 februarie 1912. (Vezi, Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București, D18: 1912, mapa 49, f. 80 v.).

¹⁷⁷ *Ibidem*, f. 130 v.

¹⁷⁸ *Ibidem*, f. 2.

¹⁷⁹ *Ibidem*, f. 113-114.

„din lipsa unei organizații pentru strângerea și conservarea lor. Pentru curmarea acestui rău, Direcțiunea Muzeului Național a obținut înființarea unei secții locale a Muzeului sub conducerea unui distins profesor de la Gimnaziu. Am făcut de asemenea și tot soiul de intervenții pe lângă autoritățile din Constanța pentru destinarea unui local propriu acestei secțiuni, dar din diferite motive – pe care ne place să credem întemeiate – cererile noastre au fost refuzate. Am fost în cele din urmă nevoiți să instalăm provizoriu mica dar interesanta colecțiune ce s-a putut aduna până acum, în localul Gimnaziului, local destul de redus, în care Direcțiunea a început să nu ne mai poată îngădui, și care de altfel este destul de impropriu pentru un Muzeu, căci nu poate fi la îndemâna vizitatorilor”¹⁸⁰.

Nicolae Orghidan fiind transferat la Craiova, postul de reprezentant al Muzeului Național de Antichități la Constanța era încredințat lui I. Ghibănescu¹⁸¹. În aceste împrejurări, colecția de antichități de la Gimnaziu era transferată la Școala Normală din Constanța¹⁸². Mizele locale creșteau dintr-o dată și din cauza reorganizării Comisiunii Monumentelor Istorice, interesată să aibă pretutindeni propriii săi colaboratori, care să-i dubleze pe aceia mai vechi, ai Muzeului Național de Antichități¹⁸³. Cum banii trebuitori pentru șantiere veneau acum prin intermediul acestei Comisiuni, Pârvan nu avea cum să riposteze și accepta ca trimișii săi să fie concurați de aceia ai lui Ioan Kalinderu și Alexandru Lapedatu¹⁸⁴. Ca să nu mai spunem că principalele finanțări oferite de Comisiunea Monumentelor Istorice vizau restaurările de biserici, mai puțin șantierele arheologice: prin urmare, Pârvan avea toate motivele să fie cel puțin prudent.

La 25 aprilie 1913, regele Carol I promulga noua lege pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice (care o abroga pe aceea din 1893), ea fiind contrasemnata de C.G. Dissescu, ministrul Cultelor, și G.M. Cantacuzino, ministrul Justiției¹⁸⁵. Pe baza recomandărilor lui Constantin Dissescu, monarhul aproba, pentru o perioadă de cinci ani, o Comisiune formată din P.S. Nifon, episcop al Dunării de Jos, I. Kalinderu, C.I. Istrati, D. Onciul, E.A. Pangratti, Gr. Cerkez, G. Murnu și G. Balș¹⁸⁶.

¹⁸⁰ *Ibidem*, f. 130 r.

¹⁸¹ *Ibidem*, f. 445-446.

¹⁸² *Ibidem*, f. 418-419.

¹⁸³ Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București, D19: 1913, mapa 50, f. 353.

¹⁸⁴ *Ibidem*.

¹⁸⁵ „Oficiale. Noua lege pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice”, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, anul VI, 1913, p. 89.

¹⁸⁶ *Noua Comisiune a Monumentelor Istorice*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, anul VI, 1913, p. 90.

Ea era instalată pe 17 mai 1913, în prezența ministrului Cultelor, ocazie cu care I. Kalinderu și C. Dissescu rosteau alocuțiuni nu lipsite de săgeți la adresa vechilor reglementări¹⁸⁷. Bunăoară, Kalinderu era entuziasmat că legea din 1913 decidea „trecerea săpăturilor sub privegherea comisiunii”¹⁸⁸, care nu mai avea doar un rol consultativ „ca până acum, ci va putea propune singură lucrări rămânând, bineînțeles, tot Ministerului hotărârea în ultimă instanță”¹⁸⁹. Distanțarea față de cutumele din vremea lui Tocilescu nu era destul de explicită, atingând două aspecte nevralgice: crearea muzeelor regionale și instituirea corespondenților locali ai Comisiunii, alții decât cei ai Muzeului Național de Antichități.

„Cât pentru subvențiile județelor, ați avut în vedere nerăbdarea unora dintre ele pentru restaurarea monumentelor din coprinsul lor, *fie spre a nu se ruina, fie ca podoabă pentru orașele și localitățile unde se află*. Când se vor înființa muzeele istorice regionale, despre care se vorbește în art. 2 din lege, se va vedea mai bine datoria ce au județele de a îngriji de monumente în interesul răspândirii în public a simțului și priceperii valorii lor, și aceasta mai ales spre a întări conștiința națională. Legea nouă mai diferă de cea veche prin introducerea membrilor corespondenți onorifici, după trebuință, câte unu sau doi de județ, așa cum sunt în alte țări. La noi, membrii corespondenți erau indicați, atât pentru supravegherea săpăturilor și restaurărilor, cât mai cu seamă pentru atribuțiunea ce li s-a dat, de a ține comisiunea în curent cu tot ce privește descoperirile și obiectele vechi. Potrivit art. 4, membrii corespondenți vor colabora și la Buletinul Comisiei, alături de noi și de alți scriitori de specialitate. În dispozițiunile din 1893, privitoare la descoperirea monumentelor și obiectelor antice, este trecută o îndatorire pentru subprefecți și primari, de a raporta Ministerului despre orice obiecte istorice s-ar găsi. Dar câte asemenea rapoarte s-au făcut de atunci și câte descoperiri s-au făcut în acest mod? Acest neajuns sperăm să dispară, căci membrii corespondenți vor fi aleși tot dintre persoanele competente și cunoscute ca pasionate pentru studiul trecutului (s.n. A.M.)”¹⁹⁰

Ca răspuns la *speech*-ul lui Kalinderu, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Constantin Dissescu, era mult mai succint și mai drastic:

¹⁸⁷ *Ibidem*, p. 90.

¹⁸⁸ *Ibidem*, p. 90-91.

¹⁸⁹ „Cuvântările rostite cu ocazia instalării noii Comisiuni”, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, anul VI, 1913, p. 90.

¹⁹⁰ *Ibidem*, p. 92.

„Era ceva greșit mai înainte. Vechiul meu amic Tocilescu din acest punct de vedere a făcut o greșeală; în râvna sa, în dragostea, care câteodată este prea exclusivă, pentru conservarea Monumentelor istorice, redactase dispozițiunile acele ale legii după care săpăturile erau permise numai cu voia unicului director al Muzeului. Ei, bine, am căutat prin noua lege să deschidem orizontul, să dăm acces larg tuturor acelor cari doresc să facă săpături istorice; și de aci crearea membrilor corespondenți, desvoltarea care o vom da Buletinului, și necesitatea ca săpăturile să fie indicate de oricari din membrii și persoanele din afară, și să se facă pe o scară cât se poate de întinsă; pe câtă vreme prin legea dinnainte se împiedica orice săpături”¹⁹¹.

Stingându-se pe neașteptate, la 11 decembrie 1913, Ion Kalinderu era omagiat de E.A. Pangrati. Acesta își concentra elogiul funebru pe antiteza dintre legea monumentelor din 24 noiembrie 1892, redactată „după stăruințele Directorului Muzeului de antichități, Gr. Tocilescu” – în virtutea căreia activitatea Comisiunii Monumentelor Istorice era extrem de redusă – și noua lege a monumentelor din 1913, „care este tot opera lui Kalinderu”; ea acorda Comisiunii un rol incomparabil mai mare în administrarea vestigiilor trecutului¹⁹².

Atent la resemantizările impuse de noua lege din 1913, care „topea” arheologia într-o problematică mult mai amplă, a monumentelor istorice, Vasile Pârvan i se plângea lui Iorga, la 8 martie 1913:

„D. ministru Dissescu a pregătit – cu concursul d-lui I. Kalinderu – o lege *soi-disant nouă* a Comisiunii Monumentelor Istorice, în care vechea lege de *conservare* a monumentelor este în bună parte cuprinsă, iar în plus e presărată cu câteva articole din vechea lege de descoperire a monumentelor; prin această lege nouă direcția săpăturilor se ia Muzeului (adică mie) și se dă Comisiei (adică d-lui Kalinderu). [...] eu însă am lipsa de modestie să cred că m-aș pricepe în ale epigrafiei și arheologiei ceva mai bine și decât d. Kalinderu, Pangrati, Cerkez etc. (cari, natural, în Comisie mă vor majora totdeauna) și decât eventualii lor însărcinați mai tineri cu facerea de săpături pe numele și supt autoritatea (problematică!) a numiților domni – iar pe de altă parte *absența mea de la apelul nominal al vreunui partid politic nu-mi dă sprijinul și autoritatea necesară pentru a putea lupta cu succes împotriva acelor domni* (s.n. A.M.)”¹⁹³.

¹⁹¹ *Ibidem*, p. 93-94.

¹⁹² Vezi necrologul lui E.A. Pangrati, *Ion Kalinderu*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, anul VII, p. 43-45.

¹⁹³ Vasile Pârvan, *Corespondență și acte...*, p. 154-155.

Soluțiile organizatorice, oricât de fragile sau hilare erau, continuau să vină din partea factorilor locali. Bunăoară, la 28 decembrie 1913, I. Ghibănescu îl anunța pe Pârvan că primăria Constanța îi dăduse ca local pentru muzeu „bufetul grădinei publice, unde am instalat colecția muzeului nostru; ne-a prevăzut și un gardian cu un buget”¹⁹⁴. La 7 ianuarie 1914, semnând din proprie inițiativă ca director al secției Constanța, I. Ghibănescu îi mulțumea primarului V. Andronescu, precizând că muzeul mutat în bufetul mai sus-amintit devenise instituție publică, fiind deschis joia și duminica între orele 14 și 16½¹⁹⁵. Relevant, din perspectiva micilor veleitari, ni se par două amănunte: a) atunci când îi scria lui Vasile Pârvan – cum este cazul adresei din 14 aprilie 1914 – I. Ghibănescu revenea, prudent, la adevărata lui calitate, aceea de „custode”¹⁹⁶, păstrându-și titlul de director pentru relațiile cu forurile locale; b) deși autoritatea care îl tutela nu era deloc bicefală, I. Ghibănescu încerca să creeze puțină confuzie, tratându-l și pe dr. C.I. Istrate, președintele Comisiunii Monumentelor Istorice, ca pe un superior direct. Altfel spus, implicându-l și pe acesta în activitățile muzeului constănțean și gratulându-l în consecință, nu se alegea cu doi șefi, ci își crea posibilitatea de a obține de la unul ceea ce îi refuza celălalt.

Folosindu-se de postura pe care o deținea, I. Ghibănescu își construia propriile relații, pentru a nu depinde doar de „filtrul” lui Pârvan. De exemplu, invitația de a conferența pe care i-o trimitea directorului său, în aprilie 1914, nu era o probă de conformism, ci un fel de a-l pune în fața faptului împlinit:

„[...] potrivit adresei a Domnului Președinte al Comisiei Monumentelor Istorice Nr. 201 din 26 martie 1914, am onoare a vă propune ca membru în comitetul de patronaj merit a lucra pentru strângerea de fonduri necesare cheltueleur muzeului din Constanța, prin ținere de conferințe, alături de domnii: E. Pangrati, profesor universitar, N. Iorga, Gh. Murnu, L. Oancea, prefectul județului Constanța, V. Andronescu, primarul orașului Constanța, și subscrisul, având ca președinte pe domnul Dr. C.I. Istrate, președintele Comisiei monumentelor istorice. Având în vedere că frumoasele rămășiți ale antichității, ce se găsesc presărate cu prisosință pe pământul dobrogean, rămând expuse peirei din lipsă de fonduri cu cari să le strângem, dat fiind interesul ce-l purtați lucrărilor trecutului, nu ne îndoim

¹⁹⁴ *Ibidem*, f. 492.

¹⁹⁵ Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București, D 20: 1914, mapa 51, f. 7.

¹⁹⁶ *Ibidem*, f. 128.

că veți binevoi a primi această nobilă însărcinare. Custode, I. Ghibănescu”¹⁹⁷.

Dat fiind că mari nume ca Nicolae Iorga sau George Murnu confirmaseră deja disponibilitatea de a susține conferințe pentru susținerea secției din Constanța, Pârvan nu avea cum să respingă inițiativa subordonatului său¹⁹⁸. Cât de bine îi cădea lui Pârvan această „nobilă însărcinare”, vom vedea din următoarele schimburi de opinii între director și I. Ghibănescu. Îl puneă însă la punct într-o altă chestiune, de ordin conceptual, ocazia venind odată cu scrisoarea pe care o primea de la Ghibănescu pe 11 aprilie 1914. Custodele venea cu altă propunere, referitoare la urmele de templu antic din portul Constanța, periclitare de apropierea lor de calea ferată: „E de datoria noastră să punem stavilă acestei profanări și să dispunem să se ridice aducându-le la muzeu acele blocuri, sau să se restaureze vechile temple după indicația ce ne-o dau pioasele rămășițe (s.n. A.M.)”¹⁹⁹. La 16 aprilie 1914, Pârvan îi replica, ilustrând stadiul istoricizant în care ajunseseră teoriile despre conservarea/muzeificarea urmelor trecutului: „În ceea ce privește restaurarea construcției, despre aceasta nu ar putea fi vorba: îndeobște *astăzi nu se mai restaurează monumentele antice; toată grija noastră trebuie să fie concentrată întru păstrarea lor neștirbită în starea în care le-a adus vremea* (s.n. A.M.)”²⁰⁰.

Un episod care justifica în parte antilocalismul Bucureștiului se consuma în vara lui 1914. Arhiva Muzeului Național de Antichități păstrează ciorna unui memoriu pe care Pârvan îl trimitea, la 28 iunie, lui I.G. Duca, ministrului Instrucțiunii, supărat fiind că muzeele provinciale și colecționarii de aceeași factură achiziționau vechi obiecte bisericesti fără încuviințarea Ministerului și nici a sa. Constatând că aceste valori patrimoniale nu erau inventariate, Pârvan propunea să se delege „o persoană serioasă și pricepută” care să facă acest lucru. Omițând intenționat numele orgoliosului Tzigara-Samurcaș, cel care conducea „muzeul de la șosea”, specializat în asemenea obiecte, Pârvan îl învinuia, indirect, pentru situația din teritoriu: „[...] vedem cum adesea obiecte din patrimoniul mănăstirilor trec fie în colecțiuni particulare, fie în cele ale muzeelor provinciale, prin bunăvoința superiorilor sau altfel, fără ca Onor Minister sau vreo altă

¹⁹⁷ *Ibidem*.

¹⁹⁸ *Ibidem*.

¹⁹⁹ *Ibidem*, f. 130.

²⁰⁰ *Ibidem*, f. 129.

autoritate competente să fie pusă în cunoștință²⁰¹. Treptat, Pârvan judeca lucrurile mai pragmatic și nu atât de autoritar, îngăduind ca inscripții originale, greu însă de transportat, să rămână în muzeul cel mai apropiat de locul descoperirii. Oficial, era o depozitare provizorie, toată lumea știind însă că lipsa de spațiu din Muzeul Național de Antichități preschimba acea ședere aparent temporară într-una permanentă. Deși Comisia Monumentelor Istorice (dr. C. I. Istrate și Alexandru Lapedatu) îl anunța, la 26 martie 1914, că la Topalu (jud. Constanța) se găsisse „un bloc de piatră pe care se află sculptat un călăreț și jos o femeie cu doi copii” și-i sugera să-l aducă la București, Vasile Pârvan scria în rezoluție: „[...] vom cere ca piatra să fie trimisă la muzeul regional din Ulmetum”²⁰².

Dar cel mai mare avantaj al localismului apărea de unde nimeni nu se aștepta, fiind un dar al păcii de la București (1913). România primea Cadrilaterul, zonă cu multe vestigii romane, care impunea, fără echivoc, instituționalizarea conservării artefactelor aproape de locul dezgropării lor. Și cu toate că inițial susținea că nu e normal ca cercetările arheologice să se cantoneze la Adamclisi – sit dominat simbolic de memoria lui Tocilescu – după ce numărul potențialelor șantiere creștea, odată cu anexarea sudului Dobrogei, Pârvan trecea la opinia exact contrară. Confruntat cu rapoartele armatei care semnalau numeroasele puncte de interes arheologic din teritoriul nou cucerit, aprecia că România nu avea resursele necesare extinderii investigațiilor²⁰³. Se temea, evident, că fondurile, anevoie până atunci, vor deveni cu atât mai improbabile cu cât Ministerul Instrucțiunii avea să deschidă noi lucrări, asupra cărora controlul său era prea puțin probabil. Cu sobrietatea care îl definea, Pârvan își concilia ambițiile cu realitatea, întocmind raportul pe 1915, care sintetizează succint evoluțiile din muzeistica românească a ultimelor trei decenii. În esență, înmulțirii fără precedent a obiectelor inventariate, îi răspunde cu un *display* muzeal care *nu povestea* o epocă prin cât mai multe din rămășițele ei, ci *o reprezenta*, grație

²⁰¹ Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București, D20: 1914, f. 250.

²⁰² *Ibidem*, f. 112.

²⁰³ Pârvan intervenise la Ministerul de Externe pentru ca acesta să trateze cu bulgarii în vederea extinderii cercetărilor noastre în zona Deși Puduk, de la sud de Balcic. Totuși, avea o obiecție majoră: cum tocmai fusese înștiințat că nu primea bani pentru șantierul de la Ulmetum, Pârvan spunea că nu avem resursele necesare extinderii cercetărilor și în țările vecine. În mod cert, el ar fi pierdut și întâietatea pe care o avea în investigarea romanității dunărene, suplimentarea efectivelor de arheologi fiind obligatorie după anexarea Cadrilaterului și înmulțirea siturilor de mare valoare (Vezi, Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București, D19: 1913, f. 354, 377 r.-v.).

câtorva artefacte care păreau că o caracterizează cel mai bine. În cel puțin două din cazurile invocate de Pârvan această logică este formulată explicit:

„Insuficiența localului acestui muzeu, față de bogăția mereu crescândă a colecțiilor, nu mai permite un aranjament mulțumitor al obiectelor. Totuși, am găsit puțină de a mai expune la vederea publicului, într-un dulap special, o alegere *dintre obiectele cele mai caracteristice* găsite în săpăturile cetății antice *Ulmetum* [...]”.

O deosebită atențiune s-a dat anul acesta secțiunilor provinciale ale acestui muzeu. a) La Pantelimon de Sus, într-o clădire specială, chiar lângă ruinele cetății *Ulmetum*, am instalat, încă din toamna anului 1914, toate obiectele: inscripții, sculpturi și obiecte uzuale, găsite în cursul celor patru ani de săpături, 1911-1914. Din aceste obiecte, prea puține au fost aduse la Muzeul central, *pentru a reprezenta aici civilizația căreia aparține cetatea studiată de noi*. [...] b) La Constanța, secțiunea înființată de noi din anul 1911 și instalată provizoriu în fostul bufet din grădina publică s-a îmbogățit cu o serie de sculpturi și inscripții de o importanță deosebită pentru istoria vechiului oraș greco-roman. [...] c) La Mangalia, descoperiri frecvente de obiecte antice făceau ca această localitate să fie, în aceeași măsură ca și Constanța, exploatată de toți amatorii de antichități, români și streini. [...] am hotărât să se strângă și să se adune la primăria locală toate obiectele antice ce se mai găseau în localitate, le-am declarat proprietatea statului și le-am dat în primire domnului primar cu proces verbal în regulă. Am dat, în același timp, părintelui paroh al orașului calitatea de delegat permanent al nostru acolo și de custode al secțiunii înființate. Muzeul Central însuși a întreprins săpături, dând la iveală resturi antice prețioase. *Toate acestea au făcut să se deștepte interesul localnicilor pentru muzeu: unii au făcut donații, alții și-au adus obiectele antice și le-au depozitat la primărie, alături de ale statului, așa că acum e numai o chestie de local și mobilier pentru ca și acest oraș să-și aibă muzeul său* [...]. d) La Silistra, grație zelului d-lui prefect I. Cămărășescu, care ne-a pus la dispoziție fondurile necesare pentru a face o sumă de cercetări în județul d-sale, s-au strâns o sumă de antichități [...]. Această colecție formează nucleul în jurul căruia se va alcătui viitoarea secție *Silistra* a Muzeului Național de Antichități (s.n. A.M.)”²⁰⁴.

²⁰⁴ Vasile Pârvan, *Corespondență și acte...*, p. 185-186. Documentul a fost publicat însă la puțină vreme după redactarea lui (Vezi, Vasile Pârvan, *Raport asupra activității Muzeului Național de Antichități în cursul anului 1915 înaintat Domului Ministru al Instrucțiunii și Cultelor de Directorul Muzeului*, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1916, 52 p.).

Schimbarea abordării față de bunurile patrimoniale din diversele regiuni ale țării nu numai că nu mai provoca opoziție, dar atrăgea și colaborarea localnicilor.

Localismul: ideal, realitate, demagogie

Discursul localist a lui Alexandru Tzigara-Samurcaș nu era lipsit nici el de o influență germană, dar principalul său motiv era unul tactic: proteja exponatele etnografice de ofensiva tocilesciană, care viza insistent și acest domeniu. De altminteri, pe când era vicepreședinte al Senatului, Tocilescu obținuse și sprijinul lui G.D. Mirea²⁰⁵ pentru desființarea muzeului etnografic al lui Samurcaș, pe motiv că acest așezământ ar fi fost inutil: obiectele din gospodăria țărănească, oricât de vechi ar fi fost, nu puteau fi socotite, în opinia celor doi, drept „artă națională”²⁰⁶. Dat fiind că

²⁰⁵ Tensiunile dintre intelectualii români de la începutul secolului XX aveau deseori ca substrat redistribuirea patrimoniului național, în așa fel încât exponatele să legitimizeze înființarea unor noi instituții, noi domenii de cunoaștere, noi competențe și noi funcții. De exemplu, G.D. Mirea era un apropiat al familiei regale, în 1884 el expunând la Salonul Oficial din Paris tabloul *Vârful cu dor*, inspirat din *Poveștile Peleşului*, scrise de Carmen Sylva. În virtutea acestor bune raporturi, mergea în audiență la Carol I spre a-i cere înființarea Pinacotecii Statului și construirea unei Școli de Arte Frumoase, pe motiv că bulgarii stăteau mai bine decât noi la acest capitol. Regele îi acorda *finanțarea*, însă războaiele balcanice și mai ales prima conflagrație mondială îi zădărniceau proiectele (Vezi, Elena Cercel, „George Demetrescu Mirea – între faimă și uitare”, în *Noema*, vol. X, 2011, p. 549-551).

²⁰⁶ Alexandru Tzigara-Samurcaș rezuma, printr-o singură întrebare, motivația adversarilor săi: „La ce mai e nevoie, deci, de un alt muzeu? Ca să se scadă cumva din subvențiile celui vechi?” (Alexandru Tzigara-Samurcaș, „Vrăjmașii muzeului”, în *Convorbiri Literare*, București, anul XLI, nr. 5, mai 1907, p. 548). Înființat în 1906, muzeul lui Samurcaș (actualul Muzeu al Țăranului Român) era o replică a modelului suedez, răspândit pretutindeni în Europa. În 1872, filologul Artur Hazelius deschidea, pentru cei interesați, o colecție de obiecte etnografice. Șase ani mai târziu, în 1878, la Expoziția Internațională de la Paris, pavilionul suedez devenea, crede Anne-Marie Thiesse, modelul tuturor muzeelor de acest gen. Bazată pe diorame și manechine de ceară surprinse în anumite atitudini, colecția mai sus pomenită lua, în 1880, numele de *Muzeul Nordului*. O excelentă lucrare despre muzeul nordic – având în centru noțiunea de *evocative spatial effigy* – aparține lui Mark B. Sandberg, *Living Pictures, Missing Persons. Mannequins, Museums, and Modernity*, Princeton University Press, 2003, 330 p. Potrivit Anne-Marie Thiesse, prezentarea obiectelor lui Hazelius se axa pe teatralizare: acestea erau puse pe o scenă supraînălțată, cu o singură latură deschisă, către public, care dispunea de scaune ca să le privească în voie (Vezi, Anne-Marie Thiesse, *Crearea identităților naționale în Europa. Secolele XVIII-XX*, traducere de Andrei-Paul

omniprezentul Grigore se afirmase și ca folclorist, Samurcaș își construia asiduu propriul muzeu și domeniu de competență, *latura materială a patrimoniului rural fiind principala lui țintă*²⁰⁷. Iar natura preocupărilor sale îi dădea șanse de reușită: spre deosebire de silexuri, inscripții sau monede, utile doar dacă erau transportate la București și supuse unei expertize istoricizante, scoarțele oltenești nu aveau o dată anume de naștere; caracterul lor imemorial și identitar se ștergea însă, dacă nu erau păstrate în mediul lor de proveniență, care explica specificitatea mediului cultural ce le crease. De aceea, atunci când insista și pe conservarea specificului zonal al unor artefacte, Samurcaș căuta să combată ducerea lor la Muzeul Național de Antichități. Deseori, era doar o manevră prin care câștiga timp, pentru a le muta în muzeul său, special destinat acestui gen de obiecte.

Polemist abil, Samurcaș nu își aplica discursul direct pe obiectele și vestigiile care îl interesau, apărându-le, într-o primă etapă, indirect, cu referiri la antichitățile monopolizate de Tocilescu. Aparența unor observații obiective era greu de salvat, de vreme ce Tocilescu și Samurcaș își purtaseră rivalitățile până în sălile de tribunal:

Corescu, Camelia Capverde, Giuliano Sfichi, Iași, Polirom, 2000, p. 146). Cum era de așteptat, Samurcaș nu a pierdut prilejul de a vizita țările nordice, elogiind influența socială pe care o exercita muzeul lui Hazelius asupra vechilor meșteșuguri (Vezi, Alexandru Tzigara-Samurcaș, „Arta scandinavă și a noastră. Impresii de călătorie”, în *Convorbiri Literare*, anul XLIII, nr. 7, iulie 1909, p. 794-798). Se știe că, în Belle Époque, științele erau popularizate în latura lor spectaculară, îndeosebi la expozițiile internaționale excelând în această direcție (Vezi, Vanessa R. Schawartz, „The Musée Grévin: Museum and Newspaper in One”, în idem, *Spectacular Realities. Early Mass Culture in Fin-de-Siècle Paris*, University of California Press, 1999, p. 89-148). Iar felul în care trecutul medieval al Parisului era dat în spectacol, cu ocazia Expoziției Internaționale din 1900, este descris de Alexander C.T. Geppert, *Fleeting Cities. Imperial Expositions in Fin-de-Siècle Paris*, Palgrave MacMillan, 2010, p. 88-90.

²⁰⁷ De ce era etnografia dintr-o dată atât de populară și de ce ne raportam mereu la modelul nordic? Scandinavii nu avuseseră o antichitate greco-romană care să lase acolo vestigii sau inscripții, reconstituirea unor perioade îndelungate din istoria lor presupunând studierea sistematică a folclorului gotic și a culturii materiale pe care neamurile germanice o lăsaseră. Cum nici noi nu mai beneficiasem după 271 de o prezență instituțională care să emită documente scrise, exemplul așa-ziselor muzee etnografice nu ne lăsa indiferenți. Iar marea pasiune a danezilor de rând pentru arheologie era semnalată de Odobescu, drept pildă, într-o conferință la Ateneu, din 12 decembrie 1872. Apoi, coincidența făcea că Samurcaș era un emul al lui Odobescu, fie și din cauză că acesta părăsise o victimă a lui Tocilescu. De aceea, îl elogia ca precursor al propriilor sale proiecte (Vezi, Alexandru Tzigara-Samurcaș, „Odobescu archeolog”, în *Convorbiri Literare*, București, anul XLI, nr. 11, noiembrie 1907, p. 1075-1089).

„Fac însă rezervele mele asupra sculpturilor de la Adamclisi, fie ele ale lui Traian sau ale unui alt împărat, *care au locul lor indicat în Dobrogea*, ataca Samurcaș în numărul din iunie 1906 al «Vieții Românești». *Acolo vor trebui înapoiate și cele aduse cu atâta greutate și cu mai mare cheltuială. Căci toți cei ce vor să studieze monumentele de la Adamclisi nu se pot mulțumi numai cu vizitarea pietrelor aduse în București, ci trebuie să cunoască la fața locului resturile impunătoare ce din fericire nu s-au putut disloca.* Așa a făcut și Furtwängler și Cichorius și toți ceilalți învățați care se ocupă de monumentele noastre romane. Ar trebui deci să se organizeze *un muzeu de antichități în localitate chiar*. Căci ar fi absurd să năzuim a aduce în București o întreagă cetate de peste zece hectare suprafață. *Pe lângă muzeul din capitală trebuie să tindem la înființarea muzeelor locale în diferite alte centre din țară.* Un foarte frumos început a fost realizat de câțiva oameni de inimă la Târgu Jiu, unde se află un foarte interesant muzeu județean. Prefectura din Constanța de asemenea a cerut, prin raportul său nr. 40171, din 1 iulie 1905, înființarea unui muzeu în orașul Constanța. Direcția muzeului din București s-a opus din răspuțeri la aceasta, pe motiv că «ideea e nu numai greu de realizat, dar chiar *contrarie* scopului ce s-a urmărit și se urmărește (*sic!*) prin înființarea Muzeului Național în Capitală». *Cred, din contră, că înființându-se cât mai multe muzee locale, cu atât mai sigur se scapă de pieire numeroase obiecte, ce totuși nu intră astăzi în Muzeul din București.* Prefectura din Constanța, în raportul menționat, arată de altfel «că multe din obiectele de valoare găsite acolo au fost cumpărate pe prețuri de nimic și apoi trimise spre vânzare în străinătate, mai ales în Anglia. Singurul mijloc spre a se aduna aceste obiecte ar fi ca să admită înființarea unui muzeu în Constanța». Un început de asemenea muzeu se și făcuse prin îngrijirea d-lui Pîslea, inginerul șef al lucrărilor portului, care, cu o sârguință și pricepere demne de laudă, adunase și catalogase numeroase obiecte mari și mici ce se găseau în cursul lucrărilor de terasament. Un admirabil muzeu s-ar fi organizat de d-nii ingineri, judecând după frumoasele începuturi realizate și după spiritul științific de care erau conduși. Direcțiunea Muzeului din București a cerut însă să i se predea toate obiectele găsite acolo. Așa s-a și făcut. De un an însă, de când s-au încheiat procesele verbale de predare, obiectele, azi proprietatea Muzeului din Capitală, așteaptă în zadar ca să fie ridicate și aduse la București. Statui întregi zac în lăzi, iar sarcofagiile sunt împrăștiate în port, fără ca cei în drept să se ocupe de ele. Nu era mai bine ca ele să constituie Muzeul local din Constanța și să fie lăsate în buna pază a celor ce le descoperise? (s.n. A.M)²⁰⁸.

²⁰⁸ Alexandru Tzigara-Samurcaș, „Muzeul nostru național”, în *Viața Românească. Revistă literară și științifică*, anul I, vol. II, 1906, p. 111-112. În joc

nu era atât cunoașterea, ci mult mai mult autoritatea ce deriva din ea. Și cum nimeni nu se împăca cu ideea că un compatriot putea să aibă câștig de cauză, fiecare venea cu „neamțul” lui. Spre a-și omologa descoperirile de la Adamclisi ca metonimii ale latinității noastre, Tocilescu îi câștigase de partea sa pe austriecii Otto Bendorf și George Niemann. Iar Samurcaș – pentru a-l combate și a arăta că acele descoperiri nu erau așa importante, neaparținând lui Traian ci unui împărat mai timpuriu – îl aducea în România pe Adolf Furtwaengler, profesor la München; acesta îi oferea ipoteza de lucru mult dorită: pe acele metope nu erau reprezentați dacii, bavarezul înclinând să creadă că era vorba de bastarni și alte populații gotice (Vezi necrologul scris de Tzigara-Samurcaș la moartea lui Furtwaengler, în *Convorbiri Literare*, București, anul XLI, nr. 10, octombrie 1907, p. 1017). Cu aceste încleștări era la curent și Carol I. La 19 septembrie/1 octombrie 1890, regele nostru îi scria fratelui său Leopold: „Ieri i-am primit pe cei doi profesori din Viena, Niemann și Bendorf, care s-au întors dinspre Dobrogea, unde i-am trimis noi, ca să cerceteze monumentul găsit la Adamclisi, la Valul lui Traian [Tropaeum Traiani]. Acesta este unul din cele mai mărețe monumente înălțate de romani (baza 30 de metri, înălțimea 60 de metri) și n-a lipsit mult ca să fie refăcut în întregime. I-am vorbit despre el lui Lehnert la Weinburg și i-am spus că este la fel de important precum Columna lui Traian, o afirmație pe deplin confirmată acum de cei doi profesori din Viena. Această descoperire va face o vâlvă enormă în lumea arheologilor și în curând va începe aici un adevărat pelerinaj. Îți voi trimite în curând fotografii, mai ales ale basoreliefurilor” (Vezi *Scrisorile regelui Carol I din arhiva de la Sigmaringen (1878-1905)*, ediție îngrijită de Sorin Cristescu, București, Editura Paideia, 2010, p. 191-192). În condițiile în care își asigurase suportul moral al Curții, Tocilescu își putea continua confruntările de idei în marginea celebrului monument. Un alt adversar al său, Teohari Antonescu, alegea însă o cale mai onorabilă de luptă, criticând la obiect vandalismul săpăturilor de la Adamclisi și reușind ceea ce Tocilescu ar fi fost dator să facă: ordonarea metopelor de la baza circulară a trofeului pentru a le dezlega astfel semnificația; tot de Antonescu se leagă și descoperirea inscripției de fundație, stricată tot din neglijența lui Tocilescu (Vezi, Teohari Antonescu, „Trofeul de la Adamclissi”, în *Convorbiri Literare*, București, an XL, nr. 3-5, martie-aprilie-mai 1906, p. 347-363; Vezi și Em. Diaconescu, „Teohari Antonescu – înaintaș al muzeografiei românești”, în *Cercetări istorice*, serie nouă, tom I, 1970, p. 25). Conflictele de ordin științific generau și felurite complicități: atacurile lui Teohari Antonescu împotriva lui Grigore Tocilescu erau găzduite de *Epoca*, ziar conservator care, în aceleași zile de iunie 1906, republica și criticile lui Alexandru Tzigara-Samurcaș contra aceluiași Tocilescu. Dacă Antonescu se referea la erorile arheologice comise de Tocilescu, Samurcaș se concentra pe concepția muzeală a adversarului său. Totuși, nu atacurile în sine contează, ci concentrarea lor premeditată, *Epoca* preluând spusele lui Samurcaș din *Viața Românească* doar ca să dea și mai mare putere articolelor lui Teohari Antonescu (Vezi, Teohari Antonescu, „Drobeta și săpăturile d-lui Tocilescu”, în *Epoca*, anul XII, nr. 135, luni, 29 mai 1906, p. 1-2; idem, „Știința sau vandalismul d-lui Tocilescu?”, în *Epoca*, anul XII, nr. 144, vineri, 9 iunie 1906, p. 1-2. Sub același titlu, mai apar alte persiflări în zilele de 19 și 28 iunie 1906. De asemenea,

În aceeași intervenție din iunie 1906, Samurçaș cerea să se păstreze pentru sediul central „câte un exemplar mai caracteristic din fiecare speță”, iar „dublele sau piesele cu interes pur local să se lase la locul provenienței, înființându-se cât mai multe muzee provinciale”²⁰⁹. În 1912 relua problema, după părerea lui un muzeu național de artă având obligația de „a se mărgini să arate *numai unele exemplare, ca indicații ale marilor centre antice*, care neputând fi aduse la București, vor trebui expuse la locul originii lor”²¹⁰. Această viziune metonimică asupra expunerii obiectelor, care trebuiau doar să evoce marile ansambluri arhitecturale din Dobrogea, nu provenea doar din rațiuni logice, de vreme ce expunerii *sinoptice* din capitală îi corespundea o alta, *narativă*, construită acolo unde monumentul fusese adus la lumină²¹¹. Noile concepții despre conservare fiind tot mai favorabile contextualizării exponatului, Samurçaș exemplifica din nou cu episodul Adamclisi: „[...] *sperăm că în curând metopele de la Adamclisi vor lua îndărăt calea spre Dobrogea*, pe lângă cetatea ce iese la iveală, pe care e imposibil să o transportăm de acolo. *Restaurate la locul lor*, ele vor mărturisi vechea dominație imperială a romanilor, azi redeșteptată sub stăpânirea tânărului regat român (s.n. A.M.)”²¹². Desprindem totuși din acest citat un *zeitgeist* al epocii; se ținea tot mai mult la ideea unui întreg ideatic și informațional, format din corpul clădirii și din inscripțiile care îi atestau geneza și evoluția. Spre deosebire de Vasile Pârvan, care vedea în inscripții niște surse de informații, niște adăugiri ce puteau fi detașate de corpul

vezi, Alexandru Tzigara-Samurçaș, „Muzăul nostru național”, în *Epoca*, anul XII, nr. 155, joi, 22 iunie 1906, p. 1. Este tot un „serial”, pentru că celelalte episoade apar pe 24 și 25 iunie 1906, dublând practic intervențiile lui Antonescu”.

²⁰⁹ Alexandru Tzigara-Samurçaș, „Muzeul nostru național”..., p. 116.

²¹⁰ Idem, *Scrieri despre arta românească*..., p. 241.

²¹¹ Exponatele lui Samurçaș nu erau extrem de vechi, valoarea lor reieșind mai degrabă din pericolul în care se aflau: de a dispărea subit, ștergând pe loc memoria unor meserii și tradiții țărănești. Din nou, intelectualii noștri se arătau deschiși la schimbările survenite în muzeologia vest-europeană. Sub influența pozitivismului, goana germanilor după obiecte vechi dar rare era înlocuită de strădania de a aduna obiecte prozaice dar în cantitate mai mare, susceptibile să poată reconstitui, cât mai detaliat, climatul unei epoci apuse (Suzanne Marchand, „The Quarell of the Ancients and Moderns in the German Museums”, în Susan A. Crane (ed.), *Museums and Memory*, Stanford University Press, 2000, p. 186). Totodată, interesul uriaș pentru etnologie favoriza înțelegerea artefactelor muzeificate în contextual civilizațiilor care le creaseră. Iar germanii legau noțiunile de *istorie* și *cultură* într-o manieră mult mai pregnantă decât se obișnuia în Anglia (Vezi, Woodruff D. Smith, *Politics and the Sciences of Culture in Germany, 1840-1920*, Oxford University Press, 1991, p. 109).

²¹² Alexandru Tzigara-Samurçaș, *Scrieri despre artă*..., p. 241.

clădirilor pentru a fi duse la București și studiate, Samurcaș avea o viziune mai organicistă, tratând acele inscripții ca părți intrinseci monumentului. Aparent ostil dislocărilor, Samurcaș considera că despărțirea lespezilor încrustate în zid de ambientul lor arhitectural era o formă de vandalism, prin care se dezinforma privitorul. Atunci când îi convenea, el știa să se facă exponentul unor *main stream*-uri. Și poate nu întâmplător, deciziile Comisiunii, aplicate unor cazuri particulare, din provincie, urmau această linie.

Nu am vrea ca cititorul să creadă că am avea eroi preferați sau ne-am situa din reflex asupra acelor opinii despre care noi, cei din 2015, știm că au avut câștig de cauză. Căutăm în ezitățile și disputele acelei epoci reprezentări antitetice despre trecut și concepții muzeale pe care combatanții le susțineau în teorie și, deseori, le încălcau în practică. Bunăoară, deși Samurcaș promova restaurarea monumentelor „la locul lor”, proiectul mutării mănăstirii Stavropoleos pe locul actualului Centru Militar Național nu se înscria pe această direcție. Dar cea mai flagrantă contradicție iese la iveală dacă vom compara criticile aduse aglomerării obiectelor în Muzeul Național de Antichități cu îndemnul prin care el voia să stimuleze dezvoltarea muzeului său de artă țărănească. În articolul mai sus-menționat din „Viața Românească” (1906) nu se arăta deloc indulgent cu aranjamentul propus de Tocilescu și nici cu scuza lipsei de spațiu: „Direcția, însă, crezând poate că *mulțimea de pietre singură importă*, a grămădit, fără nici o indicație a provenienței, chiar pietre funerare, statui și stâlpi militari romani, alături de sculpturi și inscripții grecești și altele cuneiforme sau hieroglifice. [...] O imagine a acestor timpuri nu se capătă prin reaua expunere și lipsa de selecție a obiectelor din muzeu”²¹³. În mai 1910, în *Convorbiri literare*, dorind să creeze un curent favorabil recuperării patrimoniului rural, lansa un program de achiziții în care sesizăm voluntarismul pe care îl tocmai condamnase la rivalul său: „[...] înainte de a ne îngriji de un local și de statute prea amănunțite, *să ne preocupăm mai serios de adunarea obiectelor*. Orânduirea și catalogarea lor pe specialități se va putea face și pe urmă. Să nu mai pierdem însă vremea, și cât mai în grabă să adunăm puținele rămășițe ce ne-a mai cruțat vremea [...]. *Colecționare fără preget*, aceasta trebuie să fie lozinca tuturor celor ce-și dau seama de însemnătatea culturală a muzeelor românești (s.n. A.M.)”²¹⁴. Eternul său rival decedase de circa opt luni și nu-i mai putea replica. Ceea ce nu îl scutea pe răposatul Tocilescu de referirile antitetice prin care Samurcaș se autositua în postura de campion al localismelor convenabile:

²¹³ Idem, *Muzeul nostru național...*, p. 105.

²¹⁴ Idem, „Cultul trecutului și muzeele provinciale”, în *Convorbiri Literare*, anul XLIV, mai 1910, p. 381.

„Crearea Muzeului de artă națională din București nu poate însă singură să aibă înrâurire asupra țării întregi. *Tendențele sale trebuie dar susținute prin crearea altor muzee regionale. Căci departe de a mă teme, ca predecesorii mei, de concurența ce muzeele regionale ar putea face instituțiilor din București*, sunt dimpotrivă convins că ele s-ar ajuta reciproc. Muzeele provinciale posedând cu înlesnire mai multe exemplare din fiecare din specialitățile locale, ar ceda cu ușurință, în schimb, câte un specimen Muzeului central din București, și astfel, în loc de a se concura, muzeele s-ar îmbogăți prin schimburi reciproce”²¹⁵.

Samurcaș cerea „să se dea mai multă atențiune produselor artistice populare, adunându-le și punându-le în valoare, prin expoziții sau conferințe”, despre care știa că fuseseră „puse la modă mai întâi de către englezi”²¹⁶. Și adăuga că „muzeele joacă în acest sens un rol principal”, pentru a repertoria cele mai cunoscute inițiative localiste de la Târgu Jiu, Craiova, Botoșani, Hârșova, Brăila, Sibiu, Târgoviște. „Și pe cât de restrânsă este regiunea, cu atât mai mare este înlesnirea colecționării”, se entuziasma el, vorbind de „Societatea Târgoviștea”. Citindu-i statutul, o vedea capabilă să întemeieze „un admirabil muzeu regional”, cu condiția ca „în schimbul nepăsării stăpânirii” societatea să aibă „un concurs cât mai eficace din partea particularilor”²¹⁷. Saluta experimentele ce-i păreau de inspirație britanică, în cazul societății târgoviștene apreciind „[...] nu numai îngrijirea monumentelor istorice și colecționarea într-un muzeu a obiectelor de artă, dar și reîmprospătarea vechilor izvoade și tehnici țărănești, *precum și păstrarea peisajelor și a aspectului caracteristic al orașelor și satelor* (s.n. A.M.)”²¹⁸. În termenii noștri, acea societate își fixase ca ideal să conserve nu doar obiectul de artă, ci și *memoria tehnicilor prin care fusese creat*²¹⁹. Apoi, specificitatea artefactelor nu venea numai dintr-un fel anume de a fi confecționate; originalitatea nu li se năștea numai din actul creării lor,

²¹⁵ *Ibidem*, p. 378-379.

²¹⁶ *Ibidem*, p. 378. Samurcaș se referea la artizanatul neo-medieval promovat de William Morris (1834-1896) și de mișcarea inițiată de el, *Arts and Crafts*. Era latura estetică a socialismului utopic al lui Morris, ce propovăduia, printre altele, restaurarea manualității și a vechilor bresle, ca replică la industrialism și producția de serie.

²¹⁷ *Ibidem*, p. 380.

²¹⁸ *Ibidem*. Peisagismul era unul din principalele atuuri ale discursului localist, deoarece izbutea să dea unui vestigiu, nu foarte original, nota pitorească pe care o conferă în aceste situații geografia zonei și cadrul natural.

²¹⁹ De aceeași opinie era și Nicolae Iorga, „Portul popular românesc”, în *Neamul românesc literar*, București, anul V, nr. 31-32, 19 august 1912, p. 481-497.

ci și din particularismele zonale care păreau să fi contribuit la autenticitatea cu care erau creditate.

Un sinonim pentru trecut: provincia

Criticile lui Alexandru Tzigara-Samurcaș ne îndeamnă să privim mai atent fenomenul localismului muzeal, pentru a nu-l idealiza, reconstituindu-l cu luminile și umbrele sale. Ce se întâmplase în Iași, ne spun mai deslușit documentele de arhivă. De exemplu, Muzeul Societății de Medici și Naturaliști din Iași ilustrează, prin inventarul, prin preocupările membrilor și prin imaginea pe care o avea în societate incoerența epistemică a *display*-ului obiectual și absența unei departajări a exponatelor după domeniile de interes ce se afirmă la începutul secolului XX. În ultimele două decenii ale secolului XIX, muzeul primea de pretutindeni monede, oase de presupuși dinozauri și ființe cu anomalii din naștere, semănând mai mult cu un cabinet de curiozități decât cu un așezământ specializat de tip occidental²²⁰. Așa că, la 12 ianuarie 1895, inginerul Victor Antipa se pune la dispoziția Societății de Medici și Naturaliști, oferindu-se să-i ordoneze măcar colecția mineralogică, după noile criterii, contextualizante:

„Subsemnatul vizitând muzeul, în special secțiunea mineralogică, am fost surprins de modul de clasificare atât a mineralelor cât și a rocilor care compune colecțiunea, a inscripțiunilor care sunt cea mai mare parte în limba germană, precum și de mineralele, de rocele și piesele fosile din țara

²²⁰ Dacă urmărim discrepanțele dintre muzeele locale și cele centrale, situația din România suportă totuși comparații cu aceea din Franța, unde așezămintele pariziene aveau un personal calificat, pregătit la École du Louvre: instituție creată prin decret la 24 ianuarie 1882. În muzeele provinciale de la aceeași dată, amatorismul preva, în sensul că o treime dintre conservatori aveau mai mult de 60 de ani. Marea lor majoritate exercitaseră până atunci cu totul alte meserii, activitatea din muzeu fiind mai degrabă patriotică decât științifică; activau ca gardieni și nu conservatori cu pregătire specială. Statutul lor era clarificat abia prin legea din 24 iulie 1910, care punea capăt autonomiei muzeelor locale – până atunci dependente doar de primării – trecându-le sub controlul direct al capitalei. Multă vreme, ele se bucuraseră de o autonomie situațională și nu legală, izvorâtă din absența unor reglementări precise. Rolul informal al bătrânilor conservatori lua însă sfârșit, noua generație devenind responsabilă de toată gestiunea trecută în inventarele micilor muzee (Chantal Georgel, „Les conservateurs des musées des départements au XIXe siècle: qui sont-ils? Une enquête en cours”, în Philippe Poirrier (sous la direction de), în *Les collectivités locales et la culture. Les formes de l'institutionnalisation, XIXe-XXe siècles*, Paris, La Documentation française/Fondation Maison des Sciences de l'Homme, 2002, p. 244-247, 248-252).

noastră care nu indică prin nimic că ar fi determinate și nici localitatea de unde sunt. Ca unul ce m-am ocupat în special cu studii geologice și mineralogice, vin prin prezenta a mă oferi de a aranja, determina și clasifica în mod rațional după baze și sistem de cristalizare, atât mineralele pe clase în ordine de teren, cât și rocele pe specii și epoci de formațiune, cu etichete respective purtând denumirea atât științifică cât și cele obișnuite în limbele română, franceză și germană, clasa din care face parte, localitatea streină și din țara unde se găsesc etc.; astfel ca cineva numai din o simplă inspecțiune să-și poată da cu ușurință seamă de ce vede servindu-i cu folos și ca piesă de studiu”²²¹.

Despre filosofia biologică-istorică ce justificase până atunci aranjarea obiectelor în muzeu nu avem decât o succintă aluzie, dintr-un raport al custodelui Martin Kieser²²². El demisionase la 12 noiembrie 1890, dar retragerea din post nu i-a fost acceptată decât la 28 noiembrie același an. În raportul său către ședința extraordinară a Societății, din 4 februarie 1891, Kieser „scăpa” un amănunt prețios despre concepția muzeală a așezământului ieșean: „Având necesitate la preparațiunile mele pentru clasificarea animalelor, de cărți, am luat din Biblioteca Societății următoarele cărți: 5 vol. Cuvier și 1 vol. Chr. Klener, pe care am onoare a le restitui”. Din relatarea fostului custode deducem că lucrările zoologului și paleontologului Georges Cuvier (1769-1832) legitimaseră stilul de

²²¹ Arhivele Naționale Iași, fond Societatea de Medici și Naturaliști, mapa VII, dosar 67/1895, f. 11 r. Un adevărat carnaval de obiecte, provenind din toate continentele și regnurile, trăda o fascinație inocentă și nevizată a ieșenilor față de tot ce ieșea din ordinea existenței curente; altfel spus, o etnografie exotizantă certifica neconstituirea unor domenii mai specializate ale cunoașterii, istoria Pământului și a omului, antropologia și zoologia suprapunându-se. La 7 mai 1889, o scrisoare de la muzeul din Bordeaux către muzeul ieșean de naturale părea că spune totul despre stadiul instituției noastre și despre sferile ei de interes: „Il nous est aussi annoncé des antiquités, fétiches, armes, outils et ustensiles malgaches. [...] Il nous sera possible, si vous le désirez, de vous procurer des squelettes humains, anciens et contemporains, de races malgaches. [...] Nous attendons, également de Madagascar, des peux d’oiseaux très soigneusement traitées. Des peaux des mammifères, singes, carnassiers, rongeurs. Des reptiles, insectes, coquillages. Des spécimens de végétaux et minéralogie” (idem, dosar 61/1889, f. 10 r.).

²²² Martin Kieser a lucrat ca preparator al muzeului din 1860, deci trei decenii. Deși acest muzeu era denumit Cabinetul Elefantului, datorită faimosului exponat achiziționat de Mihail Sturdza, abia venirea lui Kieser pune capăt unui episod tragi-comic, preparatorul găsimd pielea pachidermului pe acoperișul unei case din mahalaua Ciurchi (Vezi, *Societatea medico-naturalistă și muzeul istorico-natural din Iași. 1830-1919. Documente, scripte și amintiri culese și comentate de N.A. Bogdan*, Iași, Tipografia Națională, 1919, p. 38, 122).

expunere. Or, din opera francezului, oamenii de știință de la sfârșitul secolului XIX nu mai rețineau decât o tentativă de a clasifica animalele pe „încrângături”²²³. În rest, Cuvier fusese un antievolutionist convins, el ripostând acestei teorii cu o ipoteză catastrofistă despre istoria Pământului. Odată ce pășim în secolul următor, în afara păsărilor împușcate de custode, alte achiziții deosebite nu se mai fac. Ceea ce se schimbă sunt preocupările membrilor Societății, care își translează interesul de la științele naturale și numismatică spre medicină și igienă²²⁴. Participările la congresele internaționale și schimburile de publicații cu alte țări nu modifică însă percepția pe care contemporanii o aveau despre această instituție. Fiind un loc al memoriei, legat de amintirea alegerii lui Cuza ca domn al Moldovei, instituția la care ne referim trecea, în ochii tuturor, drept *muzeu de istorie*. Congrese de știință, expoziții și aniversări din 1903, 1906, 1909 și 1912 dovedesc cu prisosință acest lucru: din întregul inventar pe care muzeul îl avea, piesele solicitate, invariabil, erau acelea care evocau personalitatea fostului domnitor al Principatelor Unite.

Indiferent de temele puse în dezbatere cu prilejul conclavurilor de acest fel, expozițiile aferente de la începutul secolului XX trebuiau să atragă publicul și spre realizările tehnicii, științelor exacte, medicinei. Nediferențierea câmpurilor de cercetare și conservarea aceluiași metode de reprezentare în societate atrăgea, finalmente, un deznodământ logic, grăbit cumva de succesul muzeului bucureștean²²⁵. Raportat la hologramele lui Antipa, care așezau exponatele în habitatul lor cvasi-natural, designul bietului Kieser nu denota incultură, ci o concepție neadusă la zi²²⁶. Inovațiile

²²³ Arhivele Naționale Iași, fond Societatea de Medici și Naturaliști, mapa VIII, dosar 63/1891, f. 1.

²²⁴ Idem, dosar 90/1915, f. 50-58. Predomină subiectele medicale, cele de biologie fiind rare.

²²⁵ În comparație cu infinitatea obiectelor confecționate de om de-a lungul secolelor, exponatele de factură geologică, botanică sau zoologică aveau mai multe șanse de sistematizare. Astfel ne explică de ce muzeul de istorie naturală din București, condus din 1864 de Carol Ferrerati, avea „presă bună” de timpuriu: „În afară de cantitate, Parisul nu are nimic mai elegant, mai proaspăt și mai bine întreținut decât acest mic muzeu în care ochii și spiritul se pot odihni cu plăcere” (Ulysse de Marsillac, *Bucureștiul în veacul al XIX-lea*, traducere de Elena Rădulescu, București, Editura Meridiane, 1999, p. 186). Referirile la Muzeul Național de Antichități sunt mai curând descriptive decât elogiative.

²²⁶ Antipa își apăra concepția muzeală invocând exemplul muzeului biologic „din Stockholm (în Skansen), în care se expune foarte frumos fauna Suediei într-o mare diorama, arătându-se prin picture, cari formează fundul dioramei, mediul natural în cari trăiesc animalele” (Grigore Antipa, *Muzeul de Istorie Naturală din București*, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1918, f.a., p. 8). Tot Antipa își cuantifica și succesul: „[...] într-o singură Duminecă

particulare nu se perpetuau în timp, luând chipul unor îndrăzneli de moment, mânate de mult entuziasm și prea puțină instituționalizare. Cu toate retardările, impulsurile melioriste nu lipseau, însă veneau dinspre București. Un manifest al lui C.I. Istrati încuraja pasiunea colecționării civice, deschisă marelui public; din el se desprindea firesc o ideologie a donației, care transforma donatorul într-un fel de ctitor, eroizând totodată actul donării și persoana căruia îi aparținuseră cândva obiectele dăruite. Bunăoară, la 28 iunie 1903, pe adresa Muzeului de Științe Naturale din Iași venea o invitația de la C.I. Istrati, în contextul celui de-al doilea congres al Asociațiunii Române „pentru înaintarea și răspândirea științelor”²²⁷. Evenimentul programat să aibă loc între 21 și 25 septembrie presupunea și o expoziție ce trebuia să dureze până pe 19 octombrie 1903²²⁸. Deși atenția toată trebuia să se îndrepte către progresele tehnicii și științelor, nu putem să nu remarcăm accentul pus pe asocierea trecutului cu prezentul, cel dintâi făcând publicitate celui din urmă:

„Secția X. Colecțiuni particulare

Aceasta este o secțiune numai pentru Expoziție, tinzând a da un loc de onoare particularilor, cari cu multe greutate și sacrificii se ocupă cu cestiuni științifice și cu colectarea obiectelor ce studiază. Din fericire, în țară sunt mai multe persoane cari au promis concursul lor.

Secția XI. Cărți didactice

am ajuns o dată a avea 15.200 vizitatori, ceea ce pentru un oraș relativ mic, ca Bucureștii (350.000 locuitori), este desigur foarte mult” (*ibidem*, p. 15).

²²⁷ Arhivele Naționale Iași, fond Societatea de Medici și Naturaliști, mapa VIII, dosar 75/1903, f. 61 r. Iată mărturia lui Constantin Kirițescu, implicat în aceste manifestări: „Pe vremea începuturilor mele – în preajma anului 1900 – nu exista la București nici o formațiune a naturaliștilor. [...] Golul existent a fost oarecum umplut prin înființarea «Societății de Științe din România», din inițiativa doctorului Istrati, prin fuziunea societăților de chimie, fizică și matematici, la care se adăugase Cenușăreasa societății, secțiunea de științe naturale. Ședințele de comunicări se țineau o dată pe lună în sala de cursuri a laboratorului de fizică al profesorului Dumitru Negreanu, în aripa dreaptă a Universității, peste drum de statuia lui Ion Heliade Rădulescu. Din cauza specializării prea mari a comunicărilor, majoritatea auditoriului, compus din oameni de altă specialitate, nu le puteau urmări cu interes. [...] Atât de proeminentă era personalitatea lui Istrati și atât de mult se identificase acest om cu Societatea de Științe, încât nu se vorbea despre ea decât ca despre «Societatea lui Istrati»” (Constantin Kirițescu, *op. cit.*, p. 124). Probabil că acest fragment nu e chiar inocent, Kirițescu schițând prin el o antiteză cu succesul social de care aveau să se bucure Grigore Antipa și adepții săi.

²²⁸ Arhivele Naționale Iași, fond Societatea de Medici și Naturaliști, mapa VIII, dosar 75/1903, f. 61 r.

Această secțiune va putea funcționa și ca secțiune a Congresului. Se vor expune în ea toate cărțile ce au fost întrebuințate în școalele noastre, cel puțin de la 1864, de când datează prima lege a învățământului în România și până în prezent.

*Secț. XII. Secțiunea retrospectivă, relativă la dezvoltarea noastră culturală și cu deosebire pe terenul științific*²²⁹

În această secțiune se vor expune cărțile cu orice caracter până la 1859 și numai cu caracter științific, de la această dată și până în prezent. Scopul acestei secțiuni este de a întreține cultul trecutului și sentimentul de respect pentru tot ce ne-au lăsat predecesorii noștri. Sperăm că în acest chip dorința de a colecționa se va naște la numeroase persoane și că astfel vor fi scăpate de distrugere numeroase obiecte, scumpe nouă și cari pentru moment se pierd nesciind a li se da valoarea ce au. Sunt încunoștințați descendenții sau orice persoane cari au în posesiunea lor: memorii, manuscrite, note, note de curs, cărți, epistole, autobiografii, portrete sau orice autografe ale persoanelor cari au jucat un rol hotărâtor în dezvoltarea noastră culturală, de a binevoi să ia parte largă la organizarea acestei secțiuni. Nu avem decât a reaminti pe Petrache Poenaru, Gh. Asaki, Eliade și până la Alecsandri, Bacaloglu, Brândză, Kogălniceanu, Cobălcescu, Davila și Obedenaru, ca să se vadă cât sunt de numeroși acei ce au dreptul la recunoștința noastră [...]"²³⁰.

Dintr-un proces verbal, datat 11 iulie 1903, știm lista obiectelor trimise la cererea lui Istrati, iar componența ei nu ne surprinde. Societatea de Medici și Naturaliști propunea niște lucruri care îi consolidau imaginea deja consacrată, aceea de mausoleu, nu de panoramă a dezvoltării științelor: o fotografie a lui Cuza, uniforma lui de domn, urna în care fusese votat la 5 ianuarie 1859, fotografia lui Iacob Czihak, statutele Societății. Mult mai elocvent pentru imaginea de sine a muzeului ieșean este referatul către comisarul expoziției jubiliare din 1906, inevitabilul C.I. Istrati; cuprindea lista de obiecte care, la 25 februarie 1907, făcuseră deja cale îtoarsă la Iași²³¹. Ca răspuns la o adresă expedită de organizatorii bucureșteni în mai 1906²³², ieșenii cedau vremelnice ceea ce aveau mai de preț „pe răspunderea și cheltuiala Dv., obiectele notate pe contrapagini, pentru a fi expuse tot

²²⁹ *Ibidem*, p. 62 v.

²³⁰ *Ibidem*, f. 64 r.

²³¹ Arhivele Naționale Iași, fond Societatea de Medici și Naturaliști, mapa IX, dosar 80/1907, f. 33 r.-v., 45 r. Așa este legat dosarul.

²³² *Idem*, dosar 77/1905, f. 53.

timpul cât va dura Expoziția Națională din București, 1906²³³. Redăm întocmai inventarul:

„I. *Hainele, uniformă de Colonel ale lui Alex. I. Cuza, cuprinzând:*

- 1) Una tunică bleumarin cu peptar roș
- 2) Una pereche pantaloni bleumarin cu lampaș roș
- 3) Una cartușieră de cavalerie, de argint
- 4) Eguilettele de la piept de argint
- 5) Una pereche epoleți de argint, cu câte o stea
- 6) Un centuron de fir cu pafta de aur
- 7) Un coif de cavalerie, de piele și argint, fără penaj

II. *Hainele domnești ale lui Alex. I. Cuza Vodă cuprinzând:*

- 1) Una tunică completă, căptușită cu mătasă crême, cu epoleție de aur, garnitura de nasturi completă, nasturii de aur și cu marca țerei
- 2) Una pereche pantaloni, bine conservați cu 2 lampasuri de aur
- 3) Un centuron de fir, cu pafta de aur cu marca țerei
- 4) Un penaj pentru chipiu, alb și cu mănunchi de aur
- 5) Un sceptor de argint aurit
- 6) Una sabie domnească, de oțel, ascuțită cu mâner de fildeș, cu canaf de fir, teaca de argint aurită, având lipsă o verigă și fiind desprinsă în 2 locuri.

III. *Una șea Domnească, tot a lui Al. I. Cuza Vodă compusă din:*

- 1) Șeua propriu-zisă, de catifea roșie, scările de alamă, curelele de la scări bune
- 2) Arșeaua de piele fină, bine conservată
- 3) Coburii [cu tocurele la vârf aurite – cuvinte scrise cu creionul]
- 4) Valtrapul roș, cu 2 bordiuri de fir de aur și având în 2 colțuri marca țării brodată cu fir de aur
- 5) Frâul cu muștiuc și zăbăluță de oțel, cu 2 perechi de dirlogi, una de piele și una de fier
- 6) O curea de la pieptul calului (pieptar)
- 7) O curea ce se pune sub coada calului
- 8) Un calapod schelet pentru șa [rând tăiat]²³⁴.

IV. Fotoliul de Președinție al lui Al.I. Cuza de la Tribunalul Covurlui 1855

²³³ Idem, dosar 80/1907, f. 33 r.

²³⁴ *Ibidem*, f. 33 v.

V. Urna de alegere a Societății Medico-Istorico-Naturală care a servit la alegere lui Al.I. Cuza ca Domn

VI. Una lacată vechie, în bună stare, de origine de la Mănăstirea Secu

VII. Îmbrăcămintă și coif de zale găsite la Gâdinti

[scris cu creionul:

Cutia cu cărți

Portretul lui Cuza în oloi cu rama bronzată

Cziha, întemeietorul Societății tot în oloi și cu rama bronzată auriu

Primit astăzi 25 februarie toate obiectele mai sus specificate, afară de coiful de zale (găsit la Gâdinti)

25.11.1907, G. Botez]²³⁵

În 1906, când se omagiau cele patru decenii de domnie ale lui Carol I, Iașul era mai racordat la problema inaugurării statuii lui Vasile Alecsandri; dar mai ales, atenție, *la comemorarea, printr-o medalie de aur, argint și bronz, a celor patru decenii de la detronarea lui Cuza*²³⁶. Era o lume care emitea multe obiecte adiționale, cu caracter de recompensă ori admonestare simbolică. De aceea, cererea expresă venită de la București – pentru toate obiectele ce aminteau de fostul domnitor – ne indică o anume atenție pentru susceptibilitățile locale. Ele vor intra cu adevărat în scenă trei ani mai târziu, când împlinirea unei jumătăți de veac de la Unire tindea să capete accente localiste și moldoveniste mai virulente. Încă din 1908, Petru Poni și C.I. Istrati lansau un alt apel referitor la congresul *Asociațiunii Române pentru Înaintarea și Răspândirea Științelor*. Neuitând să precizeze că respectivul for se născuse la Iași, în 1902, cei doi semnatari fixau întrunirea din 1909 tocmai la Focșani: oraș care ar fi trebuit să întruchipeze, geografic și administrativ, unirea celor două Principate: „Un Congres de această natură și care se ține la 50 de ani de la un fapt istoric, atât de hotărâtor pentru neamul românesc, trebuie să fie un fel de examen public, dovada ce trebuie să facem despre bunul nostru mers și despre cele ce trebuie să urmeze pe viitor”²³⁷. Se dorea un bilanț scientist dar și revendicativ, de parcă anii adunați de atunci înapoi nu făcuseră decât să multiplice premisele create la 1859. Trecerea timpului fiind socotită în numărul de reușite ce descindeau din acel fapt memorabil, se ridica problema unei recunoașteri mai explicite a rolului jucat de oamenii de la nord de Milcov:

²³⁵ *Ibidem*, f. 45 r.

²³⁶ *Idem*, dosar 77/1905, f. 26.

²³⁷ *Idem*, dosar 80/1907, f. 45 r.

„La anul, în toamna anului 1909, se va ține viitorul congres, în orașul Focșani, între 20-25 Septembrie. De astă dată, orașul Focșani este locul indicat pentru întrunirea lui și acest congres va avea o însemnătate specială deoarece, în 1909, se împlinesc 50 de ani dela unirea țărilor surori: Moldova și Muntenia²³⁸. [...] Comitetul Asociațiunii, conform statutelor aceștia, a hotărât prin un proces verbal următoarele:

«Se decide ca, în această ocaziune, să se facă o *Expoziție locală* [...], să se însărcineze anumite persoane cu ținerea câtorva conferința publice *relative la chestiuni ce interesează mai direct localitatea.*»

«S-a decis de asemenea următoarele, *prevăzute în adresa către autoritățile locale:* [...] să rezervați un loc cam de 100 mp, în partea centrală a construcției, în care va expune, oricine va voi și ori de unde va fi, obiecte relative la acea memorabilă dată: documente, fotografii, autografe sau alte obiecte cari vor putea pune în vedere actul unirii sau comemorarea patrioților ce l-au săvârșit»²³⁹.

Cu ocazia unor asemenea jubilee, marile evenimente erau întoarse la origini; căci la aniversările anuale, faptele memorabile aparțineau mai puțin celor care le produsese și mai mult celor care, peste ani, se bucurau de ele. Cam acesta era rostul jubileelor: istoria era repusă pe hartă în așa fel încât fapte memorabile care, cu timpul, deveniseră ale tuturor, să revină momentan de unde plecaseră; iar națiunea să conștientizeze că parcursul său temporal era jalonat de o multitudine de locuri-emblemă, răspândite pe întreg corpul ei teritorial, provincial.

Dincolo de menajarea feluritelor orgolii, ce am putea deduce din bizareria listelor de obiecte scoase din muzeul naturalistilor? Evident, oricine ar spune că erau inadecvate cu ideologia progresului științific și cu tonul medicalo-tehnicist al expozițiilor de atunci. În muzeul ieșean, *memoria* unui personaj politic domina *istoria* științelor, deși, teoretic, așezământul le era dedicat celor din urmă. Chiar și tehnologia se vindea mai bine dacă arăta că are o istorie a ei, fie că aceasta îi aparținea cu adevărat, fie că premisele îi erau împrumutate din alte serii cauzale. Oricât de modern ar fi fost produsul expus, era bine ca el să aibă puțin trecut: iar dacă nu, măcar să fie însoțit de niște vestigii istorice, a căror respectabilitate socială făcea cumva publicitate noutăților cu care erau alăturate. Până să-și găsească propriile genealogii, științele acceptau diacronia largă a Facerii. Popularitatea de care aceasta se mai bucura, arunca o lumină favorabilă și asupra acelor încercări, mai puțin spectaculoase, de a completa biografia lui *homo sapiens* cu informații ce scăpau treptat de sub tutela istoriilor

²³⁸ *Ibidem*, f. 46 v.

²³⁹ *Ibidem*, f. 83; este o continuare de la fila 46.

cronicărești. Intrau astfel în scenă, cu niște contururi proprii tot mai pronunțate, arheologia, anatomia comparată, botanica, geologia, antropologia, psihologia socială, etnografia.

Momentele 1903, 1906 și 1909 dau un diagnostic exact asupra stadiului în care ne aflam din punct de vedere muzeal. „Civilizarea” dorită de dr. Istrati trebuia să depășească stadiul colectării întâmplătoare, spre a se trece spre acela al colecționării individuale specializate, după alte criterii decât nostalgia, moștenirea prin testament ori pasiunea pentru lucruri vechi. Pentru chimistul Istrati, trecutul nu trebuia să ofere doar o istorie a neamului, ci istoria neamului trebuia să își facă loc în istoria științelor. Iar știința era încă o formă de curiozitate față de orice, exponatele istorice fiind alăturate nonșalant celor biologice: împreună ilustrau prefațarea generală a Pământului și contextualizările succesive pe care natura le oferise istoriei umane.

Paradoxul moldav

Rivalitățile de sorginte colecționistă dintre București și Iași au dobândit o anumită permanență odată cu ceea ce astăzi am numi „mediatizarea” așezării preistorice de la Cucuteni. Cu toate că Nicolae Beldiceanu scrisese²⁴⁰ în 1885 despre cele găsite acolo, grație eforturilor personale, un incident mai degrabă minor alimenta ideea că arheologii bucureșteni îi furau paternitatea descoperirii: „În momentul d’ancheia notița de față cu mirare văd că unele ziare bucureștene anunță că descoperirile arheologice de la Cucuteni s’au făcut de D. Butculescu. Aceasta este o completă eroare, contra căreia suntem siguri că d. Butculescu va fi cel d’ânteiu ca să protesteze. Graba și bună-voința cu care i-am pus la dispozițiune colecțiunea mea, cum și plăcerea deosebită ce am avut propunându-i de a mă însoți la săpături, îi impune aceasta”²⁴¹. Chiar și folcloristul Theodor Burada – cel care doar semnalase fenomenul Cucuteni – susținea în scris că primul cercetător al sitului fusese Beldiceanu și nu Dimitrie Butculescu. Reacțiile nu întârziă să apară, Ioan Nădejde luând atitudine în favoarea savantului moldovean și compătimentându-l pentru „nepoliticoasa colaborare a D-lui Butculescu”²⁴². Și dă cititorilor

²⁴⁰ N. Beldiceanu, „Antichitățile de la Cucuteni”, în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, București, anul III, vol. V, 1885, p. 187-192.

²⁴¹ *Ibidem*, p. 192. Beldiceanu relatează fapte petrecute la 29 mai 1884 și nu în 1885, cum au tot vorbit contemporanii săi, din cauza momentului în care era publicat articolul. Apoi, se cuvine să menționăm că Dimitrie Butculescu credea că artefactele erau tracice, iar Ioan Nădejde susținea originea lor slavă.

²⁴² Ioan Nădejde, „Antichitățile de la Cucuteni”, în *Contemporanul. Revistă științifică și literară*, Iași, anul IV, nr. 15, 1885, p. 589.

amănunțele de rigoare: „Dl Butculescu îndată ce s-a dus de pe aici a publicat prin ziare că a făcut mari descoperiri arheologice la Cucuteni, fără a pomeni măcar despre Dl Beldiceanu și căutând a se făli înaintea lumii. Dl. Beldiceanu publicase o broșură în această privință înainte de a fi început dl Butculescu comunicatele în ziare”²⁴³. Deși litigiul nu căpăta cine știe ce intensitate, după mai bine de 15 ani el stăruia încă în memoria ieșenilor. În 1901, rememorând faptele printr-un fel de revistă a presei, Th. Burada preciza:

„[...] în ziua de 29 Mai 1885, se duce și răposatul Neculai Beldiceanu întovărășit de d. Dimitrie Butculescu să cerceteze acele antichități. Gazetele, atât cele din Iași cât și cele din București, aflând despre aceasta, arată unele pe Neculai Beldiceanu că a fost cel întâi care a vizitat acele antichități, altele pe d. Dimitrie Butculescu; așa, *Liberalul* din 22 iunie 1885 spune că: «d. Beldiceanu a fost cel dintâi care a avut fericita idee de a vizita acea stațiune». Apoi tot *Liberalul* din 28 Iunie ne arată următoarele: «Citim în *Românul*:

O prețioasă descoperire arheologică s-a făcut dăunăzi în România de peste Milcov. Cu ocaziunea lucrării șoselei naționale, de la Târgu Frumos la Hârlău, zice *Națiunea*, lucrătorii săpând pentru a scoate nisip din piscul Cucuteni, ce-i zice și Cetățuia, au dat peste mai multe vase pe care le spărseseră fără milă ori remușcare. Dl D. Butculescu, aflând despre aceasta, se duse îndată în localitate și, după lungi săpături, se descoperi mai multe obiecte preistorice [...]». În același an, d. Beldiceanu [...] ne spune că s-a dus în ziua de 29 Mai 1885(sic!), împreună cu d. Butculescu, care i-a arătat plăcerea de a-l însoți, să vadă antichitățile de la Cucuteni, enumerând și obiectele ce le are în colecția sa provenind din acea localitate”²⁴⁴.

Burada consideră că Beldiceanu este cel care a inaugurat săpăturile de la Cucuteni, cerându-i lui Butculescu să dea o dezmințire, adică să contrazică ziaarele care îl dădeau drept descoperitor²⁴⁵. Despre Cucuteni a publicat ceva și Grigore C. Buțoreanu, dar observațiile personale sunt

²⁴³ *Ibidem*, p. 588. În realitate, pe 29 mai 1884, cei doi pasionați se duseseră la Cucuteni însoțiți de patru lucrători. O parte din obiectele cu care se mândrea Butculescu fuseseră găsite în acea zi, iar o altă parte îi fuseseră dăruite chiar de Nicolae Beldiceanu.

²⁴⁴ Teodor T. Burada, „Antichitățile de la Cucuteni”, în *Arhiva. Organul Societății Științifice și Literare din Iași*, anul XII, nr. 5-6, mai-iunie 1901, p. 275-276.

²⁴⁵ *Ibidem*, 276.

dublate mereu de referirile multiple la Beldiceanu, ca autoritate în domeniu”²⁴⁶.

Cea mai valoroasă evocare a acelor întâmplări este mult mai târzie, din 1921, și îi aparține lui Artur Gorovei. Din ea desprindem informații despre influența anticarismului bucovinean (de influență austriacă) asupra dezvoltării arheologiei ieșene și mai ales despre statutul simbolic al cărturarilor localiști:

„Sucevean de origine, născut în comuna Preutești, unde părinții lui aveau moșie, Beldiceanu a trăit câțva timp în Folticeni, și a fost într’un rând și polițaiu orașului. Mama lui Beldiceanu era prietină cu mama, și țin minte în ce casă a murit bătrâna [...]. Beldiceanu venea adeseori pe la noi. Era, poate, singurul om din județul nostru care cetea. Îmi aduc aminte unele nopți cu lună, când stam cu toții în balcon, și Beldiceanu vorbea despre cer și stele. Erau lucruri pe care eu nu le pricepeam, dar de care mama se interesa mult. Atâta mi-a rămas în minte despre Beldiceanu. Dacă l-am mai văzut de atunci, până la întâlnirea de pe stradele Iașului, nu pot să spun; și mi s-a părut lucru ciudat când omul acela, cu ochi așa de albaștri, m-a oprit, mi-a zis pe nume și m-a invitat la el. Și ciudat îmi pare astăzi, cum am putut eu să știu că acela-i Beldiceanu. M-am dus la el. Când am plecat, după câteva ceasuri, avea un nou prietin: un prietin care mă captivase. [...] Vedea în mine un tânăr cu aplecări spre arheologie, un tovarăș pentru niște studii așa de serbede, care nu prea atrăgeau pe cineva dintre cunoscuții lui. [...] Beldiceanu făcuse explorări în stațiunile preistorice de la Cucuteni, județul Iași, de la Rădășani, din Arinii Băii, și de pe aiurea, în județul Sucevii. [...] Am petrecut ceasuri frumoase ascultându-l. În casa lui Beldiceanu am întâlnit pe Grigore Buțureanu, profesor, care începuse a prinde patimă pentru arheologie, sub influența lui Beldiceanu, care avea o bogată bibliotecă și mania de a-și recruta ciracii. [...] Beldiceanu, ca poet, e puțin cunoscut, deși a scris și lucruri de samă. Ca arheolog, aproape nu e pomenit, deși a desfășurat o muncă de uriaș, cheltuindu-și tot ce câștiga pentru a-și mări colecțiile de antichități și călătorind, pentru a culege, din toate colțurile, inscripții și însemnări. Nu știu cine și când va utiliza imensul material adunat de omul acesta fără de noroc, dacă materialul s-a mai păstrat. Cu o răbdare neînchipuită a decalcat, în curs de ani întregi, sute și mii de inscripții de pe pietre de mormânt, de pe clopote, de pe pisanii de biserici, și a reprodus nenumărate însemnări din cărțile aruncate în podurile bisericilor multor sate din Moldova și din Bucovina. *Munca aceasta nu i-a*

²⁴⁶ Grigore C. Buțureanu, „Notiță asupra săpăturilor și cercetărilor făcute la Cucuteni din comuna Băiceni județul Iași”, în *Arhiva. Organul Societății Științifice și Literare din Iași*, nr. 3, noemvrie-decemvrie 1889, p. 257-271.

fost recunoscută în țară. Pe atunci arheologia românească era monopolul profesorului Tocilescu din București, singurul care era bine răsplătit, și cu onoruri, și cu ordonanțe de plată din fondurile diferitelor ministere. Câte mi-a vorbit, despre aceste «afaceri» Titu Maiorescu, indignat de cele ce se petreceau, și care era în măsură să le cunoască așa de bine! Necunoscut în țară, Beldiceanu era bine apreciat în străinătate. Într-o sară a venit Beldiceanu la mine, vesel ca un copil, și mi-a arătat o scrisoare de la un d. Paul Hutten, student din Guben, care făcea diplomația, dar în același timp se ocupa cu arheologia și urma să fie numit consul în Egipt. [...] În scrisoarea sa, Hutten alături și scrisoarea altei celebrități din Berlin, Voos, către Jentsch [arheolog], prin care-l sfătuiește să cumpere, pentru muzeul din Berlin, colecția lui Beldiceanu. Și Hutten îi face lui Beldiceanu propunerea să-și vândă colecția muzeului din Lipsca, oferindu-i șapte mii de lei. Șapte mii de lei era o avere pentru Beldiceanu, dar el nu se îndura să-i treacă peste graniță bogata lui colecție, pe care încerca să o vândă statului român, dar nu izbutea, pentru că nu era colecția unui bucureștean ca Tocilescu, a căruia lucrare fundamentală, «Dacia înainte de Romani», fusese dovedită un plagiat fără păreche și fără de rușine (s.n. A.M.)»²⁴⁷.

Sub titlul *Muzeu în Iași*, ziarul *Ecoul Moldovei* susținea, încă din 1893, ideea unui muzeu regional, accentele moldoveniste și anticentraliste fiind cât se poate de explicite. Demn de luat în seamă este însă argumentul final, materialul susținând că un muzeu național și sintetic ar fi trebuit să cuprindă exponate create după unirea din 1859, cele dinaintea acestei date revenind provinciei unde fusese produs ori localizat respectivul obiect:

„Ne aducem aminte că era vorba să se restaureze pe lângă Trei-Erarhi și fostul palat al lui Vasile Lupu, ce se află în ograda acestei biserici într-o stare cu totul deplorabilă, și că o dată restaurat să servească de muzeu istoric pentru partea țării de dincoace de Milcov. Fără îndoială că această idee îmbucură mult pe toți cei cari își dau socoteală de însemnătatea ce are pentru o localitate existența unui muzeu și de serviciile ce poate să aducă învățământului. La rândul nostru, aplaudând această idee, am arătat că prin ea se face un act de dreptate pentru capitala Moldovei, fiindcă tot ce se poate găsi prin diferitele localități ale acestei părți a țării, care să aparțină domeniului istoriei și al artei, se cuvine să se păstreze acolo, după cum drept e să se păstreze în București tot ce se poate afla în partea de dincolo de Milcov. Realizarea unei asemenea idei însă pare că s-a îndepărtat pentru totdeauna, fiindcă pe de o parte restaurarea palatului lui Vasile Lupu, după

²⁴⁷ Artur Gorovei, „Din alte vremuri (Amintiri literare: Cercul Literar din Iași)”, în *Viața Românească*, anul XIII, nr. 6, iunie 1921, p. 353-357.

cum se văd lucrurile, va întârzia încă multă vreme, dacă nu cumva s-a și renunțat deja la o asemenea cheltuială, iar pe de o altă parte, toate dispozițiile Ministerului Cultelor sunt pentru concentrarea în capitală a tuturor antichităților aflate, fie inscripțiuni, odoare, monete etc. Dovadă despre aceasta ne-a dat-o chiar mai dăunăzi circulara ministerială adresată tuturor prefecturilor și comunelor urbane, prin care pune în vedere paza legii privitoare la această chestiune, și ne-a mai dat-o, dispozițiunea luată de a se transporta la București antichitățile ca statuete, vase și alte lucruri, descoperite zilele trecute în jud. Tutova cu ocazia unor săpături, și despre care se spune că ar aparține artei romane. Nu vrem să știm ca ce fel de aprecieri ni se vor mai face, rădicând și această chestiune, care după noi este de o mare însemnătate din punctul de vedere cultural și național, pentru această parte a țării, dar vrem ca *înființarea în Iași a unui muzeu istoric să se îndeplinească cât mai curând* și în care să se așeze toate odoarele, toate bogățiile ce amintesc trecutul țării Moldovei, smulse cu o adevărată barbarie de prin monăstiri, și alte așezăminte ale ei, ca să fie duse la București. Se poate ca muzeul din capitala să fie *Național* ori al *României*, însă această denumire ar meritat-o numai atunci când ar cuprinde obiecte care să nu dateze decât de la 1859 încoace. Toate acelea care se urcă peste această dată, aparțin țărilor în care s-au găsit și pentru aceasta susținem că e bine și drept ca, fiecare din aceste două țări surori, să-și aibă muzeele lor, după cum își au istoria lor deosebită, până în ziua când s-a efectuat Unirea²⁴⁸.

Peste o săptămână, *Ecoul Moldovei* relua chestiunea, în articolul *Încă un exemplu*. Ideea unui muzeu regional părănd una stringentă, dar mai curând ca revanșă simbolică decât ca necesitate identitară:

„Am vorbit în numărul trecut despre datoria ce o are guvernul ca să înființeze cât mai curând *un muzeu istoric în Iași*. Cu acea ocaziune ne-am exprimat că este folositor pentru cultura poporului de acolo și omnesc din punctul de vedere al dreptății ca, tot ce s-a găsit și se găsește încă în Moldova, vrednic de păstrat pentru vechimea și interesul istoric și artistic, să fie adus și așezat în muzeul din Iași, după cum cu dreptate este a se aduna și ținea în cel din București, tot ce s-a găsit și se va găsi în Muntenia. Prin asemenea procedare se înțelege că s-ar satisface interesele culturale ale ambelor părți a țării și în acelaș timp ar fi o dovadă că cel puțin în o chestiune ca aceasta s-au pus frații stavilă egoismului mare de care sunt dominați și ne lasă să avem mângâerea de a ști că măcar vechiturile, mai mult sau mai puțin legate de istoria acestei părți a țării și care sunt și o

²⁴⁸ *Ecoul Moldovei*, anul III, nr. 6, joi, 19 august 1893, p. 1.

mărturie a stărilor de cultură prin care a trecut, tot se mai păstrează pe pământul ei. Așa s-ar cuveni să fie și la aceasta ar fi trebui să se gândească demult guvernele, pentru a nu pune ghimpele neîncrederei în legăturile tovarășiei până și cu chestiuni privitoare la cultura și la amintirea despre trecutul neamului moldovenesc. Dacă s-a făcut unitatea Italiei, guvernele ei nu s-au gândit și nici că se vor gândi vreodată să ridice și să ducă în capitala regatului muzeele, bibliotecile și galeriile ce se găsesc în diferitele provincii, care odinioară formau atâtea state separate; muzeul și biblioteca din Edinburg n-au fost transportate la Londra, după supunerea Scoției și nici chiar în centralizătoarea Franță nu vedem pomenit nicăiri și de nimeni ca să se fi atins guvernele de bibliotecile ori muzeele aflătoare în atâtea orașe ale sale, spre a le duce la Paris. La noi însă, au fost oameni la guvern cari au gândit să îmbogățască Bucureștii cu galeria de tablouri ce o avem în Iași; au fost oameni atât de prielnici acestei părți a țării, că i-au devastat monăstirile și bisericile de tot ce aveau mai de samă, spre a înpodobi rafturile muzeului din capitală. Actualul ministru al învățământului [Take Ionescu] a dispus să se facă danie facultății de teologie o jumătate din biblioteca Episcopiei de Huși, sub cuvânt că ar aparține seminarului pe care l-a desființat. Dar acea bibliotecă, având ori neavând vreo valoare oarecare, este a eparhiei și ca atare nimeni nu are dreptul a se atinge de dânsa și dl ministru al învățământului săvârșește un act arbitrar dispunând spârcurirea în folosul facultății de teologie. Notând și acest fapt, contra căruia mărturisim că ne prinde mirarea cum de nu protestează Hușenii cu episcopul în frunte, nu ne putem ascunde întristarea ce ne cuprinde văzând spiritul de acaparare și de concentrare dincolo de Milcov a tot ce se găsește în Moldova; că în loc să slăbească, el se afirmă și mai mult pentru cuvântul că suntem uniți, ca și cum unirea implică secătuirea și pustierea Moldovei în folosul Valahiei”²⁴⁹.

Evident, un muzeu *regional* care să pună sub ochi evoluția de secole a unei provincii și mai ales specificul ei nu era ușor de întocmit în 1893. Bazându-se pe descoperiri aleatorii care doar metaforizau trecutul unei așezări, fără pretenția de a-l reface din punct de vedere cronologic și tematic, muzeele *locale* au avut mai multe șanse de reușită la început de secol XX. Lipsite însă de suport logistic și financiar, nu erau capabile să achiziționeze sistematic obiectele colecționarilor din zonă. Muzeele locale ori regionale s-au afirmat aici mai întâi ca deziderate, apoi s-au consolidat ideatic printr-o suită de succese și înfrângeri în concurența cu Bucureștii. De exemplu, ca replică la colecția de reproduceri a lui Alexandru Odobescu, în octombrie 1907, Teohari Antonescu îi cerea decanului Facultății de Litere din Iași, A.D. Xenopol, să intervină pentru a obține 20.000 de lei, necesari

²⁴⁹ Idem, nr. 7, joi, 26 august 1893, p. 1.

unui muzeu cu mlaaje după sculpturi antice. Răspunsul a întârziat atât de mult încât inițiatorul se stingea din viață la nici trei ani după demersul său²⁵⁰.

Iar adversarul lui Antonescu, George Murnu, succesorul lui Grigore Tocilescu la conducerea Muzeului Național de Antichități din București, ne relevă, pe fundalul disputei pentru obiectele preistorice de la Cucuteni, sensibilitățile și tendințele momentului. O chestiune administrativă, împachetarea artefactelor spre a fi expediate, cu împrumut, la Berlin, trebuia folosită aidoma expoziției jubiliare din 1906, ca pretext de a nu le mai restitui provinciei. Cum muzeul bucureștean mai avea niște mostre preistorice din aceeași epocă, părea mai normal ca și celelalte să fie aduse în capitală, ca să întregească respectiva specie de exponate. Varianta inversă – trimiterea obiectelor deținute de instituția lui Murnu la locul de proveniență – nu avea încă o legitimare academică suficientă. Evident, melanjul de epistemă și ideologie dă farmec polemicii, la 28 iulie 1910 Murnu scriind lui Spiru Haret, ministrul Instrucțiunii în guvernul Ion I.C. Brătianu, că:

„obiectele preistorice de la Cucuteni destinate după aprobarea Dv., ca să fie împrumutate Muzeului etnografic din Berlin, nu stau la dispozițiunea noastră spre a putea îndeplini sarcina ce ați binevoit a-mi încredința. Ele, pe cât am aflat, aparțin muzeului Universității din Iași, unde au fost depuse de pe când trăia răposatul prof. Teohari Antonescu. În consecință, cred că acestei Universități, care-i stăpâna acestor obiecte, îi revine și sarcina să îngrijească de împachetarea și expedierea lor. *Dacă Dvoastră țineți ca aceasta s-o fac eu, sunt la ordinele Dvoastre. De dorit ar fi însă, în acest caz, ca mijlocirea mea să fie justificată printr-o măsură prealabilă, dispunând bunăoară ca importanta colecție de la Iași să treacă în posesia muzeului nostru.* Socotesc că aceasta ar fi o măsură dreaptă, atât pentru că ea ar întregi colecția noastră – căci avem și noi aici o parte din obiectele descoperite anterior la Cucuteni, care nu sunt cuprinse în lista dată din Berlin –, cât și fiindcă, după părerea subsemnatului, *e mai bine să avem un mare și bine asortat muzeu central în care să concentrăm toate descoperirile mai însemnate din țară, decât să împrăștiem colecția noastră în diferite muzee provinciale sărace, rău îngrijite și inaccesibile, luând astfel Instituției noastre, pentru multă vreme, puțința de a ajunge la importanța și proporțiile dorite*”²⁵¹.

²⁵⁰ Dumitru Ivănescu, „Pagini din trecutul muzeografiei ieșene”, în *Cercetări istorice*, serie nouă, III, 1972, p. 22.

²⁵¹ Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București, D 16: 1910, mapa 47, f. 443.

Argumentele lui Murnu erau doar un construct retoric de circumstanță²⁵², deoarece, într-un caz similar, acela al constituirii unui muzeu local la Adamclisi, cu piese dificil de transportat în altă parte, George Murnu pretindea exact contrariul; și anume, că respectivul așezământ putea fi un factor de prosperitate regională²⁵³. În relația cu Iașii persistă însă o animozitate constantă, soldată cu eșecul temporar al negocierilor. Relatând vizita sa în Moldova, unde discutase cu rectorul Gh. Bogdan, Murnu concluziona: „Facultatea de Litere din Iași, geloasă de prețioasa posesiune și temându-se nu cumva împrumutarea acesteia să nu însemneze înstrăinarea ei pe veci, s-a preferit să-și păstreze colecția, fără însă a refuza învățaților străini studiul și cercetarea ei de aproape”²⁵⁴. Opoziția rectorului Bogdan avea logica ei, noi regăsind-o, oarecum obiectivată, în spusele lui Alexandru Tzigara-Samurçaș, din mai 1910: „Capitala Moldovei, deși posedă numeroase și interesante specimene din stațiunea preistorică de la Cucuteni, nu are încă un muzeu de artă propriu-zisă, în afară de colecțiile răzlețite în Muzeul Societății de Științe și câteva obiecte rătăcite în galeria de tablouri de la Școala de Arte Frumoase. Făcându-se un discernământ mai rațional, sunt convins că s-ar putea alcătui cu înlesnire la Iași un muzeu foarte frumos, mai ales cu tezaurele splendide ce sunt ascunse în capela metropolitană”²⁵⁵. De altfel, abia în 1916 se inaugura muzeul Universității

²⁵² Ostilitatea lui Murnu, pentru scurtă vreme director al Muzeului Național de Antichități, nu era deloc gratuită când venea vorba despre Iași. Rivalitatea dintre Teohari Antonescu și George Murnu era celebră în epocă, ea fiind apoi instrumentată de alți adversari ai celui din urmă, după ce arheologul ieșean decedase (11 ianuarie 1910). Edificatoare ni se pare publicarea necrologului lui Teohari Antonescu (p. 97-98) dimpreună cu ultimul manuscris trimis *Convorbirilor Literare*: un referat în care profesorul ieșean îl desființa pe George Murnu, aspirant și el la o catedră universitară. Materialul era publicat, spune redacția, „ca un omagiu adus memoriei lui Teohari Antonescu”. Iar noi nu redăm decât fragmentul introductiv: „Lucrările d-lui Murnu sunt: 1) lipsite de originalitate, 2) pline de greșeli de fapte și judecăți, un semn vădit că d-sa sau nu cunoaște problemele pe care le tratează sau le-a studiat pe jumătate; și în fine 3) reproduce vorbă cu vorbă în lucrările sale cuvintele altor autori, fără a-și da osteneala să-i citeze...” (*Convorbiri Literare*, vol. 1, București, an XLIV, ianuarie 1910, p. 98-99).

²⁵³ Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București, D 16: 1910, mapa 47, f. 472 r.-474 r.

²⁵⁴ *Ibidem*, f. 500 r.

²⁵⁵ Alexandru Tzigara-Samurçaș, *Cultul trecutului...*, p. 379-380. Intervențiile sale cu tentă teoretică și polemică nu sunt chiar puține în acei ani de început ai secolului XX, mai ales că adversari, cum ar fi G.D. Mirea, susțineau că etnografia trebuia subordonată zoologiei, iar obiectele de artă nu-și aveau rostul decât în muzeele de antichități. Apoi, concursul pentru ocuparea Catedrei de arheologie, rămasă vacantă încă de la moartea lui Alexandru Odobescu (1895),

fusese o experiență frustrantă, care îl îndemna să popularizeze terminologia științifică favorabilă lui. Să dăm un citat din presa momentului: „La această catedră s-au prezentat trei candidați: d. Gr. Tocilescu, d. Tzigara-Samurcaș și d. G. Murnu. Cu această ocazie s-a produs între membrii facultății de litere o gravă divergență asupra naturii științei arheologiei însăși. Unii dintre d-nii profesori au declarat că înțeleg prin arheologie istoria artelor în genere, iar alții că înțeleg prin arheologie istoria artei clasice în special. N-a triumfat nici una dintre aceste păreri. D-nii Gr. Tocilescu și G. Murnu, candidați cu lucrări din istoria artei clasice, au întrunit jumătate din numărul voturilor exprimate, pe când celălalt candidat, d. Tzigara, cu lucrări din istoria artei naționale, a întrunit a doua jumătate a voturilor [...]. Știința arheologiei își așteaptă dar definițiunea! Cum suntem în țara surprinderilor, probabil că această definițiune va fi dată de vreun politician ministru” (Vezi, Verax, „Catedra de arheologie de la Universitatea din București”, în *Noua Revistă Română*, vol. 5, nr. 23, duminică 15 martie 1909, p. 353). Cum nici atunci nu se lucra „cu mânuși”, George Murnu fiind acuzat de Teohari Antonescu de plagiat, numărul mare de voturi luat de Samurcaș nu a fost chiar o surpriză. Ca să-și susțină cauza, Tzigara-Samurcaș subliniase mereu că arheologia trebuia înțeleasă doar ca un capitol din istoria generală a artei, criticând școala veche a filologilor, care limitau totul la arta greacă și o studiau ca scop în sine, pe baza unor reproduceri romane. Or, după multitudinea originalelor descoperite între timp, arta greacă nu mai era singurul fenomen notabil; se impunea deci o perspectivă comparativă și istoricizantă: „Ce se înțelege azi prin arheologie”, în *Convorbiri Literare*, București, anul XLII, nr. 9, septembrie, 1908, p. 220-240; idem, „O întâmpinare în chestia arheologiei”, în *Convorbiri Literare*, București, anul XLII, nr. 10, octombrie 1908, p. 395-397; idem, „Evoluarea concepției despre arheologie”, în *Convorbiri Literare*, București, anul XLIII, nr. 5, mai 1909, p. 574-577; idem, „România față de teoriile nouă ale arheologiei preistorice”, în *Viața Românească*, anul V, nr. 10, octombrie, 1910, p. 67-88. Și cum nu stingea niciodată o polemică avantajoasă pentru el, Samurcaș se ocupa îndelungând și de plagiatul lui George Murnu (Vezi, Alexandru Tzigara-Samurcaș, „Răspuns d-lui Murnu”, în *Noua Revistă Română*, vol. 8, nr. 10, duminică 13 iunie 1910, p. 149-151).

Se știe că Muzeul Societății de Medici și Naturaliști din Iași depindea, de la începuturile sale, de bunăvoința puterii politice (*Societatea medico-naturalistă și Muzeul istorico-natural din Iași...*, p. 96-98.). Locuia într-un spațiu închiriat, chiria și achiziționarea multor exponate fiind acoperită de Mihail Sturdza (Vezi, Petronel Zahariuc, „Despre „slujbele făcute patriei”. Vornicul Constantin Sturdza, președinte al Societății de Medici și Naturaliști din Iași”, în *Mihai Dim. Sturdza la 80 de ani. Omagiu*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2014, p. 233-235). Se inaugura o tradiție a asistării politice a muzeelor, care persista și la început de secol XX. O adresă a muzeului respectiv către Ministerul Muncii sublinia, la 27 aprilie 1914, starea deplorabilă în care așezământul ajunsese. „Muzeul de Istorie Naturală, cel mai vechi muzeu din țară și unicul muzeu al Iașilor, a figurat în budgetul Onor Minister al Cultelor și Artelor cu o subvenție anuală de 135.000, pentru întreținere. El se afla în plină reorganizare și reparații când Ministerul Cultelor și Artelor i-a suprimat această subvenție absolut necesară. Muzeul nu are de nicăieri nici un venit

din Copou²⁵⁶. Finalizarea modestului proiect era însă umbrită, chiar la începutul aceluși an, de Vasile Pârvan, care cumpăra, în contul Muzeului

și este frecventat de studenți și de toți elevii școli[lor] din Iași, atât pentru bogata sa colecție de științe naturale, cât și pentru că, în însăși incinta [sa], a avut loc, la 3 Ianuar 1859 alegerea premergătoare a Domnitorului Al. I. Cuza. [...]. Vă rugăm deci, Domnule Ministru, să binevoiți a acorda ajutorul pe care îl veți crede de cuviință acestui muzeu...” (Arhivele Naționale Iași, fond Societatea de Medici și Naturaliști, mapa X, dosar 89/1914, f. 4). Din cele câteva rânduri reies și alte lucruri decât strămtorarea unei instituții de cultură lipsite de suport financiar ieșean. Mai întâi, Muzeul Societății de Medici și Naturaliști se prezenta ca fiind singurul din capitala Moldovei pentru a combate concurența muzeelor incipiente, ce se conturau, cu mari dificultăți, la Golia și la Universitate. Apoi, nu putem să nu remarcăm falsa naivitate a petentului, care știa prea bine că cele mai multe fonduri erau atrase de muzeul de științe naturale din București (1908), atunci un mare succes al epocii. Din punctul de vedere al artei punerii în scenă, toată lumea rezona atunci cu noua estetică teatrală a lui Antoine André (1858-1943), la rândul ei îndatorată naturalismului lui Émile Zola (Simion Alterescu, „Le concept de la mise en scène dans le théâtre roumain à la fin du XIX e siècle”, în *Revue roumaine d'histoire de l'art*, 1, 1964, p. 105). Pe lângă jocul actoricesc eliberat de vechile declamații, Antoine cerea decoratorilor reprezentări cât mai exacte ale cadrului real în care se desfășura acțiunea piesei. Decorul nemaifiind un element pasiv ci un participant la cele petrecute pe scenă, peisajele redade stângaci pe pânză lăsau locul obiectelor reale și cadrului concret de viață (Letizia Gîță, „Spectacolul românesc în primele două decenii ale veacului XX”, în *SCIVA*, seria teatru, muzică, cinematografie, nr. 2/1969, p. 170-171). Iar din montările lui Alexandru Davila, gustul pentru autenticism contextual a trecut și în alte sfere de activitate. Astfel, succesul muzeului lui Grigore Antipa, axat pe diorame „cu fond pictat” și pe expunerea animalelor împăiate cu frânturi din peisajul/habitatul în care trăiau, exercita o presiune și asupra depozitelor de antichități pe care se certau istoricii noștri. După cum precizează Pante Gherghel, Antipa era discipolul lui Ernst Haeckel, fondatorul ecologiei; în virtutea acestei descendențe intelectuale, discipolul român punea accentul pe unitatea biologică a mediului, formată din „asociații și comunități de viață” (Vezi, Pante Gherghel, „Grigore Antipa și Vasile Pârvan – promotorii unei muzeografii științifice în istoria naturală și arheologie”, în *Revista Muzeelor*, 6-7/1990, p. 72-73). În schimb, despre Pârvan, Gherghel spune: „Nereușind să rezolve chestiunea spațiului necesar, deși strădaniile sale au fost necurmăte, Pârvan a imprimat Muzeului [Național de Antichități] mai mult o funcție de cercetare, rolul expozitiv trecând în planul a doilea” (*ibidem*, p. 75).

²⁵⁶ Excepțiile de la regulă au stat la originile multor colecții și muzee regionale. Inițial, ele creau o impresie defavorabilă sau nu trezeau nici o reacție, dar pe durată lungă erau folosite ca precedente ce legitimau înființarea unui muzeu școlar sau municipal. Așa s-a întâmplat în cazul diferitelor colecții locale de obiecte cucuteniene, însușite de oricine își dorise acest lucru. Tocilescu murea însă în septembrie 1909; facilita astfel o „liberalizare” ce contravenea severelor expuneri de motive prin care el susținea, de obicei, exproprierea imediată a artefactelor

descoperite de vreun particular pe domeniul public. Noi reținem doar că unii pasionați nu intrau sub incidența legii, demersul lor, inițial ilegal, constituind un prim pas spre instituționalizarea unor domenii de cercetare cum ar fi preistoria. Dar să dăm cuvântul lui Orest Tafrali, care schița, în 1935, povestea muzeului de antichități din Iași, evocând fapte, în parte reprobabile, consumate în perioada 1909-1916: „De la renumita stațiune Cucuteni-Băiceni, săpată de Beldiceanu, Buțoreanu și Hubert Schmidt, numai un mic număr de obiecte au intrat în posesiunea muzeului. O mare parte s-a împrăștiat. O serie numeroasă s-a trimis încă de la început muzeului de antichități din București, o colecție a răposatului Erbiceanu [?] a fost cumpărată de acel muzeu prin mijlocirea d-lui profesor Andrieșescu, cea mai mare parte însă, rezultatul săpăturilor lui Hubert Schmidt, figurează astăzi în unul din marile muzee ale Berlinului. Ba s-a permis ca însași colecția universității din Iași să se trimită la Berlin lui Hubert Schmidt spre a fi studiată de acesta. La sosirea mea în Iași [1913], am găsit într-o sală a universității o ladă, înapoiată de la Berlin, conținând o colecție de obiecte preistorice de la Cucuteni. Colecția Beldiceanu, aruncată în pivnițele universității, a fost scoasă de mine și adusă în localul muzeului” (p. 3-4). Noi pierderi se înregistraseră și în timpul Primului Război Mondial, din cauză că o parte din obiectele preistorice de mare valoare pleaseră, împreună cu tezaurul României, în Rusia (Orest Tafrali, *Muzeul de Antichități din Iași*, Iași, Institutul de Arte Grafice „N.V. Ștefăniu”, 1935, p. 4). Un ton depreciativ la adresa „pionierilor” arheologiei ieșene persistă la mai toți congenerii lor. Îl vedem și în discuția pe care Teohari Antonescu o avusese cu Petru Poni, la 10 martie 1896, despre Cucuteni. Poni îi spune lui Antonescu: „Păi, d-le A., săpăturile de acolo nici nu cred că are să folosească întru ceva; Beldiceanu mi-a spus că făcuse o învoială cu proprietarul locului să repuie la loc pământul scormonit, încât tot ce s-a făcut a fost făcut, acum acolo nu e nimic de văzut” (Teohari Antonescu, *Jurnal (1893-1908)*, ediție îngrijită de Lucian Nastasă, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2005, p.190). Munca acestor fanfaști de provincie nu era totuși lipsită de orice valoare. Profitându-se de starea materială precară pe care Beldiceanu o avea, Ministerul Instrucțiunii îi cumpăra colecția, la 14 martie 1890, pe o sumă atunci modică: 2.500 de lei din fondul de achiziții pe 1890-1891. Chiar Tocilescu se arătase de acord cu acest sacrificiu bugetar, „rămânând ca la cas de trebuință să se ceară de la Minister un credit suplimentar pentru studierea și publicarea Monumentului de la Adam Klissi” (Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București, D7: 1888-1890, mapa 27, dosarul pe 1890, f. 25). Nu participăm însă la crearea unui mit negativ al lui Tocilescu, recunoscând, prin vocea lui Moses Schwartzfeld, faptul că avea și destule calități: „Din toți, Tocilescu e un cumsecade, deși e slab de înger, sub influența altora. El mă întreabă cu interes despre dta și constat în el un amic mai sincer ca în alții”. Este un fragment dintr-o scrisoare către Moses Gaster, din 16/28 iulie 1889 (Vezi, Moses Gaster, *Memorii. Corespondență*, ediție îngrijită de Victor Eskenasy, București, Editura Hasefer, 1998, p. 331). Tot Schwartzfeld dă detalii despre cazul Beldiceanu, scriindu-i lui Gaster, la 30 noiembrie/12 decembrie 1888, despre criza financiară în care se afla arheologul ieșean. Beldiceanu era dispus să își vândă obiectele cucuteniene cu 10.000 de lei, dar s-ar fi mulțumit și cu 2.000. La finalul epistolei, expeditorul dă și o listă de

Național de Antichități din București, colecția amatorului Grigore Buțureanu, cumva emblematică pentru geneza arheologiei ieșene:

„Proces-verbal
Iași, 26 Ianuarie 1916

Subsemnații, Ana Gr. Buțureanu, din Iași, str. Păcurari nr. 43, proprietara colecției de arheologie preistorică a soțului meu Gr. C. Buțureanu, și d-nii Ioan Andrieșescu, șeful secției de arheologie preistorică a Muzeului Național de Antichități din București, delegat de d-l V. Pârvan, directorul Muzeului, și A.D. Atanasiu, profesor din Iași, membru corespondent al Comisiunii Monumentelor Istorice, întruniți în locuința dnei Ana Buțureanu și constatând întreaga colecție de arheologie preistorică, compusă din 3 lăzi care au fost expuse la Expoziția Generală din 1906, două lăzi diferite și 13 săculețe, cu variate antichități din mai multe localități moldovenești, precum și două volume manuscris privitoare la preistoria în România (unul complet și altul fragment) și un volum de planșe cu deseme, schițe și fotografii, ne-am învoit:

1) Doamna Ana Gr. Buțureanu vinde această colecție de mai sus Muzeului de Antichități din București și cedează manuscrisele până la a lor publicare cu 1.500 (una mie cinci sute) lei.

Doamna Buțureanu își exprimă dorința ca publicarea manuscriselor cu figurile respective sub numele lui Gr. C. Buțureanu să se facă în revista ieșană „Arhiva”, iar originalele după tipărire să-i fie înapoiete.

2) Domnul I. Andrieșescu, din partea Muzeului, acceptă condițiile de mai sus și înmânează suma de 1.500 (una mie cinci sute) lei doamnei Ana Buțureanu, primind colecția pentru Muzeul respectiv.

3) Chitanțele de primirea banilor s-au emis de d-na Buțureanu pe sumele următoare:

500 (cinci sute) lei dela Casa Scoalelor,
500 (cinci sute) lei dela Casa Bisericei și
500 (cinci sute) lei dela Muzeul de Antichități.

Drept care am încheiat acest proces-verbal în dublu exemplar.

Autorizată și de copiii mei personal și cu procura nr. 2021 din oct. 1907

obiecte, 311 în total (*ibidem*, p. 325-328). Totuși, Lelia Nicolescu subliniază că banii primiți de Beldiceanu de la Ministerul Instrucțiunii erau foarte puțini: i se dădeau 2.500 de lei pentru 600 de obiecte, pe când lui Bolliac i se ofereau 3.600 de lei pentru 200 de piese (Vezi, Lelia Nicolescu, *Beldiceni*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2010, p. 36).

[semnături]
 Ana Gr. Buțureanu
 Ion Andrieșescu
 A.D. Atanasiu²⁵⁷.

²⁵⁷ Arhiva Muzeului Național de Antichități, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București, D 22: 1916, f. 241. O confirmare a celor întâmplătoare găsim în raportul Muzeului Național de Antichități pe anul 1915, în fragmentul asumat de Ioan Andrieșescu: „Despre existența acestei colecții știau puține persoane: unii dintre acei ce fuseseră în mai de aproape legături științifice cu răposatul profesor Buțureanu expuseseră la 1906 o parte, cea mai reprezentativă din colecțiile sale, la Expoziția noastră națională. Colecțiile vor fi atras desigur atenția unora și altora, cunoscători sau amatori. Pentru lumea științifică din țară și din străinătate ele au rămas însă cu totul neobservate și nefolosite. Singur d-l C. Moisil le cunoștea mai dinainte și le folosise la pregătirea unei teze de licență, rămasă din nefericire nepublicată. Încercări de achiziție din partea Muzeului de Antichități atunci, ca și dorința proprietarului colecțiilor de a le vinde, au rămas fără rezultat.

De atunci au trecut zece ani. Moartea timpurie a lui Gr. Buțureanu, ca și moartea încă mai înaintea a colegului și colaboratorului său, Neculai Beldiceanu, care, acesta cel dintâi, îi trezise interesul și dragostea pentru antichitățile naționale, face ca o repede uitare să acopere rezultatele cercetărilor lor anevoioase și pline de nenumărate sacrificii. O parte din colecțiile lui Beldiceanu fură cumpărate, încă fiind el în viață, de Muzeul Național de Antichități, o altă parte fu cedată Muzeului Medicilor și Naturaliștilor din Iași. Colecțiile profesorului Buțureanu rămaseră însă complet uitate până acum, în păstrarea soției sale văduve, d-na Ana Buțureanu, care fără a dispune de mijloacele necesare măcar bunei lor întrețineri, trebuia să asiste la ruina treptată a aceia ce era fructul atâtor ostenele și jertfe.

Împreună cu D-l A.D. Atanasiu, profesor la Școala de Arte Frumoase și corespondent al Comisiunii Monumentelor Istorice, Secția Iași, care, în pioasă amintire pentru memoria lui Gr. Buțureanu, cu care a stat în strânse legături personale și culturale, ne-a fost de mare ajutor pentru salvarea acestei colecții, am putut constata cum o seamă dintre obiecte – din fericire, relativ puține – adăpostite din lipsă de spațiu într-o margine de cerdac, în bătaia ploai și a zăpezei, erau amenințate a se sfărâma cu totul și, cu anevoie, le-am cules împreună și clasat, cum s-a putut, după localități, din putregaiul ce le înconjură. Am socotit nimerit a nu tăcea asupra acestui amănunt, față de care păstrătoarea moștenirii arheologice a răposatului Buțureanu nu are nici cea mai mică vină – ca o notă caracteristică, cred, pentru viitor, despre multele și marile greutăți, peste cari încetul cu încetul numai, pas cu pas, are de trecut până la cele dintâi biruinți, un însemnat domeniu de preocupare al științei unei țări” (*Raport asupra activității Muzeului Național de Antichități în cursul anului 1915...*, p. 10-11). În amintirile sale, Nicolae Iorga îl prezenta pe Grigore Buțureanu ca fiind „ocupat, pe lângă tândăleala didactică a școlii lui secundare, cu descoperirile preistorice, neîncurajate de nimeni, de la Cucuteni” (Vezi, Nicolae Iorga, *Orizonturile mele...*, p. 108).

Mai pragmatic, Pârvan folosise înstrăinarea vestigiilor de la Cucuteni drept argument contra localismului ieșean. La 5 octombrie 1915, îi scria ministrului Instrucțiunii, I.G. Duca: „Vă este cunoscut cazul cu antichitățile preistorice de la Cucuteni. Neavând specialiști în țară, s-a acordat voia de săpături și cercetări unui profesor străin, care a descoperit acolo lucruri de o însemnătate capitală; aceste descoperiri ar fi putut să împodobească azi Muzeul nostru iar nu pe cel de la Berlin”²⁵⁸. Situația de la Iași era destul de bine clarificată în documente, însă rivalitățile academice din acea vreme au avut un cuvânt greu de spus în cultivarea neîncrederii în autoritățile universitare din Copou. Ce se întâmplase în realitate? La 13 octombrie 1910, decanul I. Găvănescu îi transmitea lui Huber Schmidt decizia Consiliului Facultății de Litere, format din A.D. Xenopol, P. Râșcanu, A.A. Philippide și I. Bărbulescu²⁵⁹. În total dezacord cu zvonurile vehiculate ulterior, aceștia hotărâseră:

„1) Să se acorde Dlui Dr. H. Schmidt învoirea de a-și alege din colecția de antichități desgropate în anul 1909 la Cucuteni, acele obiecte care i s-ar părea necesare studiilor sale; 2) Alegerea se va face de Dsa în prezența Dlui Dascălu și a reprezentanților facultății, dnii profesori A.D. Xenopol și Oct. Erbiceanu, suplinitorul catedrei de arheologie; 3) Obiectele alese se vor inventaria, fotografia și măsura, trecându-se într-un inventar amănunțit și arătându-se toate indicațiunile caracteristice ale lor; 4) Ele vor fi așezate apoi în lăzi pecetluite de Dr. Schmidt și de reprezentanții facultății; 5) Inventariul se face în dublu exemplar, semnat de toți membrii comisiunii, care a luat parte la alegerea obiectelor; 6) Pentru împrumutarea acestor obiecte spre a a fi studiate de Dl Dr. Schmidt la Berlin, trebuie ca direcția muzeelor din Berlin să adreseze o cerere în acest sens, direct către decanatul facultății de filosofie și litere, indicând anume obiectele cerute și alese de Dl Schmidt și prevăzute în inventar, indicând și timpul pentru cât se cere. Simpla cerere personală a Dlui Dr. Schmidt nu prezintă caracter de oficialitate, nefiind adresată facultății de o autoritate publică sau instituție recunoscută, așa că raporturile dintre cel care cere și cele care dă să aibă însușirea unei stabilități inalterabile prin schimbările eventuale de persoane sau dintre persoane; 7) Cheltuielile de fotografiare a obiectelor, împachetarea și transportul lor de la Iași la Berlin și de la Berlin la Iași, precum și asigurarea transportului vor privi pe Direcția Muzeelor din Berlin sau pe Dl Dr. Schmidt”²⁶⁰.

²⁵⁸ Vasile Pârvan, *Corespondență și acte...*, p. 183.

²⁵⁹ Arhivele Naționale Iași, fond Facultatea de Litere, dosar 72/1909, f. 53.

²⁶⁰ *Ibidem*, f. 49 r.-v. Pentru cariera profesională a lui Constantin Dascălu, vezi, Constantin Ionomu, „Contribuții la istoricul cercetărilor arheologice de la

Se punea deci problema „salvării” exponatelor rămase. Miza academică era și ea mare, dat fiind că cel însărcinat să contacteze familia defunctului colecționar ieșean a fost Ioan Andrieșescu²⁶¹, protejat al lui Pârvan. Mentorul său, un clasicist, îi crea un domeniu de competență aparte, preistoria, încă neinstituționalizată la noi. Trebuie totuși să recunoaștem că circumstanțele politice și militare favorizaseră dislocarea acelor obiecte: în 1916, noi ne pregăteam să intrăm în război, astfel încât șansele de a recupera vreodată obiectele trimise la Berlin păreau cvasi-inexistente²⁶². Sub aparența unui gest patriotic²⁶³, Pârvan aducea la București ceea ce mai rămăsese, punând sub protecția statului o importantă parte a eșantionului cucutenian. În plus, mai ținea să facă antiteză cu Haret, căruia nu îi păstra o amintire prea bună²⁶⁴. Nici cu Orest Tafrali nu avea relații mai prietenoase, cele două personalități care le patronaseră la tinerețe, Nicolae Iorga respectiv Grigorescu Tocilescu, fiind într-o adversitate de largă notorietate. De altfel, Iorga nu vedea în tânărul Tafrali decât „acel dobrogean în serviciul lui Tocilescu”, atacându-l ori de câte ori avea ocazia, oricare i-ar fi fost domeniul de manifestare²⁶⁵. Iar Pârvan respecta, de regulă, fobiile lui Iorga²⁶⁶.

Cucuteni”, în *Bibliotheca Memoriae Antiquitatis*, II, *Cucuteni aujour d’hui. 110 ans depuis la découverte en 1884 su site éponyme*, édité par Gheorghe Dumitroaia et Dan Monah, Piatra Neamț, 1996, p. 166-173. Autorul articolului avertizează că nu toate piesele din inventarul alcătuit de C. Dascălu aparțin cu certitudine culturii Cucuteni. Informații în plus despre Constantin Dascălu ne furnizează Mădălin-Cornel Văleanu & Silviu Văcaru, „Moștenirea arheologului Constantin Dascălu”, în *Ioan Neculce. Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei*, serie nouă, XIX, 2013, p. 275-287.

²⁶¹ Suportul pe care i-l oferea mentorul reiese și din Vasile Pârvan, *Corespondență și acte...*, p. 183-184.

²⁶² Despre soarta obiectelor descoperite de Hubert Schmidt în timpul săpăturilor de la Cucuteni, din anii 1909-1911, vezi și Nicolae Ursulescu, *Cucuteni. Ecouri în epocă ale monografiei lui Hubert Schmidt*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2009, p. 18.

²⁶³ În felul său, Vasile Pârvan aplica cum putea strategia germană de provocare a rarității exponatului și de construire a unicității unora dintre ele.

²⁶⁴ Vezi scrisorile către Traian Bratu, din 24 septembrie 1908 și 9 aprilie 1909, legate de neacordarea unei subvenții de prelungire a studiilor în străinătate. Spiru Haret îi trimitea totuși niște bani care nu schimbau esența raporturilor dintre ei. Pârvan considera că acea sumă, 600 lei noi, un „accident [...] care nu obligă la recunoștință exagerată” (Vasile Pârvan, *Corespondență și acte...*, p. 62, 74).

²⁶⁵ La rubrica numită simplu, *Cronică*, din *Sămănătorul*, Iorga ataca volumul lui Orest Tafrali, *Scene din viața dobrogeană*, în numărul din 11 decembrie 1905. Comentând niște încercări literare ale elevului lui Tocilescu, Iorga nu îl menaja deloc pe tânărul debutant: „[...] dialoguri de obicei foarte slabe, o acțiune

Paradoxul moldav constă în contrastul dintre precocitatea dezideratului și tardiva lui concretizare, abia în 1916. Muzeul întemeiat atunci la Universitate, de Orest Tafrali, fusese însă precedat de nefericita poveste a așezământului pe care inginerul ieșean Virgil Hălăceanu îl schișase la Golia, sub denumirea de Muzeu Național Etnografic al Moldovei. În preajma Primului Război Mondial, noul Muzeu Național Etnografic al Moldovei, înghebat de Virgil Hălăceanu în curtea mănăstirii Golia, era o tentativă de relativă specializare a cunoașterii, care îl aducea în controversă cu bătrânul muzeu al Societății de Medici și Naturaliști. Deși titulaturile ar fi trebuit să le orienteze către achiziții cu totul deosebite, cele două instituții își disputau, chiar și în 1912, veșmintele lui Cuza Vodă. Ceea ce duce cu gândul la reflexele colecționiste mai vechi și la bătrânele cabinete de curiozități care adunau orice. Intitulându-se „cel mai vechi muzeu din țară și unicul muzeu al Iașilor”²⁶⁷, așezământul inițiat la 1833 de Iacob Czihak refuza să împrumute lui Hălăceanu relicvele mai sus pomenite, cu toate că cererea muzeului etnografic nu era lipsită de noimă. La 14 mai 1912, Hălăceanu îi scrisese președintelui Societății de Medici și Naturaliști în următorii termeni: „Deoarece, cu ocasiunea inaugurării statuei lui Cuza

stângace și avânturi de idealism încă nelămurit și neorientat. Ca și scriitorul dealtminte, un fost student al Facultății de Litere din București, care servește pe d. Tocilescu și confrați de ai domniei sale ale căror nume nu se pot scrie cu condei și cerneală și care, în același timp, venind din aceleași spelunci «literare», ni întinde spre cercetare cel dintâi volum al său. Nu numai felul de a ne scrie al d-lui Tafrali are nevoie de multe îndreptări” (Nicolae Iorga, *O luptă literară...*, vol. II, p. 254).

²⁶⁶ Dacă citim corespondența lui Vasile Pârvan, vom observa că acesta prelua cumva antipatiile marelui dar pățimașului istoric. Bunăoară, iată ce spune Alexandru Zub despre Grigore Tocilescu: „Este printre cei dintâi istorici care s-au ocupat cu studiul civilizațiilor de pe teritoriul Daciei, publicând numeroase lucrări pe care V. Pârvan, antrenat în lupta inițiată de N. Iorga împotriva vechii școli istoriografice, le-a tratat cu o asprime excesivă” (Vasile Pârvan, *Corespondență și acte...*, p. 23). Pârvan obișnuia să se revendice de la relația cu Nicolae Iorga, subliniind, ca avertisment, că se bucura de stima autoritarului său protector. Bunăoară, își trecea în palmares colaborările la *Sămănătorul* și *Neamul Românesc*, scriind în nota acelor publicații. Mai adăuga, ca argument al valorii sale, că Iorga îl invitase să dea un text pentru volumul omagial închinat lui D.A. Sturdza (1903). Vezi *Memoriu înaintat Onor Minister al Cultelor și Instrucțiunii de Vasile Pârvan, doctor în filosofie și litere, profesor suplinitor de istoria veche și epigrafie la Universitatea din București, cu ocazia candidării la catedra de istoria veche și epigrafie de la Facultatea de Litere și Filozofie din București – conform prevederilor respective din Legea învățământului secundar și superior*, București, 1909, p. 5-6).

²⁶⁷ Arhivele Naționale Iași, fond Societatea de Medici și Naturaliști, dosar 89/1914, f. 4.

Vodă, Comitetul Executiv al Muzeului Național Etnografic al Moldovei a hotărât să facă o expoziție în localul propriu din Cetatea Golia, vă rugăm și vă solicităm a ne da în sala noastră de expoziție hainele și obiectele lui Cuza Vodă ce posedați spre a forma un complex cu celelalte obiecte ce posedăm ale marelui Domnitor. Imediat după serbări vi le vom restitui în perfectă stare. Dorind și noi a vă servi la rându-ne, vă rugăm să primiți mulțumirile noastre anticipative²⁶⁸. Într-un proces-verbal al ședinței de a doua zi, Societatea răspundea: „În chestia cererii Dlui Inginer Hălăceanu de a-i pune la dispoziție costumele Domnitorului Cuza, Societatea luând hotărâre de a ține deschis muzeul în zilele de 27 și 28 cor., toți cei ce vor voi, le vor putea vedea în însuși localul nostru...”²⁶⁹.

Refuzurile pe care le întâmpina Hălăceanu își găsesc o justificare mai clară dacă urmărim întreaga lui activitate din acel an. Astfel, la 22 februarie 1912, Virgil Hălăceanu mai ceruse primăriei să cedeze „careta cea veche a Rosnovăneștilor și alte diferite lucruri vechi – petre cu inscripții vechi” pentru așa-zisul „Muzeu Național al Moldovei”. Hălăceanu mai solicita: „Vă mai rugăm să binevoiți a-mi permite să eau piatra cu inscripții de la fosta cișmea de pe zidul gimnasiului Ștefan cel Mare spre a o așeza în acest muzeu. Veți contribui în acest mod la edificarea acestui așezământ de mare însemnătate pentru Moldova și pentru Iași în special”²⁷⁰. Continuarea cererii sale avea să trezească îndelungi discuții: pe de o parte, ele reflectau dorința de a menține exponatele importante în zona descoperirii lor, aducându-le într-un muzeu numit „etnografic”, spre a se pretinde că el conserva obiecte definitorii pentru specificul zonei; pe de altă parte, dorința de a stopa hemoragia de exponate spre București ignora concepțiile muzeale, localiste și ele, apărute la început de secol XX în mediul german, acestea apreciind în mod deosebit păstrarea vestigiului chiar în locul aflării sale, deci *in situ*.

La 7 martie 1912, Th. Burada îi riposta lui Hălăceanu printr-un memoriu în care critica scoaterea pietrei de pe zidul gimnaziului Ștefan cel Mare și ducerea ei la muzeul etnografic de la Golia: „Nicăieri în lume – scria Burada – nu se procede în modul acesta, petrele cu inscripții se lasă la locul lor, iar în Muzeu se așază numai mulajuri făcute întocmai după ele”²⁷¹. Burada milita deci pentru punerea pietrei la loc²⁷². Interesant este că această

²⁶⁸ Idem, mapa X, dosar 87/1912, f. 55.

²⁶⁹ *Ibidem*, f. 57.

²⁷⁰ Arhivele Naționale Iași, fond Primăria Iași, dosar 213/1912, f. 1.

²⁷¹ *Ibidem*, f. 4.

²⁷² *Ibidem*, f. 4 v. Nu era prima dată când Theodor Burada solicita edililor să pună la loc inscripții smulse din zidurile unor edificii vechi, existente încă. După cum el însuși recunoștea, demersurile sale începuseră de timpuriu, de la 2 iunie 1905; în plus, mai pretindea că inscripțiile și alte resturi de zidărie veche rămase

polemică din 1912 anunța reforma legislativă din anul următor, care nu surprindea pe nimeni, părând că mediul academic o aștepta demult. Contestată ici și colo, dogma tocilesciană (devenită și lege) – care stipula că obiectul unicat trebuia trimis la București, pentru a se centraliza informațiile esențiale despre o epocă anume, provincia urmând să se mulțumească numai cu un mulaj – intra după 1909 într-un accelerat declin.

Demersul lui Burada nu rămânea fără ecou, în arhive găsindu-se referatele angajaților primăriei care cercetau situația inscripțiilor semnalate de inimosul cărturar²⁷³. În urma anchetei provocate de sesizarea savantului ieșean, arhitectul I. Berindei, diriginte al lucrărilor pentru construirea palatului administrativ din capitala Moldovei, raporta ministrului Justiției: „[...] am onoare a vă răspunde că, făcându-se întinse cercetări pentru aflarea indicațiilor asupra inscripțiunii ce ar fi fost pe frontispiciul fostului palat domnesc din Iași, nu s-a putut obține alte informațiuni decât că acea inscripțiune este probabil că o fi figurat pe numitul palat înaintea anului 1879/1880, adică înainte de arderea palatului. La luarea șantierului în primire de către noi, nu am găsit această inscripție”²⁷⁴.

La 27 martie/9 aprilie 1913, Primăria ieșeană se adresează Ministerului Instrucțiunii, cerându-i să intervină la Comisiunea Monumentelor Istorice, pentru reșezarea pietrelor cu inscripții de la cișmeaua caselor lui Anastasie Bașotă și de la colegiul Ștefan cel Mare²⁷⁵. Ca președinte al Comisiunii, Ion Kalinderu îi răspundea primarului ieșean Matei B. Cantacuzino, propunându-i o soluție de compromis, mai mult în spiritul dezideratelor lui Hălăceanu: „Avem onoarea a vă încunoștiința că am luat măsuri ca pietrele cu inscripții de la fântâna lui Bașotă și de la biserica Sf. Nicolae Domnesc să fie depuse în Mitropolia Veche și păstrate acolo până la întocmirea muzeului religios din viitoarea sala gotică de la Trei Erarhi”²⁷⁶.

Peste un an și câteva luni se revine însă asupra problemei. O adresă a Comisiunii din 13 noiembrie 1914, semnată, după decesul lui Kalinderu, de noul președinte C.I. Istrate, prevedea o altă formă de muzeificare ce dădea dreptate lui Burada, adept al conservării *in situ*. În această lumină, depunerea inscripțiilor la un muzeu era o formă de adăpostire temporară, nu

după restaurarea bisericilor Trei Ierarhi și Sf. Nicolae Domnesc să fie depuse într-un muzeu ori în localul Universității. Probabil că o oarecare gelozie intelectuală îl îndemna să combată în 1912 ceea ce susținuse, prin adresa expediată lui Spiru Haret, la începutul lui iunie 1907 (Vezi, Arhivele Naționale București, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 2212/1907, f. 35-37).

²⁷³ Arhivele Naționale Iași, Fond Primăria Iași, dosar 213/1912, f. 5 v.

²⁷⁴ *Ibidem*, f. 8.

²⁷⁵ *Ibidem*, f. 6.

²⁷⁶ *Ibidem*, f. 9.

de conservare, bănuită că se înrudea cu metoda tocilesciană de recrutare frauduloasă „pentru studiu”:

„Domnule Primar, Comisiunea noastră, luând cunoștința de mai multă vreme că piatra cu inscripție de la fântâna lui Bașotă a fost scoasă de la locul ei și depusă în Muzeul Etnografic din Iași, a făcut în mai multe rânduri cerere către directorul acestui Muzeu pentru cedarea acestei inscripții, luată în mod ilegal. Cererile acestea ale Comisiunii, rămânând fără nici un răspuns, am rugat pe dl G. Balș, membru al Comisiunii, să cerceteze chestiunea la fața locului, indicându-se ce e de făcut. D-sa, constatând că inscripția a fost luată de la o lucrare publică, care deși destul de veche va mai dura încă multă vreme, a propus și Comisiunea a aprobat, ca inscripția să fie așezată la locul ei. În consecință, avem onoare a vă ruga, Domnule Primar, ca potrivit art. 10 din legea pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice, să binevoiți a dispune ca prin serviciul tehnic al orașului să se așeze numita inscripție la locul ei, după indicațiile dlui D.A. Atanasiu, membru corespondent al Comisiunii noastre, delegat a asista din parte-ne la această lucrare”²⁷⁷.

Mulțumită cu acest arbitraj „de sus”, primăria îi aducea la cunoștință lui Hălăceanu decizia Comisiunii²⁷⁸. De altfel, rezoluția scrisă de primar pe document îi însărcina pe arh. J. Mihăilescu, pe N.A. Bogdan, șeful serviciului stării civile și pe prof. D.A. Atanasiu să ia piatra de la Hălăceanu²⁷⁹. De altfel, Hălăceanu murea de tifos în 1917, muzeul său din curtea mănăstirii ieșene lăsând locul unui spital de campanie. Despre sfârșitul acestui experiment aflăm câteva din amintirile Yvonnei Blondel:

„Cea mai mare greutate era găsirea unui local în acest Iași, în care stăm cu toții chirciți pe îngusta stâncă moldovenească, aidoma unui banc de scoici. Până și cel mai mic ungher este ocupat de o familie. Totuși, în urma mai multor căutări, am pătruns într-o dimineață în incinta dominată de turnul Goliei, unde am descoperit o mare încăpere cu geamuri ce adăpostea un mic muzeu. Intrând în calitate de vizitatoare, mi-am dat seama imediat că nu se aflau acolo niște comori de neprețuit. Era tipul de mic muzeu regional care, desigur, pentru Iași era interesant, dar care nu ar suferi dacă ar fi demontat și împachetat pentru câtva timp, ca să cedeze locul mutilaților, deveniți atât de interesanți prin suferințele lor. Vestigiile pietrelor românești, bucățile de coloane sau de statui puteau fi duse în curte. O colecție de

²⁷⁷ *Ibidem*, f. 12.

²⁷⁸ *Ibidem*, f. 14.

²⁷⁹ *Ibidem*, f. 12.

costume militare din 1877, bătrâncioase și tocite, și câteva covoare românești puteau foarte bine să se odihnească în lăzi până la sfârșitul războiului, îmbălsămate cu naftalină. Custodele muzeului, pus în alertă și foarte tulburat, a început lupta cu noi. I-am oferit imediat să facem mutarea pe socoteala noastră și să plătim toate lăzile. Suportam cu răbdare și înțelegere strigătele puternice scoase de custode – acest muzeu era opera sa, copilul său întrucâtva –, dar am rămas fermă pe poziție și, întorcându-ne la palat, i-am făcut un raport regelui, cerându-i să ne sprijine, ceea ce el a și făcut fără întârziere. Nu bănuiam ce furtună aveam să abatem asupra capetelor noastre. Cred însă că nimic nu ne-ar fi putut împiedica să acționăm, căci inimile noastre erau prea tulburate de tragedia trăită zi după zi de bieții mutilați, ce nu găseau azil nicăieri, în ciuda rănilor încă întredeschise și purulente. Fără foc, fără locuință, rătăcind pe gerul ăsta din poartă în poartă, cerșind milă de la fiecare. Timp de mai multe zile, a trebuit să respirăm în surdina. Cum custodele îi asmuțise pe intelectualii din Iași, ei s-au împărțit în două tabere. Iorga s-a plasat, cum era și de așteptat, de partea custodelui. Lupta a sfârșit prin a izbucni la lumina zilei când, împuternicită cu un ordin de rechiziție, flancată de prețioasele mele ajutoare Lili Isvoreanu și Gabrielle Tavernier, ca și de un grup de tâmplari, am început împachetarea muzeului în lăzi prevăzute din belșug cu paie. Domnul J., custodele, prezent și ofensat, eticheta și asista la toate, cu o figura smochinită de disperare. Mi-era foarte milă de el, dar ce era de făcut, capetele bieților mutilați se ridicau lângă mine și erau oricum mai de plâns decât toate acele vestigii dintr-o altă epocă. În fine, într-o dimineață, am putut începe să curățăm în mare localul, în sfârșit golit. Ajutată de Lili Isvoreanu și de Gabrielle Tavernier, am atacat praful și molozul cu curaj. Cele cincizeci de paturi vopsite în roșu erau urcate de muncitori, iar Marița, rechiziționată mereu pentru treburile grele, curăța energic dușumeaua. Alaltăieri, înarmați cu mături și cu cutii de vopsea, desăvârșeam, pline de ardoare, amenajarea localului nostru când, în mână cu o mătură, m-am dus în căutarea unei surse de apă. Dând cu viteză colțul vechii și interesantei bisericuțe ce ocupa mijlocul curții de la Golia, m-am ciocnit nas în nas cu profesorul Iorga, înarmat cu nedespărțita sa umbrelă. Când m-a zărit, am văzut sub pălăria sa cu boruri mari aprinzându-se două pietre prețioase de un roșu închis și, nitam-nisam, scuipându-și mânia și disprețul, m-a apostrofat:

– Ah, iată-vă, doamnă ignorantă! Pentru o occidentală, e frumos lucru ce ați făcut aici! Nu s-ar zice că v-ați născut într-o țară unde lumea are respect pentru lucrurile vechi.

Sub această lovitură de bici și în fața chipului de diavol mânios al respectabilului profesor, am încercat să apăr cauza noastră, dar fără rezultat. Iorga își continua atacurile ridicând tonul. Până la urmă m-am enervat și eu și am început să țip:

– Puțin îmi pasă de toate zdrențele din 1877 mâncate de molii, iar vechile pietre românești vor fi mai fericite să stea din nou în aer liber, de unde n-ar fi trebuit niciodată să fie luate.

În focul discuției noastre, profesorul își tot ridică umbrela, iar eu mătura; am sfârșit prin a ceda eu prima și mi-am continuat cu demnitate drumul până la fântână, în vreme ce, scos din fire, cu bărbuța vâlvoi, Iorga se urca la loc în trăsura ce-l adusese, amenințându-mă că va apela direct la rege, pentru a face să înceteze acest sacrilegiu. Mulțumesc lui Dumnezeu, Majestatea Sa cunoștea temeinic toată problema. Am aflat că a ascultat cu răbdare tot potopul de vorbe al lui Iorga, care știe atât de bine să-și argumenteze cauzele, în cel mai mic amănunt. Apoi, cu demnitate, regele i-a răspuns textual:

– Domnule profesor, aveți dreptate pe fond, dar acele doamne au făcut ce trebuia. Ceea ce primează în acest moment, pentru țara noastră, este omul. Niciodată nu voi putea ezita între a-i da un acoperiș pentru a-i ușura suferințele sau a păstra același acoperiș ca să adăpostim obiecte interesante și pietre vechi, dovezi scumpe și sfinte ale latinității noastre. După această vizită, cauza noastră a fost definitiv câștigată și am fost lăsate în pace să primim un număr mereu crescând de mutilați care, aflând de existența noului lor azil, se înghesuie acum la Golia (s.n. A.M.)²⁸⁰.

Din amestecul de tragic și comis al evocării, iese în evidență, încă o dată, unul din vectorii întemeierilor instituționale sau doar informale din Belle Époque: duelul autorităților care, prin intermediari, își disputau sferele de influență; de aici și recurenta ciocnire a protectorilor, chemați să lupte pentru protejării care provocau dispute publice ori poate doar simbolice.

Fiecare cu adevărul lui

Este nedrept să identificăm centralismul muzeal doar cu persoana lui Grigore Tocilescu, iar apărarea așezămintelor locale să o punem numai în seama lui Nicolae Iorga. Centralizarea a reprezentat, destul timp, o tendință generală și o probă de patriotism. O vedem reflectată, bunăoară, în ideile arhitectului Nicolae Gabrielescu, enunțate în 1889. Pe de o parte, el apăra particularitățile locale ale bisericilor moldovenești; mai exact, se opunea tipizării lor prin restaurare, de dragul inventării unui stil bizantin pur, generic și magnificent²⁸¹. Pe de altă parte, Gabrielescu susținea că

²⁸⁰ Yvonne Blondel, *op. cit.*, p. 400-402.

²⁸¹ Carmen Popescu, *Le style national roumain. Construire une nation à travers l'architecture 1881-1945*, Presses Universitaires de Rennes/Simetria, 2004, p. 106-107.

„muzeele din Iași și Craiova trebuiesc să fie puse sub direcțiunea celui din București pentru a avea o organizație mai unitară și mai complectă. *Ele trebuiesc să fie numai ca un fel de arhive locale* pentru răspândirea gustului artistic, și, *în cazul când s-ar găsi vreun obiect de o importanță extraordinară pentru istorie și pentru artă, acesta se fie depus în colecțiunea centrală a capitalei*, singurul loc unde poate fi de o utilitate adevărată, acolo fiind centrul de știință, iar cât pentru regiunea în care s-a găsit obiectul, acesteia i se poate face un model de ipsos spre a se păstra în muzeul localității”²⁸².

Unele răspunsuri ne vin din direcții mai puțin explorate până acum. Și dacă vom consulta catalogul muzeului pe care sucevenii îl organizau în primii ani ai secolului XX, vom observa că multe din piesele inventariate erau fragmente arhitectonice²⁸³. Mai precis, Emil Ioan Emandi și, mai nou, Bogdan Petru Nicolică ne dau indicii extrem de utile despre dezvoltarea muzeologiei locale într-o regiune care trecea multe sensibilități, Bucovina. Datorită acestor doi istorici, tindem să credem următoarele: oscilând între localismul muzeal francez și acela german, românii din Regat s-au inspirat mai degrabă din acela austro-ungar; mai accesibil, mai aplicabil, mai apropiat lor. În fond, Nicolae Beldiceanu se afirmase în Iași venind din Fălticeni. Precedentul bucovinean a fost bine receptat la noi, de vreme ce trimisul Comisiei Centrale pentru Artă și Monumente din Viena, Karl Adolf Romstorfer (1854-1916), primea de la Carol I trei decorații românești. I se recunoștea astfel calitatea de salvator al vestigiilor istorice din Moldova habsburgică, Bogdan Petru Nicolică precizând, de altfel, care erau acele distincții: „Ordinul Steaua României” în grad de comandor, Ordinul „Coroana României” și decorația de aur „Bene Merenti”, clasa I. Importantă a fost și politica Vienei, reticentă față de muzeele ce promovau o identitate de sinteză, austro-ungară. Se dorea, mai degrabă, un concert al specificităților comode, subordonate semiotic unui centru imperial ce patrona, prudent, diferențe culturale oarecum pasive. Or, după afirmațiile lui Emandi și Nicolică, deducem că latura identitară a colecțiilor gimnaziale bucovinene era subliniată mai mult din perspectivă etnografică, accentul pe istorie căzând după serbarea de la Putna (1871). Cei doi ne atenționează că Bucovina avea, încă de la începutul secolului XX, *modelul muzeului gimnazial*, existent la Cernăuți din 1817: în această zonă se formase demult reflexul de a preda directorului unei școli antichitățile descoperite aleatoriu.

²⁸² Nicolae Gabrielescu, *Privire generală asupra monumentelor naționale și mijlocul de a împiedeca distrugerea lor*, Iași, Tipografia Națională, 1889, p. 28.

²⁸³ *Catalogul obiectelor colecționate de Muzeul local din Suceava de la 1895 până la 1912*, Suceava, Tipografia „Societății Școala Română”, f.a., 11 p. Această evidență, extrem de eterogenă, cuprindea 359 de exponate.

La fel s-a întâmplat și în 1860, cu obiecte aflate la Cetatea de Scaun din Suceava.

În Bucovina, primele acte normative din acest domeniu apar în anii 1828-1829, odată cu cererile de inventariere a odoarelor bisericesti. Dar ideea unui muzeu național era promovată abia peste trei decenii, de Aron Pumnul (1858), de Eudoxiu Hurmuzaki (1864) și de George Costin (1865). În consecință, Prezidiul Țării decreta, la 16 septembrie 1867, înființarea unui asemenea lăcaș, deschis totuși târziu, într-o aripă a reședinței arhiepiscopale din Cernăuți, la 14 mai 1893, cu ajutorul conservatorului trimis de Viena, Karl Adolf Romstorfer. În același an, constată Emil Ioan Emandi, se înființa la Cernăuți, alături de *Muzeul Țării Bucovinei*, un *Muzeu de industrie din Bucovina*, dedicat meșteșugurilor și culturii materiale. Această separare nu convenea însă bucovinenilor, ei dorind un muzeu național sau chiar unul țărănesc, la Câmpulung; oricum, unul care să nu depindă administrativ de Viena și să reunească cele două domenii, istoria cu etnografia, dând întregului construct o conotație etnoculturală mai explicită. Crearea *Muzeului Orășenesc* din Suceava, la 4 ianuarie 1900, ca urmare a săpăturilor de la Cetatea de Scaun, îndeplinea acest deziderat localist; fusese susținut îndeosebi de Iosif Fleischer, care se opunea transportării celor găsite la Muzeul Țării din Cernăuți²⁸⁴.

Argumentele centraliste priveau ceea ce azi am numi „managementul cercetării”, considerându-se că acumularea cât mai multor artefacte sub același acoperiș eradica petele albe ale istoriei, construindu-ne niște reprezentări despre trecut dacă nu veridice atunci măcar coerente. Centraliștii nu treceau cu vederea nici disputele locale, iscate din faptul că așezămintele provinciale funcționau cu sprijin de la primării sau de la orice alți potentăți care, odată cu schimbările aduse de alegeri, își puteau retrage sprijinul pentru muzee, periclitându-le existența. Ideologia centralistă era una salvaționistă, trăind de pe urma neglijențelor locale. Combătând risipirea surselor de informare și indiferența localnicilor față de vestigii, centralizarea muzeală ar fi pus la dispoziția celor interesați, indiferent de unde veneau, o bază de date imposibil de realizat în provincie, unde nu existau resurse materiale în acest scop. Potrivit ideologiei centraliste, capitala era a-situată, plasarea în București a unor instituții esențiale deteritorializându-le și făcându-le cumva ale tuturor, niște simboluri transregionale, naționale.

²⁸⁴ Întreaga cronologie a muzeografiei bucovinene este preluată din Emil Ioan Emandi, *Muzeul de Istorie Suceava*, București, Editura Sport-Turism, 1985, p. 22-32, și Bogdan Petru Niculică, „Arheologie și arheologi în Bucovina secolului al XIX-lea”, în *Analele Bucovinei*, anul XX, 2(41)/2013, p. 520-527.

Argumentele localiste erau mai degrabă justițiare decât academice, instituirea unor muzee provinciale părând o ripostă la spolierea pe care centrul o făcea în numele unei identități prea generice, foarte puțin sensibilă la particularisme. Or, în ideologia localistă, specificitățile sunt acelea care, departe de a dezbinda, arată că lucrurile care ne aduc împreună sunt mai importante decât acelea care ne despart. O identitate națională solidă se construiește, din perspectivă localistă, pe certitudinea că în orice parte a țării vei merge, te întâmpină istorii diferite dar convergente, cu care te identifice ușor tocmai din pricina sentimentului de diversitate pe care îl nutrești. Localismul era o reacție la instituirea unor „locuri în care nu s-a întâmplat nimic”, repopularea trecutului provincial cu episoade istorice de primă mână neducând la separatism, ci la stimularea sentimentului de apartenență la istoria celuilalt. În virtutea lui, muntenii urmau să admire muzeele moldovene și invers, concretitudinea unor artefacte ajutându-i să-și vizualizeze reciproc biografiile. Chiar și din invidia față de gloria celuilalt se naște dorința de a face cumva parte din povestea acestuia. Astfel apăreau și schimburile simbolice de trecuturi, întreținute din dorința reflexă de a te recunoaște în celălalt și de a participa, împreună, la o conștiință a devenirii comune.

Justificările unei tabere puteau servi, în funcție de context, interesele celeilalte. Vandalismul ocazional al țăranilor sau „comorariilor” era folosit ca argument atât de cei care justificau astfel transferarea exponatelor la București, spunând că provincia nu avea cum să le apere, dar și de cei care voiau exact inversul, arătând că un muzeu local ar fi asigurat în cel mai scurt timp siguranța artefactelor. Impulsurile localismului muzeal din România modernă comportă anumite apropieri de fenomenul similar din Occident, dar deosebirile sunt mult mai relevante. Paradoxal, ideea de muzeu local a fost stimulată indirect de la centru, fie din lipsa de spațiu sau fonduri, fie pentru a ataca un rival permanentizat în funcția de director, fie din impulsuri teoretice, inspirate din polemicile determinate de restaurările din epocă. Spre deosebire de Franța, curentul localist „de jos” era firav la noi, căutând, dacă nu sprijinul, atunci măcar acordul centrului. În absența unor inițiative locale consistente, nici autonomizarea financiară și juridică față de București nu era un obiectiv prea atractiv. Oricum, localismul era o opțiune justă dacă era susținut de localnici și le servea efectiv interesele; cu alte cuvinte, dacă nu era instrumentat, în diferite scopuri, de persoane străine de o regiune pe care o compătimeau de la mare distanță.

Ce caută, în fond, istoria locală? Un specific incontestabil al zonei, niște detalii culturale care să-i de o identitate cu totul specială? sau niște aspecte foarte relevante, care să scoată așezarea din anonimat, plasând-o la același nivel simbolic cu localitățile în care s-au dat cine știe ce bătălii? Muzeele locale s-au impus, fiecare istorie, oricât de mărunță, fiind în

general restituită geografiilor care o generaseră. Între local și central meciul a fost însă nul. Ideea de a depune un vestigiu în muzeul cel mai apropiat de locul descoperirii sale nu servea prea mult povestea acelui obiect, care se afla acolo poate din întâmplare, nereușind să caracterizeze efectiv trecutul zonei cu pricina. Și cel mai bun simptom este cazul inscripțiilor ieșene demantelate de V. Hălăceanu și puse la loc după reclamațiile lui Th. Burada. Depășind cadrul micilor invidii intelectuale, acea polemică dezvoltă un subtext de mare viitor. Adevărata contrapondere la muzeul central nu era acela local, ci strădania de a păstra rămășițele chiar acolo unde rezistaseră secole la rând, ambientul arhitectural, urban sau natural dându-le mai multă însemnătate decât ar fi avut dacă erau luate separat, ca exponate de sine stătătoare. Cea mai bună formă de muzeificare era aceea de a menține artefactul și ruina în contextul supraviețuirii lor, vecinătățile forțându-le să spună mai mult decât reușeau pe cont propriu, la adăpostul unei vitrine.

*History Comes Home: Centre and Provinces in Museum Disputes
before World War I*

(Summary)

Keywords: *museology, antiques, cultural policies, regional identity, local history*

The present paper deals with the disputes related to the establishment of local museums, emerged at the beginning of the 20th century. The *centralist arguments* pertained to what we would call today the “research management”, the accumulation of as many artefacts as possible in one place being considered a possibility to eradicate the white spots of history; representations of the past, coherent at least, if not perfect, were thus being constructed. The author did not overlook local disputes either, resulted from the fact that the provincial establishments functioned with the help of the municipalities or of any other potentates, who could withdraw, along with the changes brought forth by the elections, their support for the museum, endangering thus their very existence. The centralist ideology is a salvationist one, which survived from local negligence. Fighting the waste of information sources and the crass indifference towards the relics of the past, the museum centralisation provided the interested parties, regardless of their origin, with a database that was impossible to make in the provinces, where no material resources were dedicated to this purpose. In the centralist ideology, the capital is non-situated, the fact that some essential institutions are placed in Bucharest rendering them de-territorialized and, somehow, everybody’s property, a kind of trans-regional, national symbols. The

localist arguments were rather looking for justice, than for knowledge, the establishment of provincial museums seeming to be a response to the spoliation that the centre was making in the name of a generic identity, very little sensitive to particularities. Or, in the localist ideology, the specificities are those that, far from dividing, show that things that bring us together are more important than things that separate us. A solid national identity is constructed, from a local perspective, on the certitude that in any corner of the country one might go, different but convergent histories will welcome you, with which it is easy to identify oneself due to the very feeling of diversity that they stir up. Localism is a reaction to the establishment of “places where nothing happened”, the repopulation of the provincial past with significant historical episodes leading not to separatism, but to the stimulation of the mutual belonging. This way, the inhabitants of Muntenia were going to admire the Moldavian museums and vice versa, the concreteness of some artefacts helping them to visualise, mutually, their biographies. And out of the appreciation for the other’s history, will emerge the wish to be part, one way or another, of their story. Thus the symbolic exchanges of pasts appear, fed on the reflex desire of recognizing oneself in the others, participating, all together, in a consciousness of a common destiny.

